

T A R T A L O M

▶ 3	KARÁCSONYI ZSOLT	
	Lezárt szabadvers, Húzás és törés	(versek)
▶ 5	VÖRÖS ISTVÁN	
	XVI. ZSOLTÁR. A köztársaságról, XVII. ZSOLTÁR. Az oroszánkölyökről, XVIII. ZSOLTÁR	(versek)
▶ 9	TATÁR SÁNDOR	
	Mérleg, Előérzet	(versek)
▶ 11	MÁRTON LÁSZLÓ	
	A népbíró és a kormánybiztos	(Egy készülő regényből)
▶ 20	JENEI GYULA	
	Az udvar	(vers)
▶ 21	FILIP TAMÁS	
	Az omlás villámai, Spirálfüzet	(versek)
▶ 23	CSILLAG TAMÁS	
	Rózsaroncok a hóban, Lámpaoltás, Amikor szomorú vagy, Másfajta	(versek)
▶ 26	PODMANICZKY SZILÁRD	
	A csőben	(elbeszélés)
▶ 28	LIPCSEY EMŐKE	
	Csak egy emlék, illatok tükre	(versek)
▶ 30	FECSKE CSABA	
	Várom, Felén túl, Könnyű esti sértés	(versek)
▶ 32	DUDÁS SÁNDOR	
	Lehet üzenni, Mozgó csönd, A csönd hangjai	(versek)
▶ 34	ORCSIK ROLAND	
	Felvétel indul	(regényrészlet)
▶ 38	DERES KORNÉLIA	
	Gazda, Hidegsor, Ignác, Szárazszerda	(versek)
▶ 41	SZILÁGYI ANDRÁS	
	Kigyulladt fehér csend, Mégsem mondhattam ki, Kimerevített	(versek)
▶ 43	HEVESI JUDIT	
	otthonatlan, kiáltók, valamivel később, szelídeknek	(versek)
▶ 45	ELEK TIBOR	
	„... mégis, hogyan kellene élnünk” – Beszélgetés Barnás Ferencsel	
		PAPÍRHAJÓ
▶ 51	GARACZI LÁSZLÓ	
	A fotel, Huncut őszikék	(versek)
▶ 53	CSÍK MÓNICA	
	A megkergült kakukkos óra	(elbeszélés)

▶ 55	ZÓLYA ANDREA CSILLA	
	Amikor külön-külön minden együtt – Krusovszky Dénes: Mindenhol ott vagyok	(kritika)
▶ 56	BOTH GABI	
	A lány, aki nevetve fest! – Beszélgetés Máray Mariann illusztrátorral	
		MŰHELY
▶ 59	HAJDÚ MIHÁLY	
	Előszó Sarusi Mihály Lönni vagy nem lönni című falurajzához	(esszé)
▶ 61	SARUSI MIHÁLY	
	Jelős napok	(Falurajz-részlet)
▶ 64	MADARÁSZ IMRE	
	„Nem lesz ennek sose vége?!” – Sarusi Mihály: Kopóirat	(kritika)
▶ 66	MÁRKUS BÉLA	
	Irodalomelhárítás – Sarusi Mihály: Kopóirat	(kritika)
		*
▶ 71	BALOGH ISTVÁN	
	Vesztéseink – A holokauszt Békés megyei áldozatairól	(tanulmány)
▶ 77	KERESKÉNYINÉ CSEH EDIT	
	Tizennégy évesen az auschwitzi vonaton – Beszélgetés Hirsch Gáborral	
▶ 83	RÉTI GYÖRGY	
	A magyar zsidóságom története – Az újkígyósi Hrabovszki Mihály hőstettéről a zsidó–keresztény megbékélés jegyében	(esszé)
		*
▶ 86	TUOK MARGIT	
	Utak és emlékek – A békéscsabai Jankay–Tevan–Kolozsváry állandó kiállításról	(tanulmány)
▶ 92	VÁN HAJNALKA	
	Kereső vonalak helyett, tárgytalálás – Kolozsváry-Stupler Éva művészete	(tanulmány)
▶ 97	BULA TERÉZ	
	Corini Margit szenvedélyes élete – Egy életrajzi kötet részletei	(tanulmány)
		SZÍNHÁZ
▶ 101	SZIL ÁGNES	
	Mindenáron	(Falusi történet egy felvonásban)
		FIGYELŐ
▶ 111	BEDECS LÁSZLÓ	
	Csak egy: önmaga – Borbély Szilárd: Nincstelenek	(kritika)
▶ 115	MÉNESI GÁBOR	
	„Annak nincs nyitja” – Grendel Lajos: Az utolsó reggelen	(kritika)
▶ 119	TÓTH MIHÁLY	
	Magyar Vadregény – Győrei Zsolt–Schlachtovszky Csaba: Emmuska	(kritika)
▶ 121	MOLNÁR ILLÉS	
	Sötét, suttogó oratórium – Varga Mátyás: hajnali 3	(kritika)
▶ 124	KELEMEN LAJOS	
	Érzékenység és hajszás ihlet – Oláh András: Idegen test	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

Kézát szabadvers

*Ma efféle egy kézát szabadversben, mint kijutottam minden súlytól.
Vagy is vágód, ha közben őg se rezzen. Nem volt, nem is lesz
több dimenzióm. A tüzsi lét többé már nem feszülhet.
Hozzászóltam régóta a vesztéphez, hogy, széklet nélkül
is hiszik a hívő!*

*Délután van, és érzem hogyvitokám az észres elvárása lehet.
A délután is azért alkonyul rám, mint báhol, bánnit
újnakérezhetek.*

*Nem mozdulok, de mégis van egy mandát, ami a régi
trón szerint heled. Szörnyűpöke a fiatal vérszűrés,
és utolra a mosolygós szag.*

Feltűn ez is, hogy vetet el a vers.

Kézát lesz és elérhető.

Sebecs.

Karácsonyi Zsolt

Húzás és törés

Meghúztam a vonalat és nem törtem át.
Talán azért, mert a vonal láthatatlan maradt.
Addig gyötörtem agyamat, amíg
láttni kezdtem azt a vonalat.

Történt mindez a legelső napon.

Felkeltem, kávét ittam, valahogy elkezdődött
a második nap is. Félrevonult minden, ami
láthatóan hamis, de ettől mégsem jelent meg
az igazság, csak egy üzenet érkezett,
hogy a világot teknősök tartják –
Akhilleusz ezek között bolyong.

Pentheszileia továbbra is: éles, akár a Hold.

Felöltöztem, vonatra szálltam, eljutottam megint
a Partra, ahol a hullámokat nem látja, csak az,
aki semmiképp nem akarja. Az üres idő öbleiből
teljesen hiányzott a tenger, újabb vonalat húztam
a homokban, óvatosabban és megsokszorozott
figyelemmel. A vonal tökéletes lett, és talán éppen ezért
ezúttal sem törhettem át. Vihar készült, de a perc
peremén még fellángolt a napsütötte sáv.

Most este van, és az éj vonalán túl,
azt mondják, újabb nap lakik.

Ha el is kezdtem ezt a verset,
már nem fejezhetem be hajnalig.

VÖRÖS ISTVÁN ◀

XVI. zsoltár

A köztársaságról

1 A szentekben, akik a földön
vannak, nincs sok örömöm.
Hát a felségesekben?
Na, tőlük meg kiráz a hideg.
2 Az én Uram nem király,
nem is herceg, hanem köztársasági
elnök, akinek csak pár évre szól
a megbízatása.
3 Az én Uram nem úr,
és főleg nem szolgál.
Nem uralkodik, de minden
őszere van, nem szolgál,
de megtesz mindent,
néha még a lehetetlent is.
4 Az én Uramat nem itt a földön
választják. De az is nevetséges
lenne, ha angyalok állnának
sorban a szavazófülke előtt.
5 Az én Uram a legalkalmasabb,
hogy a mi, sőt a ti Uratok is legyen,
kiválasztották, de nem személyek,
valami általános alany,
titokzatos személy,
másik ő.
6 Az Úrra néztem szüntelen,
mégis eltűnt az árnyéka,
vagy ő tűnt el, és az árnyék
megmaradt.
7 Néha az Úr tükörképében
bámuljuk önmagunkat,
de csak ő lát meg
benne minket.

XVII. zsoltár

Az oroszlánkölyökről

1 Hallgasd meg uram az igazságot. –
mondja a Zsoltár. Talán nem tudja?
Vagy neki is relatív?
2 A Te szemeid hadd lássanak
igazat. – mondja a Zsoltár.
Különben mit néz? A hazugságot?
Az nem látható. Vagy becsukott
szemmel napozik távoli szupernóvák
varázsos fényénél?
3 Ha tán gondoltam is, nem jött ki semmi
rossz a számon. – dicsekszik a Zsoltár.
De mit gondolhat, Úristen, mit gondolhat?
Kimondatlanul mennyi rossz, mennyi
gyűlölet, ellenségiszony és istenborzalom
lakik a szavai mögött?
4 Az emberek cselekedeteinél a Te ajkad
igéjével vigyáztam az erőszakosnak
ösvényeire. – mondja. De hogyan
vigyáz? Az igék tehát nem az övéi?
Honnan tudhatnánk a Zsoltárok gondolatait?
Mit gondol az ellenségeire vigyázva?
Elűzni vagy jó irányba terelni akarja őket?
5 A gonoszok körülvettek minket
mentünkben, hasonlóak az oroszlánhoz,
és a rejtekhelyen ülő oroszlánkölyökhöz. –
mondja a Zsoltár. Nem tudom. Azóta
eltűntek az utak mellől az oroszlánok,
csak stopposok, kurvák, rendőrök vannak ott.
És az állatkölyköket falinaptárokra
nézegetjük, nem kell félnünk tőlük.
6 Ettől még nem fenyeget kevésbé a gonosz.
7 Ettől még nem értjük jobban a világot.

XVIII. zsoltár

1 De mért Úr?
Nem, nem, nem hímnemű.
2 Az Asszony az én kösziklám?
Nem, nem, nem nőnemű.
3 Talán meg kéne fordítsuk:
A Köszikla az én uram és asszonyom.
A Vár az én uram és asszonyom.
A Szabadító az én uram és asszonyom,
az én hermafroditám, nemtelen lényem,
osztódóm és osztatlanom.
A Pajzs, az Üdvösség Szarva az én osztatlanom.
4 A Kösziklához kiáltok,
aki dicséretre méltó.
A Dicsérethez kilátok,
aki kösziklához méltó.
A Kiáltást dicsérem, és megszabadulok
ellenségeimtől.
Ellenségeimhez kiáltok,
és megszabadulok önmagamtól.
5 Megindult, megrendült a föld,
s a hegyek fundamentomai inogtak.
Megindult, megrendült a víz,
és az öblök partra léptek,
a félszigetek vízbe rejtőzködtek.
Megindult, megrendült a tűz,
s a maghasadás fundamentomai és öblei
inogtak és hullámozni kezdtek.
Megindult, megrendült a levegő,
a halál kötelei lelógtak az égből.
6 Isten megjelent a földön,
bár mindenki könnyörgött, hogy ne jöjjön.
Hogyan tudnánk így már hinni benne?
Füst szállt föl az orrából,
és a fülbevalója két gombafelhő.
Hogyan tudnánk így már nem hinni benne?
7 Halálra rémültem, mikor így szólt hozzám:
Azért jöttem, hogy neked segítsen.
– Nekem? Mért pont nekem?
– Mondd gyorsan, amíg jókedvemben találsz.
– De uram, te egyáltalán nem is vagy jókedvű. –
8 Nem, én egyáltalán nem is vagyok úr.
Lehajtom az eget, mint egy sisakrostélyt,
homály van a lábaim alatt.

9 Lenyúlok a magasból, és fölveszlek téged.
 – Jaj ne, tériszonyom van, a kezed túl nagy,
 túl forró, a tenyered kérges, mint a sziklasivatag,
 a szavaid úgy mennydörögnek, mintha sugárhajtású
 repülőket kergetőznének a közeledben.
 a szemed szikrázik, üstököket szór,
 kisbolygókat lélegzel be,
 és atommagpürét ki. –
 10 Kiviszlek téged tágas helyre,
 kiragadlak ebből a világból,
 mert kedvemem lelem benned.
 – Minek nézel? Játékbabának,
 akit magaddal hurcolhatsz?
 Ne bánts a köreimet, én kicsi
 akarok lenni, és nem akarom,
 hogy az ellenségeimet elnémítsd. –
 11 Akarok, akarok, akarok! – mosolyogtál. –
 Még én se akarok semmit, nem vetted észre?
 A dolgok csak úgy történnek,
 és amit láttál, nem illúzió,
 hanem valóság, nyugodtan elmesélheted
 bárkinek,
 majd az mondják neked,
 akkora költő vagy, mint Dávid király. –
 12 És te? Az irgalmashoz irgalmas vagy,
 a tökéleteshez tökéletes,
 a gyerekhez gyerek, az öreghez öreg, a halotthoz
 halott, a naphoz nap, az éjszakához éjszaka.
 A hitetlenhez hitetlen, a verébhez veréb,
 az úrhoz úr, a kösziklához köszikla.
 Elrejtőztél előlem, pedig a tenyereden állok.

Mérleg

*Pedig berendezkedtem, belaktam terem¹.
 Akkor hát hogyan?!*

Saját magamtól mit örököltem?
 Sajgó boldogságlemléket s kétes
 szavatosságú, pókhálós szavakat.
 Korántsem vagyok egyetlen, ki
 ön-dugamba dőltem –
 alig van új (*ha van*) a Nap alatt.

Ritkán vezetem naplót, mégis
 dokument vagyok:
 pacás, tépázott, sárgult bizonyítvány.
 Elkúrhattam nagyon a fontos tesztlapot,
 az esélyt belső tereméből kiszorítván.

Pedig világhódító tervek nem gáncsoltanak,
 a túlmohóság nem volt önásott verem –
 szerény lakom most mégis roskatag,
 mit pár elképedt őszám szemlélget velem.

Roggyant elmémnek túsza, nézem irigyen,
 hogy élvezik mások e földi haladékok;
 nagy tragédiát játszottam el
 kicsiben –
 napjaim appendixek, fölösleges adalékok.

Sebem a világ?(!) Ég, hevül?
 Mentségnek milyen jó lenne s önáltatásnak;
 ha este moccan gondolat és remény még belül,
 csak kóválygó porhüvelyt talál a másnap.

Kirké disznaja lennék immár, ki elé
 hiába szórnak gyöngyöt?
 Belém-fáradt (hát csoda-e?) a kiutalt őrangyal.
 Mért nem dugul el az, aki (mit számít, tudatosan-é!?)
 ily fatálisan döntött?

¹ Burámat!

...Az is milyen messze, mi megváltást ígér:
göröngyök.

Ha már *egészen* a szakadék peremére
értem, mibe fogódzom? Lesz még barát ott?
Nem hihetem, hogy megszűnnének (ha szelídülnek,
már jó) a kockázatok és melléktatárok.

Előérzet

Viszem sétálni a defektusomat.
Muszáj – megillet mindkettőnket a friss levegő.
(Természetesen nem ezért viszem, de
ez se hangzik rosszul.)
Gyorsan számba veszem
a rám *nem* váró bonyodalmakat.
Nem kell leakasztanom a póráz.
Kislapát, nejlonkesztyű, -zacskó mellőzhető.
Útvonalat természetesen lehet tervezni
– én kényszeresen hajlok is rá, mintha bizony
zabolázható-tompítható (vagy épp
kicselezhető) lenne –, de
teljességgel fölösleges.
Nem vonszol, rángat, s nekem sem kell
kerítésektől, fatörzsektől elrángatnom,
s nógatnom: haladjunk!
Nem fog idegen defektusokhoz farkcsóválva
vagy harciasan odarohanni.
– csömöre van fajtársaitól –
Sőt: lehet, hogy az egész sétát végigalussza.
vagy² sokáig úgy tesz, mintha...)
Hogy netán elveszíthetném, attól
semmi félnivalóm nincs.

Mégis van – no, nézd csak! – baljós előérzetem.

MÁRTON LÁSZLÓ ◀

A népbíró és a kormánybiztos

(Egy készülő regényből)

Totyist és Zúzóst, miután Pajor hadbíró-százados a pesti Zeneakadémia kistermében kimondta rájuk a rögtöni hatállyal végrehajtandó halálos ítéletet, Réti közellátási kormánybiztos eredetileg mindjárt a Zeneakadémia mellett, a Nagykörút és a Király utca sarkán szerette volna felakasztatni, de a patinás intézmény ajtaján kilépve azonnal észlelte, hogy a Nagykörútnak ezen a szakaszán túl sok a törmelék, és kidőlt az összes lámpaoszlop, ezért a nyilvános akasztás – legalábbis az általa elképzelt formában – nem hajtható végre. Miután meggyőződött róla, hogy az Oktogonnál viszont vannak használható lámpaoszlopok, arrafelé indult Pajorral, akinek most már csak annyi dolga volt, hogy levezényelje az ítéletvégrehajtást.

Nyomukban halad az egyre növekvő csődület: a két halálraítélt, az őket őrző karhatalmisták, tanúk, érdeklődők, riporterek, fényképészek, továbbá az eltűnt vagy – mint a tárgyalás során sokszor elhangzott – „elvezényelt” személyek hozzátartozói: édesanyák, feleségek, nővérek, húgok, csupa nő. Folyton előreszaladgálnak, átnyúlkálnak a karhatalmistákon, próbálják megérinteni Totyis és Zúzós hátul összekötözött kezét. (A szabályzat szerint Totyist és Zúzóst meg kellett volna bilincselni, de a Zeneakadémián hirtelenjében nem találtak bilincset. Kottaállvány és metronóm volt ugyan, de az ilyen tárgyak nagyon kevésbé alkalmasak végtagok rögzítésére. A népbíró végül a rektori iroda csomagátkötő madzagjával pótolta a fogvatartási eszközt.)

Sírós hangú, rimázkodó kérdések röpködnek a kormos téli levegőben. Kiabálni kell, mert Budáról, a várnegyed felől gépfegyverropogás, a Svábhegy felől pedig erős tűzérzési tűz hallatszik. „Törzsőrmester úr mikor látta utoljára az én Gyurikámat? Tudja, akinek az a vastag szemüvege volt!” „Szakaszevezető úr, ugye megvan Schwarz, a monori fatalep-tulajdonos? Tudja, akinek az a sok aranyfoga volt!”

Észre sem veszik, hogy múlt időben beszélnek. Pedig ha *volt*, akkor nem valószínű, hogy *megvan*, és majdnem teljesen mindegy, hogy a törzs úr mikor látta *utoljára* azt az illetőt, akinek addig *volt* a vastag szemüvege, amíg a szaki úr a csizmája sarokvasával rá nem taposott.

Összefoglalóan úgy fogalmazhatunk, hogy a 401-es számú kisegítő munkás- és büntetőszázad, amelynek keretéhez Totyis és Zúzós tartozott, ukrainai feladat-teljesítése során a munkaszolgálatos személyi állományban számottevő emberveszteséget szenvedett, méghozzá nem annyira harci cselekmények következtében, mint inkább azért, mert Totyis és Zúzós a személyi állományból egy vagy több főt heti rendszerességgel „elvezényelt” – ahogy Totyis mondta még a Zeneakadémia nagytermében is – „különleges munkára”.

Réti közellátási kormánybiztos valamilyen oknál fogva ragaszkodott a lámpavashoz. Amolyan forradalmi hevület lehetett ez nála. A szegedi Csillagbörtönben bőven volt ideje tanulmányozni a lámpaoszlopok forradalmi igénybevételének történetét. Hallani sem akart róla, noha ez a megoldás lett volna kézenfekvő, hogy Totyist és Zúzóst a Liszt Ferenc tér platánfáinak valamelyik alsó ágára akasszák. Ez az ötlet már csak azért sem nyerte el a tetszését, mert a német és nyilas kézen levő budai magaslatookról rá lehetett látni a térre, és attól kellett volna tartanunk, hogy a királyi palotából, mihelyt észreveszik az összeverődő sokaságot, tüzet nyitnak a rendkívüli eseményre. Az pedig végképp kihozta a sodrából a közellátási kormánybiztost, hogy Pajor hadbíró-százados, szakmai és formai okokra hivatkozva, ellemezte a nyilvános akasztást. A szabályzatnak arra a rendelkezésére hivatkozott, amely szerint a halálos ítéletet kora reggel, zárt helyen, minden fölösleges feltűnés mellőzésével kell végrehajtani.

² Hosszabb séta esetén ez „úgyszólván” borítékolható. (Mármint, hogy Csipkerózsika-álma [!?] nem tart ki a kóborlás végéig.)

Pajor a nyilas puccs előtt a Margit körúti fegyházban dolgozott. Irodájának ablaka az udvarra nézett, egyenesen az akasztófára. Ő az elítéltnak már a lépéseiből is meg tudta állapítani, hogy politikai ügyről, szabotázsakcióról van-e szó, vagy bevonultatott parasztlegényről, aki egy éjszakára hazaszökött a menyasszonyához, és igazoltatták. Kisujjában volt a statáriális eljárás minden csínja-bínja. Több száz rögtöni ítéletet meghozott, és ezek alakilag is, tartalmilag is egytől egyig mind kifogástalanok voltak. Nélkülözhetetlen szakembernek számított, és ezt – az ő élettrajzi értelemben vett szerencséjére – azonnal felfogták a kommunisták.

Így tehát Lupták elvtárs, akit előző nap neveztek ki budapesti főkapitány-helyettesnek, és akit Pajor egy vagy két évvel ezelőtt habozás nélkül halálra ítélt volna, most rászignálta Pajorra a Totyis-Zúzós ügyet. Pajor, miután sajnálattal tudomásul vette, hogy a Zeneakadémiának nincs olyasféle udvara, mint a Margit körúti épületnek, azt javasolta, hogy az ítéletet a kazánházban kellene végrehajtani, mert az éppen jó lesz a két kisgyilkosnak.

Réti kormánybiztos őrjöngött. Mi az, hogy kisgyilkos? Mi az, hogy kazánház? És főleg: mi az, hogy *főlölsleges* feltűnés? Most, azonnal, teljes határozottsággal meg kell mutatnunk a magyar népnek, hogy a demokrácia kíméletlenül leszámol a fasiszta, reakciós bűnözőkkel! Ha a népbíró elvtárs tíz percen belül oda nem viszi a lámpavashoz azt a két háborús gonosztevőt, akkor ő, Réti egy teherautó platójára állítja őket, acélsodronyt köt a nyakukba, másik végét a lámpavashoz erősíti, aztán tövig nyomja a gázpedált!

Szeretett volna minél hamarabb ott lenni a Nyugati-pályaudvarnál, hogy ellenőrizze, sikerült-e a villamossínhez csatlakoztatni azt a Nagykörútig meghosszabbított iparvágányt, amelyen az erre a célra összeállított szerelvények minden átrakodás nélkül szállíthatnák a város különböző pontjaira az Állóvíz vármegyéből érkező élelmiszert: „Itt jön a Magyar Kommunista Párt krumplija! Itt jön a Magyar Kommunista Párt káposztája!” Így érthető, hogy kissé türelmetlen volt. Ha minden kivégzéssel ennyit piszmogna, akkor nem maradna ideje megmenteni az éhhaláltól a főváros népét!

*

A 401-es számú kisegítő munkás- és büntetőszázad 1942. június elejétől 1943. január végéig tartzkodott Bergycsev és Kazatyin térségében, ahol egészen különböző feladatokkal – aknaszedéssel, utakadály-telepítéssel, lőállások kialakításával, állati és emberi tetemek elföldelésével – volt foglalkoztatva. Muszos személyi állományának nagyobbik részét zsidók vagy zsidónak minősülők, kisebbik részét politikailag megbízhatatlan személyek (szociáldemokraták, szakszervezeti aktivisták) tették ki. A június eleji 258 főnyi létszámból január végén 73-an voltak életben.

Pajor nemrég hadbíró, most népbíró nem arra volt kíváncsi, mi történhetett valójában Bergycsev és Kazatyin között. Sokszor járt kint a fronton szakemberként, munkaköri kötelességéből adódóan, ismerte az ottani viszonyokat. Őt az érdekelte, hogy az életben maradt muszosok tanúvallomásai, valamint a Totyis által Zúzósra és a Zúzós által Totyisra tett súlyosan terhelő vallomások felhasználásával jogilag megalapozott-e a halálos ítélet.

Meg. (Totyis.)

Meg. (Zúzós.)

Ezen túlmenően Pajor mélységes megvetést érzett a két elítélt iránt, akik az ő mesterségébe merészeltek belekontárkodni. A maguk módján ők is rögtönítélő bíraskodást folytattak heteken, hónapokon át, anélkül, hogy tisztában lettek volna az 1939. évi II. törvénycikk 221. §-ával, amely a statárium elrendelésének feltételeit határozza meg, de láthatóan nem ismerték a 2730/1941-es és a 4850/1941-es miniszterelnöki rendeletet sem, amelyek alapján ő, Pajor tucatjával hozta a kifogástalanul szak- és jogszerű halálos ítéleteket. Mi több, még az előbbieknél sokkal fontosabb 8020/1939-es rendeletről sincs fogalmuk, amely pedig a polgári élet egy sor területére kiterjesztette a katonai bíraskodás hatályát, méghozzá jóval Magyarországon hadbalépése előtt!

Például Totyis bemegy a körletbe a takarodó előtti szabad foglalkozás perceiben, és egyáltalán nem viselkedik durván vagy barátságtalanul, sőt még tréfálgazik is. Hogy mást ne mondjak, felfigyel Schwarz fakereskedő teljes egészében aranyból készült felső fogsorára, és elnevezi az illetőt Aranyszájú Schwarznak. Bizony, nem kevés bátorságra vall aranyfogát csináltatni. Ezekben az időkben!

Másnap Aranyszájú Schwarzról kiderül, hogy azért nincs jelen a bunker építésénél, amelyen éppen dolgozunk, mert elvezényelték különleges munkára, az egykori kolhozirodába, ahonnan azonban az őt kísérő Zúzós nélküle tér vissza.

Harmadnap Zúzós éppen azt mustrálgatja, hogy a nyomdász Pálmainak, akivel öt percre négy-szemközt maradt a körletben, miután a többiek odakint már felsorakoztak, milyen finom tapintású, vérpiros gyapjúpokróca van, amikor hirtelen tüsszentenie kell, és a zsebkendővel együtt egy súlyosabb tárgyat is kiránt a zsebéből. (Bizony ám, Zúzós annyira kikupálódott, amióta előléptették szakaszvezetővé, hogy zsebkendőbe fújja az orrát!) Hangos koppanás hallatszik, és a nyomdász Pálmai látja, noha nem kellett volna odanéznie, hogy ott hever a földön egy aranyból készült felső fogsor.

Ezek után hiába ajánlja fel finom tapintású pokrócát Zúzósnak, saját jószántából, teljesen önként, Zúzós csak ennyit kérdez: „Miért vörös a maga pokróca, Pálmai? Miért nem hozott magával hupikéket vagy, mondjuk, libaszarzőldet hazulról? Maguk mindenhová mindig vöröset hurcolnak magukkal?”

A következő napon kiderül, hogy Pálmait elvezényelték különleges munkára, két nap múlva pedig látjuk, hogy Totyisnak szép új mellénye van, finomnak látszó gyapjúból, és egyáltalán nem probléma, hogy történetesen vörös a színe. A mellényt Hoffer szabó készítette, aki azt hitte, hogy az ő szaktudása nélkülözhetetlen a keret számára. Tévedett, mert a hatodik vagy nyolcadik ilyesféle mellény után őt is különleges munkára vezényelték. Mulatságos volt nézni, amint Zúzós ezt követően a körmét vágta Hoffer ollójával; mulatságos, de nem veszélytelen.

Például Hörbölő, a Népszava rovatvezetőjét, aki pedig „őskeresztény” volt, ha még emlékszünk erre a kifejezésre, Zúzós körömvágás közben hasbarúgta, majd az iránt érdeklődött: vajon a szerkesztő úr ezt is meg fogja-e írni a Népszavában. Amikor pedig Hörbölő kétrét görnyedve azt felelte, hogy: „Alázatosan jelentem, nem fogom megírni”, Zúzós szájon vágta, amiért nem áll vigyázban, amikor előljáróval beszél, majd elégedetten állapította meg: „Persze hogy nem írod meg, te rohadék, nem fogsz te már megírni semmit!”

Másfelől az sem volt veszélytelen, ha valaki félrenézett vagy hátat fordított, miközben Zúzós tünetően a körmét vagdosta. Feigenbaum, a vendéglős éppen emiatt lett különleges munkára vezényelve, ezenkívül a báránybőr sapkája miatt, mert amikor ez történt, már keményen fagyott éjszakánként.

*

Csak azt ne gondoljuk, hogy akár Totyis, akár Zúzós keményszívű, hitvány, gonosz ember lett volna! A jóság, nem is ritkán, kézzelfogható formákat öltött bennük. Totyis például szerette a lovakat. Még nálunk, itthon, Hömpölyzugban, az Oppenheim-uradalomban megtanulta, hogyan kell a lovakkal bánni, mielőtt a hazafias érzelmű uradalmi kasznár közbenjárására megkezdte tanulmányait a jutasi altisztképző iskolán. Nem is szenvedtek hiányt a lovak Totyis keze alatt! Tiszták voltak, jól tápláltak; látszott, hogy érti a dolgát, aki a gondjukat viseli. Mondogatta nekünk Totyis: „Ha maguk is olyan értelmesek és szófogadók volnának, mint a lovak, nem lenne magukkal semmi baj!” Ehhez hasonló gondolattal pedig már Swift *Gulliver*-jében is találkozhattunk!

Bergycsev és Kazatyin térségében az a remény éltett bennünket, hogy vagy mi változunk lovakká, és ezzel kiérdemeljük Totyis törzsőrmester jóakarátát, illetve kíméletét, vagy egyszer hajnaltájban arra ébredünk, hogy Totyis helyett a dublini szatíraszerző küld ki minket a tűzvonalba futóárkot ásni.

Zúzós szakaszvezetőből sem hiányzott a szeretet: ő mindenekelőtt a kifényesített cipőket szerette. Azt a személyt, aki a cipőből az ég felé magasodott, már nem kedvelte annyira. Ennek pedig az a magyarázata, hogy miután Hömpölyzugból Pestre költözött, jó néhány évig cipőtisztítóként működött a Nagykörúton, nem is messze az Oktogontól, ahol mindjárt fel fogjuk húzni a lámpavasra. Valahányszor felsorakoztatták a századot, ő haragos arccal a földre sütötte a szemét, mintha szégyellné magát. Pedig csak a lábbeliket vizsgálta. „Hogy néz ki magának a cipője, maga nyomorult?” – ez volt a szavajárása. – „Hogy lehet valaki ennyire igénytelen?”

Tökéletesen igaza volt: formátlanná taposott, szétrongyolódott, civil cipőt hordtunk, amelyet nem-hogy kifényesíteni, de összevarrni vagy megfoltozni sem lehetett már. Zuhogó esőben vagy kemény

fagyban végképp alkalmatlan viselet volt. Kincstári lábbeli használatba vétele viszont harctéri fosztogatásnak minősült, és golyó általi halált vont maga után. Azok sem jártak jól, akik előrelátónak hitték magukat, és bevonulás előtt strapabíró túrabakancsot szereztek, mert azt Zúzós előbb-utóbb elvette tőlük. Hiszen éppen erről van szó: fölöttébb kedvelte a jó minőségű, erős cipőket, amelyek meghálálják, ha kifényesítik őket.

Egyszóval, megvolt bennük a jóakarát, noha rendszerint nem vitték túlzásba. De néha még az is előfordult, hogy túlzásba vitték, csak mi nem vettük észre.

A túlzásba vitt jóakarát kiegyensúlyozásaképpen Totyisnál volt egy kéthasábos gépelt lista, körülbelül harminc-harminc névvel. Esténként, lámpafény mellett, elmélyült arccal tanulmányozta. Tintaceruzát vett elő, megnyalazta a hegyét, és egyik-másik név mellé akkurátus mozdulattal pipát rajzolt.

Ezt a listát Totyis a századparancsnoktól, Murvássy hadnagytól kapta, aki a zászlóaljparancsnoktól, Kavicsossy századostól kapta, aki az ezredparancsnoktól, Sóderessy őrnagytól kapta, aki a nagykáta 101-es hadkiegészítő parancsnokság főparancsnokától, vitéz Aprított-Kövessy ezredestől kapta, akit beosztottjai a „Nagykáta Vérmedve” néven emlegettek, és aki ezt a listát, valamint az általa írógéphebe diktált hasonló összes többi listát a Magyarok Istenétől kapta.

Murvássy Klagenfurtba, Kavicsossy Münchenbe, Sóderessy Grazba, Aprított-Kövessy Salzburgba igyekszik ezekben a nehéz órákban. Két kis buzgó katonájukat itt felejtették a Zeneakadémia és az Oktogon között.

A Magyarok Istenének jelenlegi tartózkodási helye ismeretlen.

*

Réti közellátási kormánybiztos némileg váratlanul kijelentette, hogy sürgős tennivaló várja a Nyugati-pályaudvarnál, és különben is, útközben ellenőriznie kell az Oktogon és a Nyugati-pályaudvar közti romeltakarítási munkálatokat. Délutánra írásbeli jelentést kér az esemény lefolyásáról.

Gyors léptekkel útnak indult, magára hagyva Pajor népbíró-t a két bűnössel, a karhatalmistákkal, az újságírókkal és fényképészekkel, az egyre növekvő népsokasággal, kíváncsiakkal, báméskodókkal, bosszúra szomjazókkal, valamint a szilárdan álló, megbízható lámpaoszlopokkal.

A népbíró mindenekelőtt felolvassa a halálos ítéletet. Elmondhatná papír nélkül is, hiszen kívülről tudja a szöveget, viszont azt is tudja, hogy most nem ő beszél, ő csak a hivatalos iratot szóltatja meg. Szavainak hatásos aláfestést adnak a budai oldalról áthallatszó lövések és robbanások. Ő maga is egy kissé tűzbejön. Miközben áthatja a szak- és jogszerűség tudata, színésziileg is értékelhető teljesítményt nyújt. A jelenlevőket a Nemzeti Színház egyik tehetséges, fiatal színészére emlékezteti, amint egy felvasóesten Hamlet nagymonológiát szavalja, a „Lenni vagy nem lenni” kezdetűt.

De hiszen most is, itt is erről van szó! Lenni vagy nem lenni?

Nem lenni. (Nekik.)

Lenni. (Nekünk.)

Eddig tehát gyors léptekkel haladtunk a katharzis felé. Most azonban beleütközünk egy számottevő akadályba.

Pajor népbírónak, mint amikor a büntetőjogász egyik legnyomasztóbb álma válik hétköznapi valósággá, hirtelen eszébe villan, hogy egy lényeges mozzanat – vagy inkább szereplő – hiányzik a színjátékhoz. Az elítéltek megvannak, az ítélet megvan, a vesztőhely is megvan – viszont nincs meg az ítéletvégrehajtó!

Hadbíró korában Pajornak ilyen természetű gondja sohasem volt. Golyó általi halál esetén ott voltak a katonák, akik közül egykettőre összeállt a kivégzőosztag. Kötél általi halál esetén pedig akár a Margit körúton, akár más büntetőintézményben bármikor rendelkezésre állt a hozzáértő közalkalmazott. Ezt Pajor annyira megszokta és természetesnek vette, hogy pályakezdő népbíróként eszébe sem jutott: ezen a téren nehézség adódhat.

A tömeg összetétele időközben megváltozott. Már nem az elvezényelték hozzátartozói, nem a nők voltak többségben. Már nem arra voltak kíváncsiak, hogy él-e még az én egyetlen kisfiam, vagy hogy a telefongyári Schleffer tényleg annyira le volt-e gyengülve, hogy a végén már nem tudott járni, vagy

hogy mi lett a Pistával, mert nem érkezett róla értesítés, viszont levelezőlapot vagy szóbeli üzenetet sem kaptunk tőle. Most már azt szerették volna látni, hogy azok ketten tényleg kiöltik-e a nyelvüket, és ha igen, akkor melyiküké fog messzebbre kinyúlni.

A népbíró fontolóra vette azt a lehetőséget, hogy önként jelentkezőket szólít a tömegeből. Legalább tíz-tizenöt fiatal vagy középkorú férfi állt alig karnyújtásnyira tőle. Ezek között biztosan van olyan, aki Ukrajnában partizánt akasztott. Pajor, miközben elnézte a vérszomjas arcokat, rájött, hogy ezek itt mind hőhéro, egytől egyig. Legfeljebb nem mindegyik ért hozzá.

Aztán észbe kapott: örökre vége a szakmai karrierjének, ha megírják róla az újságok, hogy önként jelentkezőket kér fel az akcióhoz, mint Rodolfo, a bűvész a Royal Orfeumban!

Akkor talán a karhatalmistákhoz forduljunk segítségért. Mind a négyen túlélők, a 401-es számú század egykori muszósai. Az első között jelentkeztek karhatalmistának a Tisza Kálmán téren. Ők tartóztatták le Totyist és Zúzóst, miután a Nyugatinál felismerték őket.

Ez a két keretlegény is mekkora marha volt!

Miért nem végeztetek tiszta munkát? Mi a fészkes fenének hagyatok túlélőket, fiúk? Ha már egyet megöltetek ezek közül, akkor öltétek volna meg az összes többit is, mert ha csak egy is élve marad, az előbb-utóbb ujjal fog mutogatni rátok. Tele van az ország hozzátok hasonló tettesekkel, de őket soha nem fogja felismerni senki, mert nekik egyetlen élő tanútól sincs félnivalójuk. Ők még harminc-negyven évig élvezhetik az áldott jó életet. Ti ketten pedig mindjárt lógni fogtok, fiúk!

Pajor egy pillanatig majdnem biztosra vette, hogy a karhatalmisták csakugyan megoldják a problémát.

Amikor aztán közelebből szemügyre vette őket, mindjárt elment a kedve tőlük. Az ilyenek csak a szájukat jártatják. Rossz nézni, ahogyan tartják azt a puskát. A Stern, a Friedmann, a Frank meg a Kardos. Nincs ezekben semmi tartás. Anélkül meg egy fületlen gombot sem ér az üres bosszúvágy és a tartalmatlan gyűlölet. Acsarkodni acsarkodnak, de az már derogál nekik, hogy saját kezűleg elvégezzék a piszkos munkát. Arról nem szólva, hogy nincs is benne jártasságuk.

Az a buzeráns moszkovita (Réti elvtársról van szó, akit 1940-ben csakugyan kiengedtek a Csillagbörtönből a Szovjetunióba), az a dilettáns vadbarom elrendeli a nyilvános akasztást, hőhérről bezzeg nem gondoskodik!

*

És akkor, mintha a rögtönítélő bíró lidérces álma újabb, az eddiginél is abszurdabb fordulatot venne, Pajornak egyszerre csak az is eszébe jutott, hogy megfelelő kötél sincs!

Korábbi pályafutása folyamán ezzel sem volt soha semmi probléma. A kötél bármikor, bármekkora mennyiségben rendelkezésre állt, akár csak lélegzéshez a levegő. Sőt még annál is inkább, mert éppen ebben, a levegő belélegzésében gátolta meg az elítéltet!

Most meg nincs.

A népbíró pillantása a cukorspárgára esett, amellyel Totyis és Zúzós keze hátul össze volt kötözve. A csomagátkötő madzagra a rektori hivatalból. Mi lenne, ha utasítást adna, hogy szedjék le a madzagot az érintett személyek csuklójáról, és kössék a nyakukba?

Hamar belátta azonban, hogy ez helytelen döntés volna. Először is, a madzag nem elég hosszú. Másodszor pedig, nem elég teherbíró. Elbír tíz kilót, esetleg tizenöt-húszat is, de egy felnőtt férfi teljes testsúlyát biztosan nem tudja megtartani. Akkor pedig örökre vége a szakmai karrierjének, ha megírják róla az újságok, hogy cukorspárgával akart akasztani!

Ugyanezért a járda mellett és a bérházak udvarán még nagy számban heverő holttestek derékszíjával vagy hózentrágerével sem kísérletezhet, és az előtől sem kérhet hasonló holmit.

Az a bolsifunkci (ezúttal is Réti elvtársról van szó, valamint arról, hogy Pajor tisztában volt a kommunizmus küszöbön álló győzelmével, de nem túlzottan örült neki), az a kutya torkából előrángatott nacsálnyik elvi okokból ragaszkodik a lámpavashoz, kötelet bezzeg nem biztosít! (Az előbb mintha valami acélsodronyról beszélt volna. Hol az a sodrony? Seholl!)

Már-már csüggedés fogta el. Ekkor azonban látomása támadt, mint oly sok polgártársunknak ezekben a sorsfordító napokban, hetekben. Nem is annyira látta, mint inkább *előre látta*, hogy szak-

mai karrierje márpedig nem és nem törik derékba. Ellenkezőleg, most vesz csak igazán nagy lendületet. Nem kell neki örökké ezekkel a semmirevaló kisgyilkosokkal, kisgonoszokkal, kisbűnösökkel bíbelődnie. Szakmai problémákban gazdagabb, többértékes esetekkel fog ő nemsokára szembesülni. Fog ő népbíróként felelősségre vonni hadosztályparancsnokot is! Országos leventeparancsnokot is! Miniszterelnököt is!

Azt, hogy konkrétan melyik miniszterelnökről van szó, még nem látta pontosan előre, de most hirtelen annyi erőt és elszántságot érzett magában, amennyivel az elmúlt három-négy évből öt-hat miniszterelnököt is halálra ítéltethet volna, természetesen kötél általi halálra.

Hoppá, a kötél. Ott tartottunk, hogy nincs.

Szék már van. Az egyébként kiégett Japán kávéházban csodával határos módon megmaradt néhány szék. Azokat fogjuk Totyis és Zúzos alól kihúzni.

Pajor népbíró egykettőre visszanyerte határozottságát. Rövid szünetet rendelt el, majd az egyik tárlalomra kiválasztott karhatalmistának, Franknak azt az utasítást adta, hogy futólépésben haladjon át a Hűség Házába (Andrássy út 60.), amely most válik hűtlenné ehhez a névhez, és az ott berendezkedő politikai rendőrhivatalnok elvtársaktól a magyar nép nevében kérjen két darab, egyenként legalább másfél méter hosszú (vagy még hosszabb) kötelet, valamint egy akasztáshoz értő, erős idegzetű elvtársat.

Hogy Frank gyorsabban szaladhasson, Pajor átvette tőle a fegyvert. Alakilag ez ellen sem volt kifogás támasztható, mert a népbíró megnevezte a szabályzatnak azt a pontját, amely hasonló helyzetben lehetővé teszi az ilyen jellegű intézkedést.

*

Amikor Frank az egykori Hűség Házához, ehhez a nagyvonalúan kivitelezett, most éppen kissé megtépázott neoreneszánsz épülethez érkezett, a Csengery utcai oldalsó kapun éppen begördült egy teherautó, rakfelületén halálsápadt civilekkel és géppisztolyos őrszemélyzettel. Hát igen, fordult a kocka. Még csak egy hónappal ezelőtt is őt, Frankot vitték volna be ugyanígy a Csengery utca felől, most meg *azokat* viszik, ő pedig, megbízatása tudatában, büszkén vonulhat be az Andrássy úti főbejáraton.

Büszkesége csak akkor hagyott alább, amikor provokátornak nézték, a karhatalmista igazolványát ugyanis Friedmann-nál hagyta, Pajortól pedig a nagy sietségben nem kapott írásbeli felhatalmazást. Még szerencse, hogy Réti kormánybiztos éppen a házban tartózkodott. Úgy látszik, tett egy kis kitérőt, mielőtt a pályaudvarra sietett volna.

Réti rögtön tudta, miről van szó. Valóságos dührohamot kapott, amikor meghallotta, hogy kése delmet szenved az ítéletvégrehajtás, de aztán lehiggadt, és intézkedett. Egy vattakabátos férfi kinyitott egy ajtót, amely mögött egy ládában cipőfűzők, egy polcon pedig nyakkendők hevertek teljes összevisz-szaságban. Intett Franknak, hogy válogasson belőlük nyugodtan. Ezekből az elvtárs fonhat, sodorhat, köthet, bogozhat és tekerhet olyan hosszú és olyan teherbíró kötelet, amilyenre csak szüksége van. Ezek a holmik még a nyilasok foglyai után maradtak. Nemigen jön vissza értük a jogos tulajdonos.

Gyöngyházy, a híres impresszionista festő, aki eredetileg az épület gazdája volt, aligha gondolta volna, hogy azok között a falak között, ahol megálmodta a *Szoknyafojtó napszámosasszonyok* és az *Őszi vásár Selmebányán* című kompozícióit, egyszer majd nagy halomban tornyosulnak a gazdátlaná vált nyakkendők és cipőfűzők. Ő a házat végrendeletében a pesti izraelita hitközségre hagyta, azzal a feltétellel, hogy vallástörténeti múzeumot működtessenek benne. Ezek után vagy az állandó kiállítások anyaga nem gyűlt össze, vagy a vallástörténet fogalmának meghatározása körül támadt félreértés (amennyiben a *vallás* majdnem úgy hangzik, mint a *vallatás*), mindenesetre múzeum helyett a nyilaskeresztes párt költözött be az épületbe, annak helyiségeit, főleg a pincéjét egyre inkább átalakítva sajátos igényei és szükségletei szerint.

Így viszont nemcsak érthető, hanem úgyszólván elkerülhetetlen is volt, hogy újdonsült politikai rendőrségünk egyenesen a nyilasok nyomdokaiba lépjen. Nem volna kíváncsi, hogy olyan kedélytelen, komor helyeken működünk, mint a Hadik-laktanya vagy a Margit körúti fegyház. Különben is, ez utóbbi egyrészt összedőlt, másrészt egyelőre még a németek kezén van.

Az pedig végképp helytelen volna, ha a kommunista párt Tisza Kálmán téri székházában végeznénk fontos munkánkat. Egyrészt minket is zavarnának az ott megforduló csillogó szemű, humanista illúziókban ringatózó, gyanútlan elvtársak és elvtársnők, másrészt őket is kiábrándítaná a mi jelenlétünk, vagy inkább annak tudata, hogy éppen a kommunista párt székházában őrizzük a demokrácia ellenségeit. Bizony ám, Tisza Kálmán téri székházunk három héttel ezelőtt még a Volksbund székháza volt! Még ott hever a járdán az a kőmorzsálék, amely, amíg egyben volt, és az ablakon ki nem repült, Adolf Hitler faragott képmása volt.

Úgyhogy Dózer elvtárs rögtön levonta a konzekvenciát: nekünk az Andrássy úti nyilasház kell! Itt vannak a primán kialakított cellák a pincében, itt vannak a betonba ágyazott priccsek, itt vannak a drótháló mögé sülyesztett villanykörték, itt vannak a demokrácia fenntartásához szükséges kényszerítő eszközök és berendezési tárgyak!

Mire Mezei belügyminiszter Debrecenben kiadja azt a rendeletet, amelynek értelmében a csendőrség jogutód nélkül megszűnik, és a minél hamarabb megalakítandó Politikai Rendészeti Osztály veszi át a szerepét, addigra az említett osztály rég megalakult, és minden átvehető szerepet átvett.

Ebből a szempontból mindössze az okoz némi gondot, hogy nem is egy politikai rendészet alakult, hanem egyszerre mindjárt kettő. Debrecenben Verő elvtárs bízta meg Dömper elvtársat, a szovjet partizánt, hogy alakítson politikai rendészetet, Pesten pedig Réti elvtárs bízta meg Dózer elvtársat, az illegális kommunistát, hogy tegye ugyanezt. Mind Verő, mind Réti a kommunista párt utasítását követte, amikor kiadta a megbízást; de hiszen egyelőre még Magyar Kommunista Pártból sem egy van, hanem legalább kettő.

Amikor pedig megkérdeztük Rákosi elvtárstól, hogy akkor most melyik elvtárs vezeti a rendészetet, Dömper vagy Dózer, ő csak elmosolyodott, és azt mondta, hogy: mindkét elvtárs vezető szerepére szükségünk lesz ezen a téren. Ez pedig azt jelenti, hogy máris két különböző politikai rendészetünk van: az egyik a fővárosban végez nagytakarítást Dózer elvtárs vezetésével, a másik a vidéket rázza gatyába Dömper elvtárs irányítása alatt.

Így tehát mindkét politikai rendészet és azok mindkét vezetője, Dömper is, Dózer is beköltözött az Andrássy úti nyilasházba, azzal az eltökélt szándékkal, hogy jelenlétük révén minél hamarabb elfeledtessék a nyilasok gonosztetteit, és az épületről a demokrácia, közelebbről: a népi demokrácia jusson az állampolgárok eszébe.

*

Ezekben a percekben Réti kormánybiztos azért tesz rövid látogatást Dömperék és Dózerék háza táján, hogy tisztázza a hatásköröket.

Dózer elvtárs, leszel szíves tudomásul venni, hogy Dömper veled egyenrangú vezető, és leszel szíves nem azon a véleményen lenni, hogy Dömperék a debreceni rendőrség Pesten működő politikai alosztálya! Te meg, Dömper elvtársam, légy már egy kicsit arra is tekintettel, hogy Dózerék az illegálisan nem sajátíthatták el a széles néptömegekkel való helyes bánásmódot, de majd belejönnek, mint kiskutya az ugatásba, úgyhogy ezzel a problémával te inkább ne foglalkozzál!

Azonkívül itt Pesten Dózerék intézik a letartóztatásokat, úgyhogy ebben a házban ők használják a pincét, nem a te kádereid. Neked a megyeszékhelyeken annyi pincéd és cellád van, amennyit akarsz.

Ezzel szemben, Dózer elvtársam, azt neked kell megértened, hogy Dömperéknek több személygépkocsira és teherautóra van szükségük, mint nektek, abból a pusztán tényből adódóan, hogy ők vidékiek, viszont Pesten kapják az eligazítást. Ja, és néha még Debrecenben is, attól az idióta Mezeitől, aki még mindig nem érti, hogy mire jó és mire nem jó egy demokráciában az úgynevezett „belügyminiszter”.

Továbbá, sok vidéki ügynek Pesten futnak össze a száalai, ezért bizony Dömpernek is lesznek pesti őrizetesei. Emiatt pedig, Dózerkám, akár tetszik nektek, akár nem, a Vilma királynő úti bankárvilát, amelyről a múltkor beszéltünk, nem ti kapjátok meg, hanem a Dömper-brigád. Vagy azt hiszed, nekik nem kell az a pince? Te meg ne aggódjál, Dömper elvtársam, annak a bankárvilának nagyon jó pincéje van. Onnét a leghangosabb segélykiáltások sem hallatszanak ki az utcára. Ki van próbálva.

Világos minden? Óhaj-sóhaj? Kérdések?

Dömper és Dózer úgyszólván semmiben sem értettek egyet, de abban igen, hogy jó lenne letörni Réti elvtárs túl nagyra nőtt szarvait. Nehogy már mindig ilyen magas lóról beszéljen velünk! Másfelől viszont muszáj, hogy lovat adjunk alá, mert ő fogja elintézni, hogy a szomszéd ház (Andrássy út 62.) nagy kiterjedésű pincéjében, amelyet a demokrácia nevében kisajátítottunk, magyar kőművesek gyorsan kiépítsék az ittenihez hasonló cellákat, és szovjet technikusok elkészítsék a szükséges hangszigetelést.

Ezért aztán Dózer csak annyit mondott Rélinek, hogy Dömper elvtárs irodájában van egy fasiszta perzsaszőnyeg meg egy fasiszta kakukkos falióra, míg nála, Dózernél csak egy pamutgombolyagot pofozgató porceláncica van, amelyet ottfelejtettek a nyilasok. Ja, és mi legyen a Reménnyel? Tudod, Réti elvtárs, a Remény az a frakciózó, aki megtevesztett egy sor jó szándékú elvtársat azzal, hogy ő vezeti Magyarországon az igazi kommunista pártot. És most itt csücsül, odalent a pincében. Illetve nem csücsül, mert állnia kell, arccal a fal felé. Mit csináljunk vele? Muszáj életben hagyni?

Dömper viszont az utolsó pillanatban mégsem azt mondta, ami pedig már ott volt a nyelve hegyén. Eredetileg azt akarta mondani, hogy: Dózer elvtárs brigádja kivonja magát a közös munka alól, olyanmódra, hogy még a folyosókat is a vidéki politikai rendészetnek kell felmosnia. Kértük Dózer elvtársat, adja kölcsön az őrizeteseit. Azok is takaríthatnának. Vagy nem telik ki az idejükből? Mi ugye mégsem hordhatjuk ide a saját foglyainkat a Vilma királynő útról! Egyrészt nem szeretnénk, ha útközben elszöknének, másrészt nem szeretnénk mutogatni őket a járőkelőknek. Arról nem is beszélve, hogy újonnan szerzett zúzódásaik következtében képtelenek volnának megfogni a felmosórongyot.

*

Ezt akarta mondani, viszont mégsem ezt mondta, hanem azt, hogy: tegnapelőtt ő, Dömper, különféle politikai rendészeti ügyek miatt, leutazott Állóvízbe, ahol Mrázik elvtárs megkérdezte tőle: mikor számoljuk már fel a hömpölyzugi szakadár köztársaságot?

Mrázik elvtárs ebből a célból rendelkezésünkre bocsátaná tűzoltókból és útkarbantartókból álló postai futárszolgálatát, csak fel kellene őket fegyvereznünk. Ha ehhez hozzászámítjuk a Toplák elvtárs-féle Vörösrongyosgárdát, valamint a Babuska elvtárs és Daddy elvtárs által pártfegyelem alá vont Vagyonúraelosztó Aranyhordát, akkor fél nap alatt rendet csinálhatnánk Hömpölyzugban. Feltéve persze, hogy te is jóváhagyod a tervet, Réti elvtárs.

Dömper tisztában volt vele, hogy közellátási kormánybiztosként Réti elvtárs jelenleg Állóvíz megyére támaszkodik leginkább, de a megyére kirótt élelmiszerkvótát Mrázik, a főispán, akármilyen világosan látja is a kommunista szervezésű közellátás fontosságát, már nem sokáig tudja teljesíteni. Sőt meglehet, hogy nem is igazán akarja. Mert, példának okáért, Réti elvtárs miért nem a Nyírségre nehezedik rá jobban egy kicsit?

Emiatt a múlt héten volt is némi ordítozás Mrázik és Réti között, amelynek tartalmáról Dömper elvtárs részletes jelentést kapott az imént említett Babuskától, aki újabban a Nyilvántartási és Adatgyűjtési Részleg osztályvezetője a megyei főkapitányságon.

Mrázik az asztalt csapkodva kérte ki magának, hogy az Állóvízből Pestre induló tehervagonokra ez van felírva: „A szovjet nép ajándéka az éhező Budapestnek!” Miért itt a megyében írják ezt rá a vagonra, ahol mindenki tudja, hogy hazugság? Nem lehetne Pest határában kezdeni a hazudozást?

Réti meg azt kiabálta, hogy nem babra megy a játék, illetve nagyon is babra megy. Neki muszáj legalább hat vagon szárazbabot szállítania a most felállított internálótáborokba. Csak a jövő héten legalább tizenötezer embert fogunk közigazgatási eljárás alá vonni Pesten és a felszabadult ország-részben. Azoknak is kell majd valamit enniük!

Ilyen ember ez a Réti elvtárs. Még a nép ellenségeiről is gondoskodik. Persze, közben hazudik is egy keveset. Az élelmiszerbegyűjtésben leginkább Mrázikra, az ellenséges elemek begyűjtésében leginkább Dömperre számíthatott. Hazudozni segítség nélkül is jól tudott. Ezen a téren önállóan és leleményesen járt el, kivéve persze, ha felsőbb utasítást követve kellett a gyakorlatba átültetnie az igazmondás dialektikáját.

Úgyhogy nagyon jól jönne Rélinek, ha most mindjárt elindíthatna Hömpölyzugból Pestre tizenöt vagon kukoricalisztet és, mondjuk, tíz vagon árpadarát. Odamegyünk, letartóztatjuk Mátrait és bandáját, aztán a többi már megy, mint a karikacsapás.

Annál nagyobb volt Dömper meglepődése, amikor Réti, ahelyett, hogy jóváhagyta volna ezt az ésszerű indítványt, bosszús arccal ráförmedt: „Te akarsz rendet csinálni Hömpölyzugban? Éppen te, Dömper elvtársam, aki a saját rendőrséged soraiban sem tudsz rendet csinálni? Milyen rendőreid vannak neked Állóvíz megyében, hékás? Azt hiszed, nem tudom, hogy például Dágványban ki a városi kapitány?”

Dömper elvtárs egyrészt igazságtalannak érezte a szemrehányást, mert a városi rendőrkapitányok kinevezésébe neki *elvileg* nem volt beleszólása. A városi kapitányokat – a demokratikus pártok egymás közti egyeztetése után – *elvileg* az Ideiglenes Kormány belügyminisztere, az a tökféj Mezei nevezi ki, aki titokban belépett a kommunista pártba, miközben továbbra is a parasztpártot képviseli, és a kisgazdák nem merik a lemondását követelni, mert ha teljesülne a követelés, akkor egy igazi keményvonalas kommunista lépne a petyhüdt Mezei helyébe. Egyrészt. Másrészt Dömper belátta, hogy Réti elvtársnak igaza van.

A Hömpölyzugi Köztársaságban addig nem csinálhatunk rendet, amíg egész Állóvíz megye rendőrségét meg nem tisztítottuk a megbízhatatlan, polgári elemektől. Hogy mást ne mondjak, Dágványban október óta Kaffka a városi rendőrkapitány!

Az világos, hogy Kaffka, akit a kisgazdák támogatnak, nem sokáig maradhat ezen a poszton. A helyére kerülhetne, mondjuk, Rillke, aki szocdem, de hajlandó együttműködni, mármint velünk. Ő viszont sírkőfaragó, úgyhogy nem sokat ért a rendészethez. A legjobb az lenne, ha Daddy elvtárs lenne Dágvány kapitánya, miután Kaffkát és Rillkét fenékbe rúgtuk.

Ekkor viszont Réti közellátási kormánybiztos azt is megmondta, nyilván felsőbb utasításra, hogy mi történjen a Reménnyel. A Reményt, ugye a múlt héten hozta be ide hozzátok Majdénka elvtárs. És a Remény, noha frakciózott, azért mégsem akármilyen közönséges kapcarongy a munkásmozgalomban. Csak én tizenöt olyan csepeli sztrájkról és hadiipari szabotázsakcióról tudok, amit ő szervezett a német megszállás alatt.

(Az imént említettem, hogy akkoriban két Magyar Kommunista Párt működött. Most hozzáteszem, hogy volt egy harmadik is, az úgynevezett „Remény-frakció”. És noha súlyos feszültségek voltak a Moszkvából jött elvtársak és a hazai illegális elvtársak között, abban mindkét fél egyetértett, hogy a Reményt sürgősen ki kell vonni a forgalomból.)

Ezenkívül a Remény elbújtatott és hamis papírokkal szerelt föl egy sor fontos elvtársat, köztük téged is, Dózer elvtársam. Sőt, még a Dózer nevet is, úgy tudom, hogy neki köszönheted. Ő találta ki, hogy legyél Dózer, amikor éppen az ő lakásán rejtőzködtél. Elvégre, úgy tudom, te Kupferberger néven születél, Dózer elvtársam.

Úgyhogy a Reménynek vigyetek le a cellájába egy hokedlit, hogy legyen mire leülnie, és adjátok vissza neki *Az ítélőerő kritiká*-ját, amit elkoboztatok tőle, hogy legyen min gondolkodnia. Ugyanis éppen az ítélőerő hiányzik belőle, de ez csak az én személyes véleményem. Aztán tíz vagy húsz év múlva újratárgyaljuk a kérdést, hogy mi történjen a Reménnyel. Esetleg harminc év múlva. Ha még akkor élünk.

Mert a Remény egészen biztosan élni fog.

Mindenki tudja, ti magatok is tudjátok, elvtársaim: a Remény hal meg utoljára!

Az udvar

egyszer megírom, ahol a gyerekkorom telik majd: a házat, a tyúkszaros udvart, az apátiába süppedt kertet, megírom a titokzatos, lomtárnak használt kamrát, ahol nagyszüleim kiselejtezett tárgyai porosodnak, s közben várják, hogy gondoljak valamit létezésük mögé. megírom a vízmértéket, amit ott találok majd, a rozsdás franciakuлcsot, a kiselejtezett éjjeliszekrényt, a belső falhoz támasztott márványlapot, az ágytámlákat, a plébából készült, hatalmas, kör alakú gabonátárolót, amit évente vásárolt búzával töltünk fel, s a búzába tojásokat süllyesztünk, mert úgy talán tovább elállnak. megírom a kiaggatott majdjóklesznek-mégvalamire-rossz ruhákat, a megvakult falitükröt, az udvari farakást, a lapos tetős színt a kerti szerszámokkal, talicskával, üsttel, üstházzal, a másik tárolókamrát, amelynek mindig nyitott padlásfeljáróján létra nélkül, a szénkupacról kapaszkodom fel, s a tyúk- és disznóól fölé is átnyúló padon fölfoghatatlan mennyiségű újságot és könyvet találok: régi magazinok, tolnai világlapják, cowboytörténetek, alvilágiak. feltolok vagy kitámasztok egy-két cserepet, a tetőt átforrósítja a nap, folyik rólam a veríték, a rejtő-regényekben légiósként harcolok, és izzadok tovább órákon át a padláson, a porban, az egérszagú fülledtségben, de ott szeretek olvasni. néha nagyot nyújtózik hátam mögött a macska. megírom majd a tyúkoknak földre szórt kukoricát, a morzsolónak nevezett hegyes vasdarabot, amellyel letúrunk a csutkáról egy sor kukoricát, hogy a többi könnyebb legyen tenyérrel lefejtetni, megírom az itatót, az epertől részeg kacsákat, a disznók orrában a karikát, a moslékos vödör zörgését, a kutyaláncot vagy a hátsó udvaron a kévébe kötött, egymásra rakott tengeriszárazakat, az ízikdombot, amin várasat lehet játszani a szomszédgyerekekkel, vagy egyedül is akár. megírom a lehullott nyári almákat, az esténként a drótkerítés mellett elkocogó sünöket, a bodza, a szemétdomb és a nyers föld szagát, az esőét, az udvari budiét, a szegénységét, és azt is, hogy kölyökként megtanulom, nem csak az lehet szegény, aki nem dolgozik, mert apám sokat dolgozik, anyám is sokat dolgozik, nagymamám is teszi, amit ráncos vénasszonyként tehet, ellátja a jószágokat, megfőz, varr, mert foltos ruhában nem szégyen járni, mondja majd, de rongyosban igen. ám ezt nem hiszem el neki, s szégyelleni fogom foltozott gönceim.

Az omlás villámai

Mezei Balázsnak

Kivilágított játszótéren az éjféli gyermekei. Vakmerőn pörögnek, másznak, repül velük a hinta, közben már fejben írják a jövő századok nagyregényeit. És ki más vigyázna rájuk, mint saját unokáik?

Épp megyek haza a tudás sötétjében botladozva, már oly lassan ég bennem, mintha saját parazsát óvna a tűz.

Megtörténtem-e már, vagy ez még hátravan? Elfelejtettem, mit ígértek, ha nem tartják be, nem fogom észrevenni. De irgalomadtán megtudhatom, mi van a semmi-szín alatt.

Spirálfüzet

Azt mondd: az ittlét öröme? Gyerekillat az óvodában, instant időben örök kakaószag. Ha kisfiú lennék, gyakran néznék az égre, a kondenzcsíkokat ujjammal követném, és befognám a fülem, amikor helikopter közeledne. Ha szótárt kapnék vagy lexikont, reggeltől estig lapoznám, s ha végül elunnam, kérnék Mamától aludttelejet és

pirospaprikával szórt zsíros
kenyeret, Mazsola után szabadon.
A lábam elé nézek, átfutó
felhő-árnyékon nem botlok meg,
csuklómra csavarva papírsárkány
madzagja. Esetleg luftballon?
Ha kell, az egész világot megtartom,
a földgömböt, óceánokkal,
áramlatokkal, és kavargó
kontinensekkel. Ha már nagyobb
lennék, nézném az örvényt, melyet
evező kelt a folyón; amikor
az egyik születik, az előző
éppen elhal. Látnék függőönt
egy építkezésen, észrevenném,
a száradó malter színe hogyan
változik. Szeretném a napórákat,
ujjammal próbálnám ledörzsölni
mindenthonnan a rozsdát, olvasnék
annyi történelmi regényt, hogy
a fűrészpörben meglátnám a vér
sötét ragyogását, és minden
tűzről eszembe jutna az összes
korábbi máglya. Néha elképzelném,
hogy hajótörött vagyok, ki boldog-
keserűen vetődik partra egy
lakatlan szigeten. Vagy próbálnám
kiválasztani, mi legyen az
egyetlen verssor, melyet bőrömrre
tetováltatok. Spirálfüzetbe
írnám, amit semmiképp nem akarnék
elfelejteni. És nem félnék, hogy
meghalok, mire teleírom.

Rózsaroncsok a hóban

Pulóveremben női illat, rózsaroncsok a hóban:
ma valahogy megközelíthetőbb az égbolt.
...ma valahogy nem tudom szégyellni magam.
Hetek óta meztelen utakra vágyom,
végső nyolcast repülő, májusi darazsakra,
de bármerre nézek, csak hó, csak ez a hálátlan,
megszokható hóesés.

Most kellene kiabálnom! Most kellene
túlkiabálni az autók gyulladt torokhangjait,
számon egy megszerethető nő nevével,
számon megtalált életemmel

én már nem tudok többet mondani neked.
Most ne hagyj egyedül.

Lámpaoltás

Talán, ha reggelig várnék, újra kitavaszkodna,
talán reggelre megvigasztalna egy vers,
elmondaná, amit én nem tudok:
szám zarándokútját a szádig,
az ottfelejtett hajszálakat a paplanon,
a szerelem eleven, gőzölgő emlékeit.

Ha nem vagy itt, mintha én se volnék,
megmelegszen a leheletedtől,
s tudom, egyre nehezebb lesz
arcodról az ablakra nézni.

Elharapott félmondatok utáni csend van.
Figyelek. Félek.

Amikor szomorú vagy

Amikor szomorú vagy,
kidőlt szőlőkarókat látok a szemedben,
a nélkülem elmúlt időt,
híradók kilőhetetlen
rakétáit, elmaradt háborúkat.
Nézem az arcod, s hirtelen megöregszek,
mintha egy régi nyárra emlékeznék,
rég beszántott dűlőutakra, kaporszagú szélre.
Amikor szomorú vagy,
mintha senki országa se lennék,
egy lakhatatlan égbolt kifeszített szárnyú,
gazdátlan madara.
Nem szeretném, ha sírnál.

Másfajta

Üres lakásba hazamenni.
Másfajta bátorság ez,
mint a fegyverfogóké.
Nem torkolattüzeket
fürkészünk,
hanem szerető szemek csillogását.
Nem gépfecskék zúgására
rezzenünk,
a kályhák hallgatása riaszt.
Másfajta bátorság a miénk,
mint a fegyverfogóké,
ha ölelünk, mintha most születnénk,

mintha utoljára szorítanánk szeretőnk derekát,
nevetésük tisztára mossa
a köveket, a szürkét
színre festi,
ahogy minket is.
Olyankor azt érezzük,
nincs fegyver, ami
foghatna rajtunk.

Bika szeme (2000; vegyes technika; 109x66x15 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

► PODMANICZKY SZILÁRD

A csőben

Volt még tizenöt percem, hogy elérjem az utolsó vonatot a Déliben. Később járt, odalent nem voltak sokan, a metró ritkábban járt. A Deák téren szálltam metróra. Azt terveztem, ha mégsem érem el a vonatot, kiveszek egy szállodai szobát, és holnap délelőtt megnézem azt a kiállítást, ami nem fért bele az időmbe. Ahogy elterveztem, már sajnáltam, hogy nem egyből a szállodába mentem, most félórát elmetrózok fölölegesen. Már nem néztem az órámrá, nem siettem.

A Batthyányin csak ketten maradtunk a kocsiban, egy nagydarab férfi és én. Nem teljesen szemben ültünk, lopva néztem végig rajta. Korban hatvan, súlyban százhatvan fölött járhatott. Hatalmas felsőtestén vékony dzseki feszült, két helyen tudta begombolni, alatta kilátszott a vastag pulóver. Fekete bakancsot viselt. Boltban illet nem árulnak, cipész készítette úgy tíz évvel ezelőtt. A méretét negyvennyolcasnak láttam. Kemény és sötét bőr. A nadrágszárra vasalt él fölcsúszott a térde alá, a zokni fölött világított a lábszára. A feje a testéhez mérten is nagy volt, melyen keskeny karimájú pörgekalapot viselt. Talán a kalap mérete nagyította fel a fejét. A dzseki ujjja rövid volt, akár a nadrágszár, kivillantak a csuklói, melyeken ékszerként viselte a fényesre fújt fekete láncokat. Jobb karja alatt félmázsás utazótáska pihent, a másik kezében egy meghatározhatatlan anyagú sétabotot tartott, amely némiképp ellensúlyozta marcona külsejét.

Megálltunk a Moszkván, kinyíltak az ajtók, senki nem szállt föl, elindultunk a Déli felé. Újra végignéztam a fickón, és megmagyarázhatatlan vágyat éreztem arra, hogy megszólítsam és kikérdezzem, merre utazik, mivel foglalkozik, hogy telt a gyerekkora? De tudtam, mindjárt a Déliben vagyunk, legfeljebb a kérdésekre maradna idő.

Akkor egy pillanat alatt teljes sötétség lett. A szerelvény lassítani kezdett, kigyulladt a tartalékvilágítás bágyadt fénye. A férfira néztem, nem reagált a történetekre. Aztán a kalap keskeny pereme alól fölnézett a halvány fényforrásra, nem mozdította meg a fejét.

A szerelvény megállt.

Műszaki hiba, elhárítása folyamatban, szíves türelmüket kérem – recsegett a hangszóróból.

Újra a férfira néztem, engem bámult.

Mi történhetett, kérdezte.

Fogalmam sincs, válaszoltam.

Nem volt mély hangja, egy kisgyerek csodálkozását éreztem a szavaiban. Mi történhetett?

Álltunk. Iménti vágyam, hogy kikérdezzem, most, hogy lehetőségem nyílt rá, hirtelen elmúlt.

Gondoltam, előveszem a telefonom és megnézem az időt, mint ahogy régen reflexből gyűjtöttem cigarettára az üres pillanatokban. De nem tettem.

Vonathoz megy, kérdeztem váratlanul, magamat is meglepve.

Igen, válaszolta. Maga is?

Én is.

Sokat utazik?

Hetente. Vagy ahogy kijön a lépés.

Mivel foglalkozik, kérdezte.

Most épp egy filmen dolgozunk. Mikor, milyen megbízást kapok. És maga?

Bérgyilkos vagyok.

Kényszeredetten nevettem. Ránéztem, a földet bámulta. És megint egy el nem tervezett kérdés hagyta el a számam.

Miféle bérgyilkos?

Állami, mondta.

Megint nem tudtam mit mondani.

Hogyhogy állami?

Állami bérgyilkos vagyok, az állam a megbízóm.

Van ilyen?

Van.

De mégis hogy?

Takarékossági szempontok, mondta, és bármiképpen érthetetlennek tűnt, nem beszélt mellé. Csak tesszük a dolgunkat, mondta még.

Mégis, mi a dolga?

A bot végét arrébb tette padlón.

Olyan emberek likvidálása, akik szociálisan vagy nyugdíj miatt vagy bármilyen más szempont szerint terhelik az állami költségvetést, de a likvidálásuk nem tűnik föl senkinek. Többnyire egyedül élnek, a rokonok nem foglalkoznak velük. Nem hiányoznak a kutyának se, csak élőködnek az államon.

A nyugdíjasok is?

Azok is. Nem élet az már, pénzkidobás. Fogatlanul szürcsölni a szar levest és várni a halált. Hát, jön. Vagy ott van az a sok szerencsétlen, akiket nap mint nap elüt a vonat. Mit gondol, mi történik velük?

Ezt nem hiszem el, mondtam.

Tudom, válaszolt a férfi, megrántotta hatalmas vállát, a szűk dzseki zörögve gyűrődött föl rajta. Szét vagyunk osztva megyékre, folytatta, ott végezzük a munkánkat. Bár most már, hogy tervezik a járásokat, nem tudom, mi lesz.

És melyik megye a magáé?

Azt nem mondhatom el.

És rendesen közalkalmazotti munkaviszonya van?

Egy frászt. Nincs semmilyen szerződés. Csak szóbeli. Ha jön a pénz, csinálom. Előre fizetnek.

És ha nem jön?

Akkor nem csinálom. Marad a nyugdíj.

Ezt most komolyan mondja?

Miért, mit gondol, miért olyan alacsony nálunk az átlagéletkor. Jó, valamicskét emelkedett az utóbbi húsz évben, de egy ilyen szegény ország nem engedheti meg magának a fölösleges kiadásokat.

De egy élet nem lehet fölösleges kiadás!

Attól függ, honnan nézzük.

És a maga szülei? Őróluk is ezt gondolja? Már, bocsánat, ha élnek.

Élnek, persze, nyolcvan fölül van mind a kettő. Megyek hozzájuk karácsonyra. Állati nehéz ilyen öregeknek érdekes ajándékot összevásárolni, ilyenkor mindig följövek Pestre.

Szóval, akkor ők biztonságban vannak, mert a maga megyéjében élnek.

Nem egészen.

Hát?

Én egy szomszédos megyében vagyok. De aki a szüleim megyéjében dolgozik, azt ismerem. Őket nem bántja. Ennyi kedvezmény lehet. Meg ők nem is esnek a körbe, mert nem magányosak. Itt vagyok nekik én. Az ilyen emberekkel nem történik meg, hogy csak úgy eltűnnek. Csak a fölösleggel.

Fölösleg, ismételtettem a szót, és baromira szét voltam esve az ördögi gondviseléstől.

Hirtelen teljes sötétség lett. És a sötétségben kirajzolódott bennem a metró egész alagútrendszere, a földalatti csővezetékek rendszere, amiben patkányként surranunk, hol ki, hol be.

A fejem elé emeltem a kezem, és két másodperc alatt végiggondoltam, kinek hiányoznék. Aztán kigyúltak a neonok, vakítóan pattogtak végig a kocsi mennyezetén. Elindultunk. A férfi az ajtót nézte. Fölállt, a vállára dobta a táskát.

A szerelvény befutott a Délibe, az ajtó kinyílt, a hangszóró megszólalt. Fölálltam és az utolsó pillanatban kiléptem a mögöttem bevágódó ajtón. Elindultam a mozgólépcső felé, két-három ember lődörgött a túloldali megállóban. Fölálltam a mozgólépcsőre, a férfi húsz méterrel előttem magasodott. Mikor fölérttem, már nem láttam sehol.

Mindent gépiesen csináltam, elindultam a hatos vágány felé, közben elővettem a telefonom és megnéztem az időt. Még tíz percem volt a vonatindulásig. Kényelmesen beszálltam, leraktam a kabátomat, és hátradőltem. Úgy éreztem magam, mint akinek kimosták az agyát. Sőt, ki is centrifugázták. Elveszítettem minden szó értelmét, elveszítettem a lentet és a fentet, megszűnt körülöttem a tér, amiben az idő föleslegesen dobogott tovább.

Aztán elővettem a táskából a médiapadot és rágugliztam erre a kifejezésre: állami bérgyilkos. Nem akartam elhinni, amit ott találtam.

Csak egy emlék

Áthasít a decemberen
a nyárközép.
Sárga virágok
ezer csillogó ággal-boggal.
A tarlón innen édes dinnyék,
a tarlón túl az éj.
Tarisznyámba zárom a hegyeket.
Tarlón innen és túl
a távolság szétszóródik,
akár pitypang pihés magja a szélben.

Virágtenger és ezüst fák.
Az elsuhanó út menti erdőkből
vatacukorba csomagolt hüllők másznak elő.
A hang megbújik a lombok közt,
majd égbe száll.
Ami marad,
édes dinnyék és az éj.
Itt várjuk meg a reggelt.

Átzúg a piszkosszürke égen
a zöld, a vörös, a kék.
A hang
sátrat ver a mező közepén,
hófehér pamacsokban
libben szerteszét
a nyárközép,
semmivé lesz,
mint tapsra vert tenyeremben a csattogás.
Az ünnepre terítetett asztalon innen az emlék,
azon túl csak a tarló és vér.

Illatok tükre

Tedd a kilincsre kezed.
Hajnali homályban kitárul a rózsza,
kalitkában énekesmadár.
A szobában függöny leeresztve.
A házban ketten laknak,
a kert közös.
Smaragdzöld fű fölött kötélén
szivacsvirágok száradnak fejjel lefelé.
Tedd a kilincsre kezed,
ahogy holnap tennéd,
indulj balra vagy jobbra.
A kapun túl a zöld szín átúszik
a macskaköves tér felett.

Itt is vége lehetne az útnak,
de arra még van valami.
Szilánkokra tört tükörben meglátod azt,
aki sosem voltál.
Lehunyt szemed kékje mögött tegnapi vizek.
A macskaköves teret darabokra fészíti
a déli harangszó.
Ezüstös halpikkelyekre hullik szét.
Azon túl csak szivacsvirágok,
vagy semmi nincs.

Az emlékek kockakövein túl
alakzatok szállnak fölfelé.
Jó volna visszatérni a tó sima tükréhez inkább.
Nem látom azt, amit te látsz,
de érzem illatát.
A szobán túl újabb szoba nyílt,
azután ajtó megint,
mögötte nyár volt
és szemed kékje,
amint elsimult a víz felett.

Várom

A Bódván túl a földek
hamar-zöldbe öltöztek.
Vonatfüty, vízcsobogás,
vadkacsákat hírel a sás.
Nap köszönti a parasztot,
fű alól neszező hangok.
Mesék vagánya, a tücsök
bár halandó, a hang örök.

Portól sárga mezei út
cserkészi be a közeli falut.
Fény veri a templom tornyát,
tömött éveken harang szól át.
Ostor csattan, szekér zörög,
tejszínhabos a nyári ég,
a kényeskedő fűzfák fölött.
Mintha hiányoznék valami még.

Nekem való idő ez,
nekem való táj, nekem való,
a fáradt fű rám érez,
egy töről fakad álom s való.
Madár cikkan át az égen,
árnyékom csurran elébem:
rám vall a sötét kis tócsa,
létezésem szennyfoltja.

Állok, mint kisgyerek bután,
halálom előtt, életem után.
Két sóvár pillanat között
a vágy eleven húsba öltözött,
hogyan megtudja, ki vagyok én,
egykor ki költözött belém,
életemet előlem ki élte el,
várom, hogy Isten erre majd felel.

Felén túl

a dantei sötét erdőbe érve belémnyilallt
elsunnyognak az évek öregszenem
riadtan néz ki belőlem két rossz tömítésű
szivárgó öreg szem pocakos kis nagyítók
torzítanak el mindent amit csak nézek
ezt a bőrömrre égett világot hirtelen kővé vált szívem
elhagytam magam mégis itt vagyok
lennem itt itt vanom vajon cél vagy ok
én nem hiszek benned vagy te nem létezel
édes Istenem mi lesz velem nélküled
és mi veled nélkülem belefulladok
ürességbe alma álmában eltévedt
kukac vagyok sötétséggel teli a szám
tűdőmben mintha keselyűk vijjognának
szememben bögrényi kék a bakfisokban
akikre ráloccsintom már ott tudom
a majdani ráncos nénikét
szembe jössz velem s én a hátadat látom
mint becsukódott ajtót barátom

Könnyű esti sértés

érthetetlenek
és kiszámíthatatlanok
a szél intézkedései ott
ahol a fény mosolygott
és a dombok bölcs nyugalommal
tűrik az időt
a rakoncátlan ösvényeket
lábnyomok bibliája ez a hely
de már rég máshova rántottak
felszított érzéseim

kutyák hangján sír az éjszaka
a falu szűk utcáiban
csillag fordul le
a kőbánya vöröses faláról
robbantások megszédült hangja
szétgurult köveken
lapuló lapulevélen

Lehet üzenni

Dr. Bige Szabolcsnak

Még jó, hogy a betűk
megmaradnak vigasznak,
így megyünk arccal a világnak, ki tudja
hová, minden lépésünk jöttünket cáfolja.
Mögöttünk hallgató bokrok.
Mélységből tornyok
verik szemünkbe a fényt,
tükröződnek lelkünkben emelt
betűvárosok. Köztes helyeken
csak a szél –
csak ez a záporszórós szél.
Hozzánk nem méltó az ajtónyitogatás:
be-benézünk,
itt lehet üzenni, üzenetet fogni,
ítélet ideje ez,
halljuk az összes vádbeszédet,
tudjuk az összes büntetést.

Mozgó csönd

Szemeim elé dobta
szájmozgását a tenger,
Isten eltanulhatatlan
beszéde.

Nézem a hullámokat
s nem értem
lelkem legközelebbi
rokonát.

Miért
a megszólalásig néma
négy elemmel
üzen?
Miért a füvek, fák
jelbeszédével?
Kinek bolygók,
sorsok peregnek
ujjain,
aki engem
a mozgó csönd
szájmozgáshullámaiba
vetett,
miért
nem szólal
meg ő maga?

A csönd hangjai

Körülvesznek a csöndjeim.
Csöndnappalra csöndéjszaka.
Hangok gyötörnek őscsöndet,
vihart szít tenger sóhaja!
Hó hull. Száncsengő csilingel.
Elhal. A zajsejlés nyomán
nagy út dereng fel, egy asszony
szíve alatt moccan talán.
Szárnyak suhannak a csöndben
tájadra, Ember-meleg dél.
Időt őröl, piros malom
hajt ereken lüktető vért.
Csókcsönd nyílik: ibolyakék.
Éber, barna csönd: sas köröz.
Döbbenet csöndje gyász-sötét:
koporsóra pereg a rög.
Felhő suhan. Víg színeket
harsogva komponál a zöld.
Üstökös-láng süvítve húz.
Vak robajjal köröz a Föld.

Gondolatok fényuszálya
ellobbanna, kivérzene,
de lendül, éled, élni kezd
az el nem némuló zene!

► ORCSIK ROLAND

Felvétel indul

(regényrészlet)

Senki sem tudta pontosan megmondani, mikor robbant ki a háború. Volt, aki azt állította, már egy éve benne vagyunk, csak a kormány nem merete nyilvánossá tenni a hírt, félt a pánik okozta zűrzavartól. Mások szerint már rég véget is ért, ám a gyanús fegyverkereskedelemben keveredett uralkodó pártok jobbnak látták, ha hallgatnak. Az újságokban, tévében egymásnak ellentmondó hírek köröztek. Egyszer azzal riogattak, Oroszország elindította a bombázóit hazánk ellen. Közben egy napilap címlapján meg azt lehetett olvasni, csupa nagybetűvel: MONGÓLIA HADAT ÜZENT! Ugyanakkor a rádióban a következőt jelentették be: A KONGÓI KÖZTÁRSASÁG FŐVÁROSUNK FELE IRÁNYÍTOTTA BALLISZTIKUS RAKÉTÁIT! Néha egészen váratlanul félbeszakították a délutáni filmet a tévében, a váratlan híradás szerint országunk nyugati részén ismeretlen hadsereg jelent meg, és elpusztította a városokat, falvakat, senkit sem hagytak életben. Volt egy közös pont a hírekben és a pletykákban: hogy megtámadtak minket, s nekünk védekeznünk kell, felkészülni a harcokra. A híradók tele voltak égő falvakkal, utcákon szétszórott hullákkal, menekültekkel. Ugyanakkor a fenyegető idegen bombázók, vadászgépek, páncélosok, állig felfegyverkezett gyalogosok nem csaptak le a mi városunkra. Mégis állandósult a félelem a láthatatlan, közeledő veszélytől.

A paranoia úgy működött, mint a rákos sejt: egyre makacsabban terjedt. Végül alig mertünk kimenni a házakból, nemcsak a képzelte orvlövészek, hanem az idegileg felcsigázott, a félelemtől kiszámíthatatlan szomszédok miatt is. Egy idő után teljesen világossá vált: a legnagyobb veszélyt nem a hírekben látható, előrenyomuló hadsereg jelentette. Városunkban lassan minden leállt, bezárták a cementgyár hatalmas kapuit, nem várakoztak a baromfival teli kamionok a csirkegyár fekete fakapuja előtt, megnémultak a szövődékben a gépek, kiürültek a posták, az iskolák, üresen kongtak a központban az önkormányzati intézmények. Mindenütt elnéptelenedett utcák, lehúzott rolók, zárt kapuk várták az átutazókat. Idővel senki sem haladt át a városokon, mert lezárták a határokat, a településeket nagy fatörzsekkel vagy szeméthalmokkal barikádolták el egymástól, volt, ahol falakat emeltek, hogy elszigetelődjenek a külvilágtól.

Házunk bunkerré változott, apám deszkákkal fedte be az ablakokat, bútorokat tolt a bejárati ajtó elé. A pincét élelemmel raktuk tele. Mindig is féltünk az atomháborútól, a kormány még évtizedekkel korábban előírta minden lakos számára, hogy töltsen fel elegendő élelmiszerrel, gyógyszerrel a pincéit, raktárait a katasztrófa esetére. Engem valójában nem a háború, nem az általános örület zavart. Sokkal jobban idegesített, hogy már hónapok óta nem nézhettem be a šupába, nem nyúlhattam a hangszereimhez. Lefekvés előtt arról álmodoztam, milyen jó lenne újra megérinteni, megzendíteni a vasakat. A zenekari társaimat sem láttam a hadiállapot óta, fogalmam sem volt, mi lehet velük.

Ekkortájt fészkelődött be šupánkba a patkánycsalád.

Éjszaka volt, szüleim aludtak. Mindkettőjük vizespoharába nagy adag altatóport szórtam, amit a konyhában találtam, a gyógyszeres dobozban. Hatott a szer, semmi zaj nem riasztotta fel a horkoló öregeket. Édesanyám terhességének ez jót is tett, nem ébredt fel a magzati mozgásokra. Amikor kiléptem az udvarunkba, beleszipantottam a friss levegőbe. A magas diófa terebélyes ágai úgy mozogtak az enyhe szélben, mint valami őspolip karjai. Csupán a gaz és a fű nőtt nagyra, minden más érintetlennek tetszett. A nyárvégi csillagos égbolt apró fénypontjait figyeltem, elképzeltem a távoli bolygók keringési pályáit. Majd hullócsillag suhant el, mintha valaki fényes tollvonást húzott volna az égen.

Ahogy kinyitottam a fészker ajtaját, orrfacsaró bűz csapott meg. A biztonság kedvéért felkaptam az ajtónál heverő baltát, a szerszámos polcon pedig volt egy zseblámpa, azzal világítottam a sötétben. Minden szétrágva, a zsákok, a farönkök, a munkaruhák, az ásók, a kapák, a gereblyék nyele. Izgatottan világítottam

tam a sarokba. Amikor lerántottam a hatalmas pokrócot a vasas zsákról, megdermedtem: egy patkánycsalád kuporgott a vasak között. Az egyiknek egyenesen a szemébe világítottam, rám is rontott, mire ösztönösen rácsaptam a baltával.

Fejvesztve menekültem vissza a házba, bezártam a hátsó bejárati ajtót. Szívem úgy dobogott, mintha ki akarna ugrani a mellkasomból. Erősen szorítottam a baltát. Nem tudom, mennyi ideig hallgatóztam feszülten az ajtónál. Apám hangjára ocsúdtam fel. Kapkodni kezdtem, nem tudtam, hová rejtsem a baltát, nehogy kiderüljön, hol jártam az este. Végül a kamrában a polc alá suvasztottam, s letakartam egy ronggyal. Apám észrevette, amint kislisszolok az ajtón. Ásítózva kérdezte tőlem:

- Mit kerestél ott?
- Kicsit korábban keltem fel, körbenéztem a kamrában.
- Hallottál valamit odakint?
- Semmit.
- Elugrom vízért az ártézi kútra.

Kaptam az alkalmon, erősködni kezdtem, hogy ezúttal én akarok menni. Már nagyon kíváncsi voltam, mi lehet a városban. Apám próbált lebeszélni, a brutális szomszédokkal rémisztgetett. Én sehogy sem engedtem, hevesen vitáztunk.

– Itt maradsz, és kész! – zárta le apám a szócsatát. Azzal elindult felöltözni, én utánamentem, vitatkoztam volna még vele, de apám olyan szigorúan rám nézett, hogy engedtem.

A konyhából figyeltem, amint apám a triciklire felpakolja az üres kannákat, s lassan elindul a kapu felé. Visszamentem a szobámba, s folyton azon képzelegtem, hogy mi történhetett a várossal, hogyan változtak meg a kedvenc helyszíneim, a kétfejű kút, a Tisza-part, a park, a Sárga ház... Amikor apám félóra múlva visszatért a vízzel teli kannákkal, irigykedve néztem rá, vajon miket láthatott odakint. De hiába noszogattam, meséljen, mivel, kivel találkozott, közönyösen legyintett, mondván, nincs ott semmi, csak üres utcák. Nem hittem neki. Ekkor döntöttem el, hogy másnap korábban, hajnalban kelek, titokban kimegyek.

Egész nap alig bírtam magammal, folyton az órámat néztem, közben tervezgettem, merre fogok menni, kiket keresek fel. Anyám többször is rám szólt, hogy hol jár az eszem, én meg igyekeztem valami banális történetet előbányászni a gyerekkoromból, ilyenkor együtt nosztalgiáztunk, ezzel többször sikerült elterelni a saját figyelmemet is az időről.

Aztán megjött a várva várt éjszaka. Jól hallottam, amint a szüleim horkolnak a szobájukban, egyedül én nem tudtam aludni az izgatottságtól.

Ahogy hajnalodott, kipattantam az ágyból, előkotortam a hátizsákomat és a fiókomból a gázspray-t. Kiosontam a szobámból, igyekeztem minél kisebb zajt csapni. A kamrából előszedtem a tegnap odarejtett baltát, beletettem a hátizsákomba. A szerszám erőt adott, biztonságérzetet. Sohasem gondoltam volna, hogy a fegyver ekkora magabiztosságot képes kelteni bennem.

Halkan lépkedtem odakint a kertben, minden neszre megrezzentem, bármelyik zugból előugorhat egy patkány. Csak a verebek és a feketeterigók röpködtek a szürkületben. Biztos még a šupában sumákolnak a dögök, gondoltam magamban, majd később elintézem őket. Fölpumpáltam a versenybiciklim lapos gumijait, majd arrébb raktam a kapu előtti biztonsági torlaszokat. Először a régi, nagymamáéktól örökölt barna dohányzóasztalt szabadítottam ki a kilincs alól, utána a vaskapunak döntött nagy betonlapokat toltam félre küszködve a súlyukkal. Egy pillanat erejéig átfutott rajtam, hogy ha nem tudom visszarakni a torlaszokat, akkor mi biztosítja majd a kaput, de nem akartam visszafordulni, még a végén itt rekedek.

Az utcán mindenütt bedeszkázott ablakok. Sehol egy pisszenés, csak a biciklim zörgését lehetett hallani a kátyús betonúton. Az utat egykor közösen építették az utca lakói, én is ott sündörögtem, miközben dübörögtek a nagy betonkeverők. Alig másfél évtized alatt a betonút elhasználódott, teljesen szétmorzsolódott. Nem is út volt ez már, hanem szürke törmelékhalma.

A városközpontban több állat kóborolt az elhagyatott tereken. Kutya üzekedtek a fekete Szabadság szobor talapzatánál, birkák csócsálták a dísznövények maradványait, libák, tyúkok kapingáltak a katolikus, tehenek és lovak kérődztek a pravoszláv templom kertjében, kocák fetrengtek a pocsolyákban, kecskék mekegtek az utakon és a járdákon.

Útközben még egy majmot is láttam a vasútállomáson, a felemelt rámpa mellett gubbasztott, mintha vonatra várna, amely azonban sosem jön meg, mivel leállt a vasútforgalom is. Biztos a vadasparkból szabadult ki, viszont akkor az oroszlánok, tigrisek is itt kószálhatnak valahol, még jó, hogy magammal hoztam a baltát. Az elnéptelenedett város a zátonyra futott Noé bárkájára emlékeztetett, melynek egyedüli túlélői az állatok.

Az ártézi kút vizét sárga víznek hívtuk, az a legenda járta róla, hogy aki megkóstolja az enyhén kénes vizet, álmaiban is érezni fogja az ízét, nem szabadul többé az emlékeitől. Lepattantam a bicikliről, jó nagyokat kortyoltam a vízből, szerettem a selymes állagát, zamatos ízét, jellegzetes édeskés szagát. Régebben a városi gyógyfürdőkben is használták, ezeket azonban teljesen leépítettek az utóbbi évtizedekben. De nemcsak a gyógyfürdő, a város számos része rohadni kezdett az elmúlt húsz évben.

Egy barna, rövidszőrű kutya kíváncsian figyelte, amint a vízzel játszadozom. Nem mertem megszólítani, alapvetően óvatos voltam a szabadon kószáló állatokkal. A korcs utánam jött a visszaúton, egészen a házunkig követett. Nem volt szívem elzavarni, behívtam, utánam sompolygott, én pedig bezártam, majd elbarikádoztam a torlaszokkal a kaput. A kutyát az egyik kedvenc képregényhősömről, Snoopyról nevezttem el. Az udvarban adtam neki vizet, a konyhából pedig elővettem egy régi marhahúsos konzervet. Másodperceken belül behabzsolta. Nekem is megjött az étvágyam.

Snoopy állandóan a nyomomban loholt, óvatosan körbeszaglászta a falakat, tárgyakat, némelyiket le is húgyozta, apránként kezdte birtokba venni az új otthont. A šupa előtt azonban megtorpant. A teste megfeszült, és a farkát sem csóválta. Morogni kezdett. Attól tartottam, a patkányok szétszedik a kutyát, ezért igyekeztem távol tartani az ajtótól. Majd együtt rájuk támadunk, később kidolgozom a haditervet, biztattam.

Amikor bementem, apám már várt rám a szobámban. Azonnal ledorongolt, hogy mit képzelek magamról, tán azt hiszem, kalandfilmben vagyok, hogy minden csak játékból történik. Le akart keverni egy pofont, de a sérült térde miatt képtelen volt utolérni, szitkozódva kergetett a házban, mire az udvarunkban Snoopy vadul ugatni kezdett. Apám megállt egy pillanatra, kikerekedett a szeme, majd kifutott az udvarba, én meg követtem.

– Hát ez meg hogy került ide? – csodálkozott, s hagyta, hogy a kutya megszagolja kezét, lábát.

– A kútnál találkoztunk, aztán elkísért, Snoopynak nevezttem el.

Apám megenyhült.

– Majd csinálok neki egy kis kukót, ha lesz időm. Addig gurítsd a hordót a diófa mellé, tegyél be neki pokrócot vagy valami rongyot.

Apám megvakarta a kutya fültövéét, majd visszafordult a házba, anya felébredt a zajongásunkra, szolgoatta apámat odabentről.

Snoopyval kimentünk a kertbe, megálltunk a šupa bejárata előtt. A kutya megint morogni kezdett, de nem engedtem be, féltem, hogy a dulakodás kicsalogatja apámat. Előszedtem hátizsákomból a baltát, majd szép lassan benyitottam a vizeletszagú félhomályba. Szerencsére a nagy rozsdás hordó az ajtó mellett állt, nem kellett sokat vacakolnom vele. Ám így is elborzadtam a látványtól: az éjjel leütött patkányból csak néhány csont maradt, jóllaktak vele a társai. Undorodva és gyorsan görgettem ki a hordót. Snoopy már várt az ajtónál, örömmel ugrált körül, nagyokat vakkantott. Kíváncsian figyelte a hordót, ahogy lefektettem a nagy diófa árnyékába. Eszembe jutott, hogy a šupában felejtettem a rongyot a fekhelyhez. Rádásul a fejszét is bent hagytam. Bevillant a csonttá rágott patkány képe. Féltem újra bemászni a dögök közé. Előkapartam a táskámból a gázspray-t, pólóm nyakát felhúztam az orromig, és óvatosan kinyitottam az ajtót. Behunytam a szemem, majd szanaszét fújtam minden irányba a szert. A patkányok fülsértően visítottak, le-fel rohangásztak, végül kirohantak a šupából. Kirázott a hideg, ahogy szőrös testük neki-nekiverődött a lábamnak. Amikor kinyitottam a szemem, iszonyatosan csípte a levegőbe spricelt vegyi anyag. Apám kikiabált az ablakon:

– Mi ez a ricsaj? Valami bajod esett?

– Semmi, semmi, csak a környékbeli macskák kergetőztek!

– Jól van, gyere most már be, nehogy túlságosan felhívd magadra a figyelmet.

– Rendben, mindjárt jövök.

Ismét az orromig húztam a pólómat, s hunyorogva kukkantottam be a šupába a harcra kész Snoopyval. Körbevilágítottam a zseblámpával. A patkányok elhúzták a csíkot. Győztem, gondoltam büszkén, este végre hozzányúlhatok a vasaimhoz. Utána bementem a házba, egyenesen a fürdőszobába, megmosdani, nehogy a könnyeim elárulják, mi történt odakinn.

Reggelizés közben szüleim hitetlenkedve hallgatták a mesémet a szabadon kószáló állatokról. Majd a hiányzó hadseregére terelődött a szó. Mindhárman furcsálltuk, hogy sem a saját, sem az ellenséges csapatok nem jelentek meg a városunkban.

– Ezek vagy a föld alá bújtak, vagy még nem jutottak el a városunkig! – kiáltotta apám.

– Az egész egy nagy csapda, csak arra várnak, hogy előbújunk az odvainkból, aztán halomra lőnek minket! – így anyám.

– S mitől lett ilyen vörös a szemed? – csodálkozott apám. Ez a kérdés a falhoz szorított. Ám azonnal rávágtam a választ:

– Muslincaraj röpült felém, néhány a szemembe ment, alig tudtam kidörzsölni őket. Még mindig viszket!

– Találsz a konyhaszekrényben szemcseppet, az majd megnyugtatta a szemedet – javasolta anyám.

– A reggeli után viszont felosztjuk egymás között az őrhelyeket! – parancsolta apám. – Te pedig helyezd magad biztonságba, vigyáznod kell magadra – szólt oda anyámhoz, majd elindult a nappaliba, hogy ceruzával felvázolja az őrködés menetét. Egy darabig nem találta a ceruzáját, átkozódott mérgében. Apám hirtelen haragú volt, indulatos, minden apróságra bepöccent. Én is ezt örököltem tőle, utáltam magamban ezt a levakarhatatlannak tűnő tulajdonságomat. Felnéztem apámra, de sok mindenben más akartam lenni hozzá képest.

Apám több őrhelyet is meghatározott, óránként váltottuk egymást. Az őrködés lényegében abból állt, hogy figyeltük a semmit, ugyanis néhány kóbor macskán és kutyán kívül más látnivaló nemigen adódott. Csodálkoztam is, hová lettek az elszabadult vadasparki állatok. Biztosan betörték az áruházakba, gondoltam, kifosztották a raktárakat, vagy továbbmentek kaját keresni, vagy az erdőbe húzódtak.

Aznap nem nagyon figyeltem, mi van a bedeszkázott ablakokon túl, inkább a lassan közeledő estéről ábrándoztam. Ahogy leszállt az éj, ugyanazt a forgatókönyvet alkalmaztam, mint korábban: lefekvés előtt altatóport öntöttem szüleim vízzel teli poharába, aztán vártam, míg el nem kezdenek horkolni.

Snoopy rajongva fogadott az udvaron, adtam neki egy kis vizet, kajamaradékot, s míg jóízűen ropogtatta a csontokat, bementem a šupába. Előkaptam a polcra a zseblámpát, majd egyenesen a zsákomra irányítottam. Ahogy megmozdítottam, valami moccant. Előrántottam az egyik csövet a zsákból. Ráközelítettem a lámpával a zsák és a fal közötti résre: egy kölyköpatkány reszketett ott. Magasba emeltem a csövet, de nem sújtottam le. Nem tudom, mi ütött belém, megszántam a kis dögöt. Egyáltalán nem tűnt veszélyesnek. Éhesnek, szomjasnak inkább. Hoztam neki zsíros kenyeret, vizet a pincéből.

– Hát téged itt felejtettek?

A patkány szomorúan nézett rám apró szemével. Snoopy is megjelent az ajtóban. Csitígtattam, mondván, ne féljen, nem cserélem le, s különben is, most már ezt a kölyköt is el kell fogadnia. Jó lesz neked itt a zsák mögött, biztattam a patkányt, itt nem bánthat senki sem. Njupadžija lesz a neved: zabagép.

Előszedegtettem a zsákból a titkomat. Minden megvolt: a csövek, a T-vas, az abroncs, a talicskakerék. Magam elé pakoltam őket, Snoopy és Njupadžija a šupa sarkából figyelték a jelenetet. Szagolgattam a tárgyakat, jólesett újra érezni az acél kesernyés szagát. Csak éppen ütni nem mertem a vasakat, féltem, hogy felébresztem a szomszédokat. A ritmusokat, dallamformákat képzeletben játszottam le magamnak, a hangadó mozdulatokat pedig pantomimszerűen végeztem el. Nagy hatással volt rám az erő visszafogása, az egész olyan hatott, mint egy néma színházi rituálé. A hangok mintha belülről, a testemből szóltak volna meg. Tisztán lehetett hallani a kipakolt tárgyak hangszínét. Néhány esetben alig tudtam visszarántani a kezem az ütéstől. Teljesen le kellett lassítani a mozdulataimat, hogy uralni tudjam őket. A kimért mozgás még intenzívebbé tette az élményt. A lendület nem a fizikai erőfeszítésből, hanem az összpontosító figyelemből fakadt.

Amikor elálmosodtam, visszapakoltam a zsákba a hangszereket, Njupadžiját a šupában hagytam, Snoopyt pedig kiveztem a hordójához. Mielőtt lefeküdtem az ágyamba, nyugtalanság támadt rám, viszketett a bőröm, össze-vissza csapongtak a gondolataim: az állatok a központban, a terhes anyám, a sárga víz, a társukat felfaló patkányok... tennem kell valamit, tennem kell valamit...

Gazda

A présház felett tombol a nép, hideg játékok
baljós telet hoz. Gőgjükben szőlőst hazudnak
a hegy mögé, pedig minden erre járó tudja,
hogyan a labanc, a török fogával tépte ki a tőkét.
Azóta csak a panel marad meg ebben a földben.

A sárkánytömeg hasára arany tapadt.
De a pincesoron már hallgat a banda,
a keserű májukig leért. Féltékenyen
őrzi a drágát, pincérnek borravalót
egyik pikkelylakó sem ad. A szó,
ami szájukból nő, tisztátalan és avas.

Legyek hát gazdalány, súlyosan puffadt,
angyalkaváró. Vezessem el innét, akinél
túl sok kapupénz vagy karó maradt.

Hidegsor

A megrepedt harangok otthonában egy őrmester
bolyong. Selymes lányok álmodják a sort,
ahol lépked. Nem véletlen nevezik át évről évre.
Ma épp Hidegnek hívják. Lakói gyakran nem
találnak haza, hiába gyertyák hada, sok kis lélek.

Talán ez a sor nincs is.

Őrmesterem szállásom alatt zizeg. Nevét utoljára
egy kasszírőnek árulta el, még hetvennyolc telén.
Az cserébe átkot tett rá, szándékkal. Hangszálai
így nyúltak méreteresre, így font körbe velük sorny
házat, rég elzárt lányokat. A szél azóta katonanótát

fúj a hegyen, mételyes parancsot. Sok kis lélek
alszik el erre.

A villanyrendőr álmában horkol egy kicsit.

Ignác

Egy harangozóval esett meg az első csók,
Ignác napján. Nem volt aznap dél, éjfél sem.
Az órapénz szétgurult a macskaköveken, le
az Avas lábáig. Nagy sokára kaptam vissza
mind.

Dinasztiám lenézte a szolgamunkát,
és pontos beosztással élt. Templomot
utálták. A hetedik napon egytől egyig
kocsmaasztalt táncoltatott és élőnek
csúfolta a szellemet. Veszélyes játék,
korai agyvérzések fészke.

Legyen most vasárnap, születésem perce,
havas fekhelyem tisztelettel illessék.
Jöjjön harangozó, hozzon hangszert,
több nektárt és színarany körtét.
Bizalmasodó iszákosok, gyűjjetek körém.

Szárazszerda

Az őrtoronyban strázsáló suhanc vörös
torokkal kiáltotta világgá az ostromot.
Emlékszem, egyik ősöm félelmében
azonnal ledöfte magát, arcán a rum
pirosan csordogált. A harc egyetlen
halottja lett, úgy hívtuk: Perczel Mór.

A csata nem tartott sokáig, egészen hamar
behódoltunk. Azóta itt élnek velünk ezek
a telepések, akik folyónkból gránitot
bányásznak, pedig hal sem úszott benne,

sosem. Szolgálólánynak néznek minket,
elhalt nemzetségi maradványnak.
Vizes bort vedelnek kupáinkból,
és dézsmálják az álomport, amiből
utoljára tizenévesen markoltunk.

De ez a város nem nekik épült.
Nem a hideg fejjel számító nőknek,
nem az oldalági méregkeverőknek.
Jogos lakói, az iszákos ősök legkésőbb
keddre kihálnak.

Barát (2004; vegyes technika; 51x71x20 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

Kigyulladt fehér csend

„A szívnek vannak érvei, melyeket érvelő eszünk nem ismer”

Blaise Pascal

A megfestett kép
alig látott
szememből
is hiányzott
félelmem kereste
mint üldözött a menedékhelyet
kicseleztem a kísértetet

Hiába árnyalom
kellettél volna akár egy nádszál
porba kevert életemmel
végezni akartál
pedig tudtad
vérem a sárba
úsztatott feketében
száradtam halálba

Nincs festetlen titka
sorsomat kentem
rád tapadva,
irány nélkül
erre-arra
űzött hajtott
a teremtés hatalma

Végül ott voltam
az árnyas fáknál lejjebb
egy kis életet
kevertem benned
Isten szenvedélye izzott
megtaláltam az érzékelést
a kigyulladt fehér csendet

Mégsem mondhattam ki

Festettem az életedbe
tiszta színt amit csak lehet
visszatörléseidnek hála
már nem lehetek veled

Mégsem mondhattam ki
a rajtad kikevert években
porzárporos volt az ég
testembe ütötte hideg szegét

Kimerevített

Kimerevített szem
Színeiből kifordult mozdulat
Semmiből jött
mint kitakart életünk

HEVESI JUDIT ◀

otthontalan

kézzel áshatnánk sírt neked
és az emlékeidnek hogy ne higgyék
csak egy mama voltál a millió közül
aki azt remélte
hazatér
pedig soha nem lett már otthona
hiába számolja a megállóban várakozó embereket
elfelejti számukat és nem érti
miért hiszik hogy tartanak valamerre
de te csak számolod tovább a lépcsőfokokat
és nem lépsz soha többé semmilyen vonalra
mert még véletlen észrevennék a kezéd remegését
tudod pedig jól hogy vannak hallgató bűnösök
de te még így is gondosan ügyelsz arra
hogy a melletted lévővel egyszerre lépjél

kiáltók

nyomorultak erdejében bolyongunk
és keressük együtt a mamát
mintha hazatért volna de az is lehet
hogy úgy igazán már sohasem volt
velünk
akik a semmibe is utánamentünk
szóltgattuk hangosan
de pontosan emlékszem
hogy te kiáltottad a nevét
amikor eldöntöttük
hogy nem találjuk meg soha többé

valamivel később

valamivel később indulok
nálad de még az is lehet
hogy hozzád
és érkezésem senkit
nem zavar meg
imátlan mindennapjaiban

de amikor legalább már
az elhullók szagáról nem álmodom
bár a fotóról azért még néha
eszembe jutsz
és olyankor
erre hozza a szél az arcukat –
én nem tudom még
mit gondoljak
csak mindenkinél jobban igyekszem
elszégeyni magam

szelídeknek

a sziklák sárgaságánál csak a varjak hangosabbak
szelídeknek való repülésük
mégis felém tartanak
és ahogyan falatoznak a húsból
helyettem is ők szólnak
mert ez itt az istennek hegye
tudatni akarják vele hogy mégis
eljöttem hozzá és már itt is maradok
és bár soha fel nem érek hozzád
azért még megpróbálhatom hogy olyan halk legyek
mint a völgyeknek imája itt a semmihez

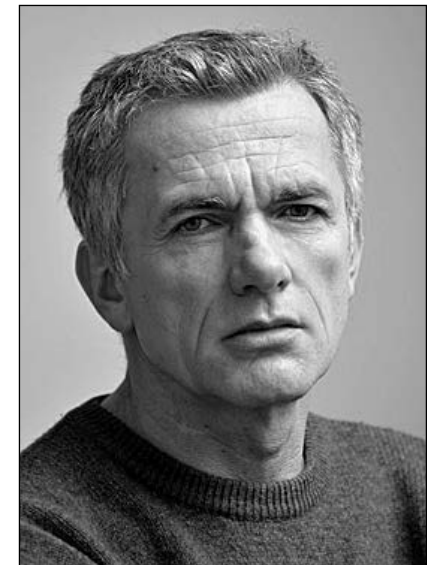
ELEK TIBOR ◀

„...mégis, hogyan kellene élnünk”

Beszélgetés Barnás Ferencsel

– *Regényeid* (Az elősködő, 1997; Bagatell, 2000; A kilencedik, 2006; Másik halál, 2012) számos találkozási, érintkezési pontja között kiemelkedő az emberi tudat, a psziché krízishelyzete, mint feltárandó, megmutatandó téma. Nagyon érdekel, hogy miért foglalkoztat ez annyira, hogy a legutóbbi regényedben, a Másik halálban is témává emelted, immár nem először. Sőt, tulajdonképpen az is kérdés, hogy ez maga foglalkoztat-e téged, vagy ennek az elbeszélhetősége, ábrázolhatósága.

– Mindkettő érdekel. Érdekel a krízis, az emberi psziché, az emberi tudat. Mielőtt íróként kezdtem volna tevékenykedni, részben mint filozófiai kérdés érdekelt, de mint pszichológiai is. Mint ahogy egyébiránt szerintem mindahányunkat érdekelnek az ilyen jellegű kérdések. Úgy szoktuk mondani, hogy: ki vagyok, mi vagyok? Az a probléma, amivel nem tudok megküzdeni, azzal momentán miért nem tudok megküzdeni, miért nyomasztanak bizonyos dolgok, és miért érzem magam rosszul? És hogyha az időszakonkénti boldog vagy önfeledt állapotomat tekintem, akkor miért nem tudom ezt huzamosabb ideig is fenntartani? Filozófiailag pedig úgy érdekelt a dolog, hogy mi az, hogy én, mi az, hogy tudat, az emberi értelemnek, illetőleg az ember intellektuális, belső mozgásainak milyen irányú a kifutása. Elég sokat tanítottam életem egy bizonyos időszakában, és mindig szerettem a gyerekekkel közösen gondolkodni. Nekik is sokszor mondtam, milyen érdekes, hogy a beszélgetés valamilyen módon egyáltalán létrejöhet, hogy itt ülve – ahogy most Önök is itt ülnek, *ti itt ültök*, mondtam a növendékeimnek akkoriban – és hangosan gondolkodva a beszélgetés valamilyen módon létrejöhet köztünk... Vagy hogy azt, amit én most mondok, Önök felfogják, persze, ha elég világos vagyok... Mondok egy irodalmi példát: Borges írja valahol, hogy az, hogy betűket nézünk és azokat olvasva bizonyos dolgok megjelennek az elménkben, közben pedig még sok minden játszódódik bennünk – hát ez bizony a mágia egy fajtája. Igen, hát mégiscsak különös dolgok játszódnak le a betűk és az olvasó között. Ezek a dolgok engem mindig is érdekeltek; a könyvben – ebben az utolsó regényemben – egy válságba került középkorú férfi életén keresztül ezt tematizálom is. Úgy gondolom, hogy azok az emberek, akik nem mennek keresztül krízisen, válságon, kevesebbek azoknál, akik ezen válságokon keresztülmennek, hiszen ezen krízisek alatt sokat lehet tanulni. Persze csak abban az esetben, ha elég erő van bennünk, meg kitartás és figyelem – magunk felé is. Szerintem az ember egyik problémája, hogy nem megfelelő módon figyel önmagára. Vagy: nem figyel megfelelően önmagára. És mert nem figyel megfelelően önmagára, logikusan következik, hogy a másakra sem tud úgy figyelni, ahogy kellene. És ezzel most dióhéjban – ugyan közhely, amit mondok – az emberi problémák egyik nagyon jelentős osztályát szinte meg is találtuk. Mi, akik közösségekben élünk, vagyis családban, városban, faluban, iskolában stb., valamilyen módon közlekedünk egymással, a magánéletünk is társas módon zajlik többnyire. Ezzel egyidejűleg előbb-utóbb zátonyra futnak a dolgaink, és engem az érdekel, hogy ez miként jön az emberi természetből. Ennek az elbeszélhetősége íróként nagyon izgat,

ELEK TIBOR

(Nyíregyháza, 1962) – Békéscsaba

hiszen ha talállok válaszokat nyelvileg, ha tudok mesélni erről a problémáról, akkor ez talán sokkal inkább fogyasztható, mint a pszichológiai szakkönyvek, mint a filozófiai értekezések, mint az egyéb tanítások – ez utóbbi területekről jönnek a gyorstalpalós tanítók, és azt mondják, hogy kérem, ez és ez a probléma velünk, így és így kellene megváltoztatni az életünket, tegyétek ezt és ezt, és akkor minden jó lesz, meglátjátok. A jó irodalom sohasem didaktikus. A jó irodalom él, létezik, mozog a könyvlapokon, egyszerűen van, és amikor az olvasó találkozik vele, akkor a történetek elkezdenek számára is élni, és ezen keresztül az ember, a mindenkori olvasó valamiképpen saját magával is találkozik. Engem az az irodalom érdekel elsősorban, amely az olvasót a saját magával való ismerkedésre ösztönzi.

– *Itt az egyes szám első személyben beszélő főhős a saját tudati-lelki összeomlásáról számol be a maga módján, és utaltál arra, hogy az irodalom más, mint a pszichológiai vagy pszichiátriai szakkönyvek. Mégis megkérdezem, hogy te folytattál-e ilyen természetű tanulmányokat? Jártál-e ilyen intézetekben, vagy szereztél-e személyesen tapasztalatokat neurotikus szituációkról?*

– Úgy nem vagyok képzett, hogy egyetemen vagy különféle iskolákban tanultam volna erről. Úgy viszont igen, hogy könyveket e tárgyban mindig is lapozgattam, érdekelnek az orvosi szakkönyvek. Kicsit mellékszál, hogy néhány héttel ezelőtt Kolozsvárott voltam egy felolvasáson, és utána odajött hozzám néhány ember. Az egyik egy orvosi egyetemről volt, aki a skizofréniából írta a szakdolgozatát, és valamilyen módon megtalálta a legutóbbi könyvem. Szentgyörgyi Albert mondja, hogy igazában véve nem az lenne a feladatunk, hogy bebiflázzuk a dolgokat, hanem arra kellene törekednünk a tájékozódásban, hogy tudjuk, honnan, melyik polcra melyik könyvet kell levenni. Az érdeklődés hajtja az embert, és engem ezek a dolgok érdekeltek mindig is. Az első könyvemben is előhozok egy olyan hőst, akinek identitászavaros ügyei vannak. Mindenféle intézetekben is jártam, nem mint klasszikus kezelt, de például gyerekként többször is voltam kórházban. Ha az ember egy kórteremben eltölt egy kis időt, akkor elég sok esettanulmányra nyílik alkalom. Ha eltöltesz vadidegen emberek között úgy két hetet vagy mondjuk egy hónapot, érdekes dolgokra jössz rá. Közben a betegség az embert részben egy kicsit meg is változtatja. Sokakat például jóval nyitottabbá és egyszerűbbé tesz. Ilyenkor sok mindent mesélnek, sok mindent meg lehet figyelni. Ilyen jellegű tapasztalataim vannak. A kiszolgáltatottságban sok minden átalakul és megváltozik az emberben.

– *A tudati-lelki megbomlásnak a nyelvi ábrázolása egészen rendkívüli módon kontrollált a regényedben. Miközben az elbeszélő arról ad számot, hogy milyen zűrzavar van a fejében, a közben nyelvileg ez már-már artistikus, de mindenképpen rendkívüli módon kidolgozott, stilisztikailag tökéletes nyelvi megformáltságot kap. És itt van egy furcsa ellentmondás, amire rá kell kérdeznek, mert ez nyilvánvalóan tudatosan történik, de az olvasó számára meglepőnek tűnhet...*

– Igen, hát hogye. Az a cél, hogy az olvasó is menjen át azon a folyamaton, hogy mit jelent az, amikor kiesik a világ belőlünk. Vagy amikor én kiesem a világból. Ez az egyik. A másik dolog, amire fel aka-

rom hívni a figyelmet, az, hogy ezalatt a tíz év alatt főhősem felépíti magát, visszaépíti magát az életbe, tehát a regény nemcsak egy összeomlásnak a története, hanem egy gyógyulás-történet is. Roppantmód érdekelt, miként lehet úgy pozitív kifutással megcsinálni egy történetet, hogy az ne giccsbe menjen át. A regényekben úgy általában szeretünk olyan drámai végkifejletet csinálni, ami tragikus. Itt viszont bizonyos értelemben happy end van. Azzal, hogy az elbeszélő-főhősem képes a sztoriját megcsinálni, vagyis megírni, gyakorlatilag a gyógyulását bizonyítja. Hőszám ezt egyszersmind átnyújtja a min-

denkori olvasónak, hogy az menjen át ugyanezen a folyamaton, és legyen fogalma arról, mit jelent ilyen állapotban lenni, mert bizonyos tekintetben – és most vissza kell utalnom arra, amit az elején mondtam – ennek lágyabb vagy enyhébb lefolyású tüneteivel szerintem az emberek egy része élete során találkozhat, talán majdnem mindenki. És ezáltal az olvasó empatikusabb lesz, legalábbis ezt remélem. Most nem azt akarom mondani Goethével, hogy több minden van égen és földön, és hogy bizony sok minden zajlik körülöttünk... Tehát szerintem – ugyan ellentmondás van itt végig, de ezt én igyekszem egyensúlyban tartani; arra törekszem, hogy ez megmaradjon – majd az olvasó eldönti, számára elfogadható-e a könyvben lévő kiélezettség. Számomra igen.

– *Az olvasó szerepéről még néhány szót. Az elmúlt évtizedek prózairodalmában megszokhattuk, hogy az írók előszeretettel fordulnak olyan prózapoétikai eljárásokhoz, amelyek az olvasó nagymértékű bevonására törekednek, nagymértékű aktivitását várják el; nem egyszerű befogadást, hanem kifejezetten alkotói befogadást igényelnek. A modern irodalomelméletek ezzel sokat is foglalkoznak, de már Kosztolányi is azt mondta ezelőtt száz évvel, hogy a könyvet ketten hozzák létre: az író és a befogadó. Mindezzel együtt a te regényeid, különösen ez az utolsó (A kilencedik nem annyira, az sokkal inkább lineáris, áttekinthető, összefüggő történet), az általam ismert kortárs regényekhez képest is nagyobb alkotói közreműködést igényel. A kérdésem az, nem félsz-e attól, hogy az olvasó nem mindig tud veled együtt haladni a befogadás során, hogy az, amit létre akartál hozni, és létre is hoztál, az az olvasók számára olyan módon létrejön-e, ahogy te azt elképzeled, olyan maradéktalanul? Sok a hiány, a hiátus, az elhallgatás, a kihagyás, a késleltetés – és nem feltétlenül áll össze, és néhány kérdésre talán nem is kapunk választ...*

– Először azt mondanám, hogy aki szereti a rejtvényt, az lehet, hogy azt mondja, neki tetszik, ha kutatnia kell. Aki nem szereti, hogy folyton emlékeztetik, hogy itt és itt ez és ez fog történni, vagyis aki nem szereti, ha mindent a szájába rágnak, az megint csak örülni fog annak, hogy itt egyfajta intenzív figyelemre van szükség. Én csináltam ezt a könyvet nagyjából. Ezt azért mondom, mert gyakran a szerencse is besegít. Tehát nyugodtan mondhatom, hogy ebben a könyvben alapvetően majdnem minden válasz megtalálható a fellelhető kérdésekre. Persze egy részük el van rejtve. Ha az ember odafigyel minden egyes pontra – persze nem úgy, hogy az első pillanattól kezdve egy matematikai egyenletet kell megoldania, vagy állandóan léceket kell átugrania, mert különben nem mehet tovább –, szerintem a szöveg elégséges támpontot ad a figyelmes olvasónak a szálak kibontásához. Ez az egyik. Az elhallgatások és a kihagyások másodsorban azért fontosak, mert így több lehetőséget adunk az olvasói képzeletnek. Szerintem ennek a könyvnek szerkezetileg az az alapképlete, hogy van egy minimális, szükségesen konkrét támpontrendszer, ami viszi a cselekményt. Ezenkívül van még valami más, ami reményeim szerint úgy működik, mint mondjuk a vicc esetében az a bizonyos elbeszélhetetlen elem. Ha pontról pontra felfejtenénk ennek az elemnek a sajátosságait, akkor már nincs vicc, hogy úgy mondjam. Én itt kellő nehézségi fokkal több ügyet is a nézőre bízok, mert úgy gondolom, hogy a művek olvasás közben születnek meg, és ezért az olvasó nélkülözhetetlen. És nem azért, mert a szerző úgymond leereszkedik az olvasóhoz, hanem azért, mert az olvasó az, aki az olvasás során egy önálló világ, márpedig ebben a világban jön létre maga a dolog. Szerintem ha valaki a könyv első lapjaitól ennek a hősnek a sajátos gondolkodásába és a kicsit megbillent tudatállapotába behelyezkedik, akkor viszi őt az éppen soron következő cselekményelem, jelenet, satöbbi. Az olvasó az olyan művek információihoz is csak fokról fokra jut el, amelyek sokkal direkter mondják ki, hogy mikor mi következik. Egy adott művet egyedül talán csak a szerző tud tökéletesen rekonstruálni, sőt, ő sem biztos, volt már olyan, hogy megkérdeztem a feleségemtől, hogy te, szerinted ez itt mit jelenthet?

– *Ami még nagyon érdekes számomra, és erre kevésbé találtam utalást az eddigi recepcióban, hogy ez az egész nem légüres térben zajlik. A kilencedik című regényben is nagyon erős a társadalmi-történelmi érzékenység, az a hatvanas évek végén játszódik, egy kilencéves gyermek nézőpontjából, ott az a bravúr, itt pedig a megbomlott elme, tudat működésének elbeszélése. Ott egy kilencéves gyereknek a nézőpontjából ábrázolódik a világ, és ebben benne van az a kor, az összes rekvizitumával és jellemzőivel, meg egy tízgyerekes családnak a sorsa abban a világban: az éhezés, a kilátástalanság, a nyomor, a bűn elkövetése, a bűnhődés, feloldódás stb. Itt pedig az elmúlt két évtized, egyrészt mint jelen, de visszamenőleg az „egész” magyar történelem, sőt, nemcsak a magyar történelemnek villannak fel bizonyos mozzanatai, mert Auschwitz-tól kezdve a szerbiai vérengzésekre, vagy a dél-afrikai apartheid-ig, vagy bizonyos lengyelországi történetekig sok más is. Tehát egy rendkívül erős történelmi háttér van itt, de csak villanásokban és jelenetekben, utalásokban, és ugyanígy a társadalmi-politikai környezet is ott van mögötte, de az is csak pici villanásokban. Ha jól értelmezem az egészet, nem véletlen, hogy*

így van, és nem csak azért, hogy ne légüres térben legyenek a történések, hanem, az a gyanúm, azért is, hogy azt érezhessük, ebben a világban, egy ilyen világban meg lehet bolondulni...

– Nagyon örülök, hogy felhívod erre a figyelmet. Két dolgot szeretnék mondani: az egyik az, hogy azért nincsenek jobban kibontva ezek a bizonyos történelmi események, mert engem az egyes ember személyes sorsa érdekel. Viszont ennek az egyes embernek a személyes sorsa egy konkrét társadalmi térben, egy konkrét országban és egy konkrét helyzetben érdekel. Amely konkrét dolog, ha akarjuk, ha nem, hat ránk. Akkor is hat ránk, ha apolitikusak vagyunk, akkor is, ha nem foglalkozunk konkrét társadalmi eseményekkel, ha azt mondjuk, hogy minket az elmúlt húsz év nem érdekel. Bizonyos szempontból akár mondhatjuk is ezt, hisz tényleg olyan színvonalon történnek a dolgok, hogy minket ez nem feltétlenül érdekel, mert hát a bőrünkön tapasztaljuk a következményeket, másrészt – menjünk kicsit tovább, finomítsuk – úgy gondolom, hogy az ember egyrészt szabad lény, másrészt meg nagyon nem szabad lény. A nem szabad lény volta alatt most azt értem, hogy bizonyos tények – függetlenül az akaratától – hatással vannak rá. Akkor is, ha azt képzeljük, hogy a mi autonóm, szuverén voltunk elhatárolódik az ötvenes évek kommunista borzalmaitól. Akkor is, ha a mi úgynevezett szuverén és autonóm lényünk elhatárolódik attól, hogy jó hetven évvel ezelőtt Magyarországon élő magyar állampolgárokkal bizonyos szervek bizonyos helyzetekben miképpen bántak, és ezen tényekhez miképpen viszonyult maga a politikai elit és az egész magyar társadalom. Úgy gondolom, hogy mindehhez akkor is van közünk, ha az említett borzalmaktól elhatárolódtunk, és azt mondjuk, hogy ez már passé, ez már megtörtént, mi már egészen másképp élünk. Az én hőszám ezzel nagyon konkrétan küszködik. Ami pedig ennek az elbeszélhetőségét illeti: nehéz ügy. Auschwitz után lehet, hogy nem lehet írni, mégis rákényszerülünk. Mint ahogy bizonyos szerzők arra kényszerültek/kényszerülnek, hogy beszámoljanak a sztálini időkről, az ottani haláltáborokból. Ugyanolyan brutalitással zajlott a nem zsidó származású szovjet állampolgárok, civilek kiirtása, akár a zsidó származásúaké, vagy a különféle etnikumoké, sok itt a hasonlóság a Németországban történetekhez. És továbbmegyek, úgy gondolom, hogy a jugoszláviai háborúk nagyon is hatással vannak/voltak régióink ügyeire, bár nem feltétlenül konkrét politikai mozzanatokra gondolok. Túl bonyolult is lenne elmondanom, illetőleg nem biztos, hogy direktben megállja a helyét. Az irodalom arra is van, hogy az író a feltételezéseit közölje. Ezek a feltételezések már átmennek egyéb területekre, például a vallási területre: az úgynevezett transzcendentális vagy metafizikai elképzelésekre, megoldásokra gondolok, amelyek tulajdonképpen írói-nyelvi megoldások, viszont valami pluszt sugallnak. Azt tapasztalom és látom magam körül, amióta gondolkodom ilyen dolgokról (ídestova negyvenöt éve), hogy a történelem akkor is belopózik a mindennapjainkba, ha azt hisszük, hogy mi ettől teljesen függetlenül tudunk létezni. Ez az egyik. A másik, hogy azért van ez csak jelzésszerűen felskiccelve, hogy az egésznek az atmoszférája legyen meg, illetőleg legyen elég támpontunk ahhoz, hogy mindenki az idevágó tudását és tapasztalatát aktivizálja.

– *Jól fejték-e meg bizonyos kérdéseket, ha azt mondom, hogy a narrator, a főhős megzavarodásához vélhetően hozzájárul az is, amit az élete során megtapasztal: mint például az emberi kegyetlenségek, az emberi kiszolgáltatottság, a megaláztatottság sorozata – ezeknek a villanásai nagy mértékben hozzájárulnak a problémáihoz.*

– Igen, hőszámnek – mondjuk így – az összeroppanása nemcsak személyes okokra vezethető vissza. Ő, ha szabad így fogalmaznom, mintha maga a lelkiismeret lenne. Tudom, ez így teljesen röhejesen hangzik, olyat, hogy az emberiség lelkiismerete, nem is szabadna mondani... Mégis, hőszám valahol azokat az ügyeket viszi, amelyek megtörténtek az emberiséggel a huszadik században. És nem csupán ezt viszi, hanem azt is, ami megtörtént néhány évvel ezelőtt közvetlenül a szomszédunkban. Nemcsak a személyes krízisek viszik lefelé, hanem pontosan ezek a bizonyos történelmi események azok, amelyek nagyon élénken élnek hőszámban, akár a kétezres években Gyermekként például második világháborús fényképeket nézeget, amelyeken megcsonkított civilek testét nézi, tömegsír-felvételekről van szó. Ez tudatos döntés a szerző részéről. Bocsánat a következő összevetésért, de most ez jut eszembe: Tarkovszkij filmjeinek vannak olyan motívumai, amikor teljesen váratlanul egy kisgyerek úgy nyilvánul meg, mint egy aggastyán, legalábbis egy kilencvenéves aggastyán bölcsességét érzem bennük.

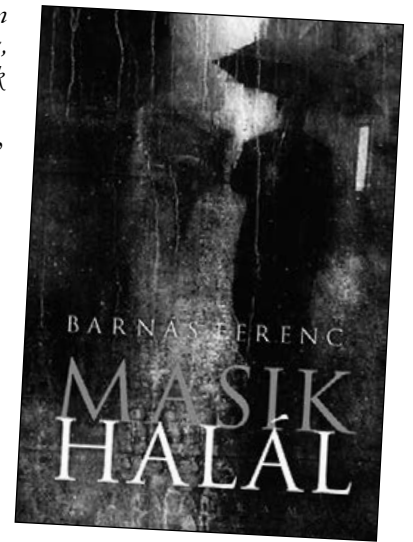
– *Ráadásul azért is tudhat ilyesmikről, mert olyan szereplőkkel találkozik, olyan emberekkel barátkozik (részben abban a házban, ahol lakik, részben a munkahelyén), akik egészen karakteres, színes személyiségek, a maguk történelmi sorsával – például a grófnő anyja, aki a második világháborúban a szovjet katonák által meggyaláztatott, aki, hogy a lányát megmentsse, magát ajánlotta föl –, ezekkel sorozatosan szembesülni kényszerül a főhős. De miközben szörnyű, kegyetlen dolgok vannak ebben a regényben, nemcsak a nyelvi ábrázolás artistai-*

kuma az, ami bravúros, hanem az az egészen sajátos humor is, amire nem is nagyon találók igazán pontos kifejezést. Ez bizonyára szükséges ahhoz, hogy az olvasó (is) fel tudja dolgozni az olvasottakat. Kíváncsi lennék arra, hogy mennyire tudatosan éltél ezzel az eszközzel?

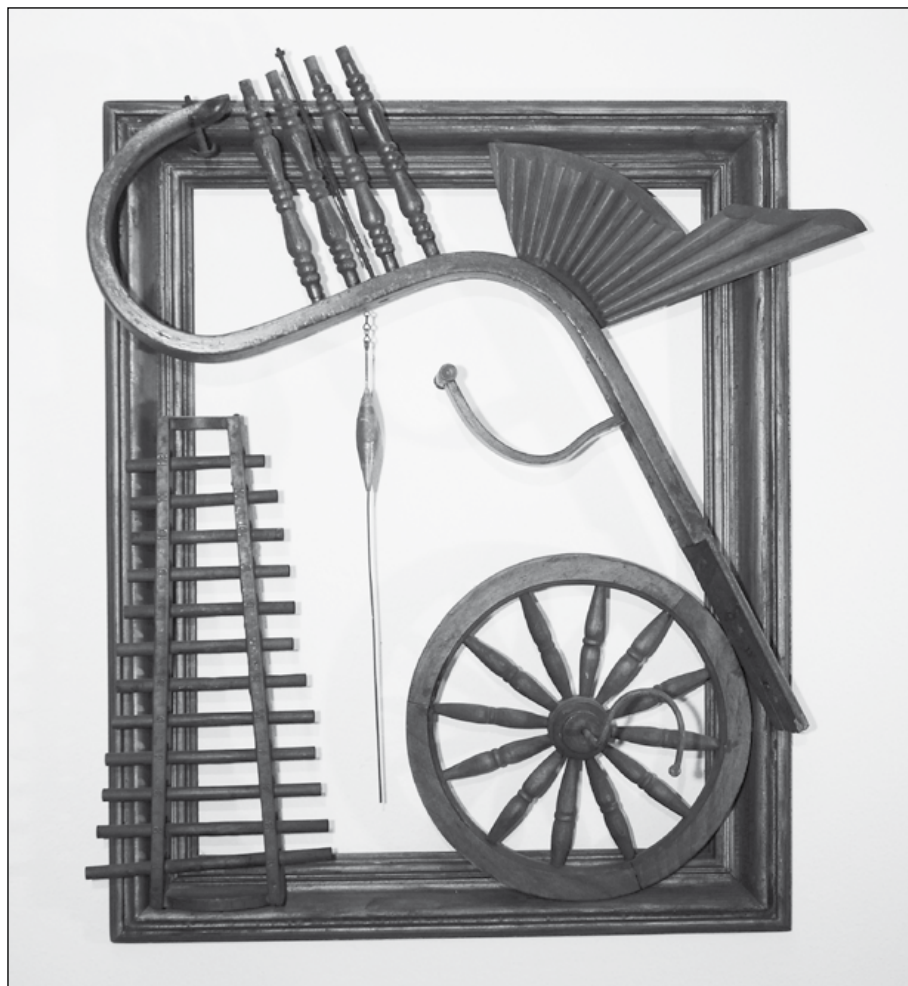
– Azért a mindenkori olvasó érdekeit is figyelembe kell venni, amivel nem azt mondom, hogy ki kellene az olvasókat szolgálni. Másfelől, amíg az ember dolgozik egy ilyen munkán, vannak pillanatai, amikor azt kérdezi magától szerzőként, hogy szabad-e ezt... És akkor azt mondod, hogy nemhogy szabad, de egyes-egyedül ezt lehet. Viszont akkor ezt ellensúlyozni is kell valamivel. És ekkor jön be a humor. Hogy azt a fajta intenzív lelki fájdalmat, amit a hőszám visz, amit sugall a lényéből, valamivel ellentétezzük. Azzal, hogy a történelmi traumák számára személyes ügyekké válnak, kiszolgáltatottá válik, hisz az ilyen jellegű és fokú érintettségnek ára van, közben a környezetében levő figurák meg nem alkuvó szabadság-mániákusok, ami tovább bonyolítja az egészet. Ha ezt valaki kompromisszum-készség nélkül viszi éveken át, ez előbb-utóbb következményekkel jár. Amúgy tele van a könyv ilyen figurával. Ezek mégiscsak szomorú sorsokat jelentenek, és a szerző persze megfelelő érzékenységgel viseltet az irányukban, ezért kell adott helyekre olykor néhány ellenpontosító képet bevinni. Mindannyian tudjuk, hogy bizonyos történelmi helyzetekben olyan dolgok zajlottak le, amelyek felfoghatatlanok, márpedig hőszám ezeket a szituációkat újra és újra átéli, megéli, ennek pedig van egy olyan dinamikája, ami olykor bizony összeszorítja a szívet. És ha ezt visszük tovább, gondoljunk például erre: ebben az országban nagyon sokan élnek nagyon nehéz körülmények között, és az én hőszám elég professzionális módon érez együtt ezekkel az emberekkel. Ezt a valamit nem lehet kapszulában átadni – a szerzőnek nem lehet az a célja, hogy az olvasó beleroppanjon az olvasási élményébe, a szerzőnek az a célja, hogy emellé a nehézség mellé tegyünk oda valamit, amivel kicsit megkeverjük a dolgokat. És akkor mondhatjuk majd, hogy van ez is, van az is. És amikor az ember egyik-másik fájdalmas pillanatban majd fel tud nevetni, akkor talán történik benne valami, ami bizonyos fajta átrendeződést indít el benne, nem biztos, de lehet. Azt mindenesetre látni, tapasztalni fogja, ha nem is olyan sokszor, hogy van fájdalom, lelki szenvedés, de a fájdalom és a lelki szenvedés mellett ott van valami más is, a kettő együtt van. Mint ahogy egyébként az életben is.

– *Regényeid kapcsán több író életműve is megidézhető, de ebben a regényben konkrétan is említődik egy író, Ottlik Géza, Cipiként, akinek az utolsó éveiben a gondozónője lesz az egyik közvetlen barátja a főhősünknek, és ilyen módon megjelenik Ottlik Géza is a regényben. A sok-sok szóba jöhető író közül kívül érzel rokonságot, és Ottliknak van-e köztük kiemelkedő szerepe, az ő világképének, létérzékelésének, elbeszélő-technikájának?*

– Életem legnagyobb olvasási élménye körülbelül tizenhárom-tizennégy éves koromból: Dosztojevszkij. Szerintem nekem azóta sem volt olyan erős olvasói tapasztalatom, állandóan őt bújtam, leginkább az iskolában meg a HÉV-en. A mai napig úgy gondolom, hogy ő az egyik olyan óriás, aki a mai napig szinte ugyanolyan modern, mint bárki, aki ma ír – sőt, modernebb. Nálam még mindig ő van legelől. És bizonyos szempontból hathatott is rám, nem tudnám megmondani, miképp, de nehogy félreérts, egy pillanatig sem jut eszembe, hogy akármilyen összefüggésben is összehasonlíthatók lennének a dolgaim az ő zseniális életművével. Különben amikor őt olvastam, sohasem gondoltam arra, hogy irodalmat olvasok. Nála az életnek egy olyan áramába kerültem bele, ahol szembesültem azzal, mi a szenvedély, mi az, hogy szeretet, megszállottság, mi az, hogy belső lelki, érzelmi és szellemi élet, mi az, hogy túlélni a saját legerősebb ideáinkat, érzéseinket – a lehető legelképezhetőbb helyzetekben. Hogy a *Megaláztatott és megszabadítottak*ban mi minden van benne, vagy a *Feljegyzések a holtak házából* című regényben... – ez utóbbit ez az ember azzal a tudattal csinálta meg, hogy ő hamarosan ki lesz végezve. Ami a grófnőt illeti: a regényemben ő valóban Ottlik Géza gondozója, Ottlik utolsó éveiben együtt laknak, baráti, sőt lelki kapcsolatban is álltak egymással. A grófnő igen szenvedélyesen beszél erről a viszonyról. Azt tudjuk, hogy Ottlik a magyar irodalomban egy kultikus figura, és nem véletlenül. Számomra is jelentős a személye. Különben nekem is volt olyan ügyem életem során, hogy kapcsolatban álltam valakivel, aki magával Ottlikkal állt kapcsolatban – nem akárhogyan. Ottlikot addig csak olvasmányélmények révén ismertem. Persze hogy nem véletlenül

kap olyan jelentős szerepet a regényben, a létezés-szakmában mégiscsak otthon volt. Az, hogy miképp viszonyulunk az élethez, mindenkinek mást és mást jelent... Mert hát hogy viszonyuljon az életéhez az, aki egyik napról a másikra mindent elveszít, egyszerre csak a Nyugati aluljárójában találja magát, ahol egy éjjel baseball-ütővel szétverik a fejét? Nyilván más stratégiát talál ki az életre, mint az az ünnepezt festő, akinek a műveit felügyeli a főhősöm. És hogy viszonyuljon az a hősöm az élethez, aki egy nagy arisztokrata családból jön, '48 után csinálnak belőle először takarítónőt, aztán bádogost, később taxisofőrt, és így tovább egészen a teremőrségig...? Persze, azt az intelligenciát, azt a kifinomultságot, amivel ő rendelkezett és rendelkezik, azt természetesen nem tudták összetörni. És ez a grófnő találkozik ezzel a bizonyos íróval, és rengeteget beszélnek arról, hogyan kellene élni... Egyébként a könyveimben újra és újra előjön, erős motivikus hálózattal van jelen, hogy mégis, hogyan kellene élnünk. Hogy mi az a szerep, a szónak akár a leghagyományosabb, legelkoptatottabb értelmében is, amelyet betölthetünk azokban az években, amelyeket kimértek nekünk – legyenek két lábon járó úgynevezett egyszerű ember, legyenek professzor vagy a Bárka Színház ügyelője, vagy az a mozdonyvezető, aki engem ide lehozott a gyorsal Békéscsabára –, vagyis hogy az életemet hogyan csináljam? Mert ha ez még kérdés tud lenni, ha ez még mindig foglalkoztat, akkor olyan nagyon nagy baj nem lehet...

Szinkópált ritmus (2004; vegyes technika; 94x74x15 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

A fotel

Tűz pusztított az erdőben.
Volt a sűrű mélyén egy ház,
évek óta állt üresen, elhagyva.
A tűz elérte, a ház kigyulladt.

Nem volt sok berendezés,
csak a legszükségesebbek.
Egy öregember élt itt régen,
volt egy fotel, abban üldögélt,

az ablakból kilátott a fákra.
A tűz elérte a magányos házat,
lángra kapott a padló és a tető,
a szekrény, az asztal, az ágy,

csak a fotel nem gyulladt meg.
Valami megvédte a pusztulástól.
A ház leégett, a fotel ott állt
sértetlenül a tisztás közepén.

Huncut őszikék

1.
A szik él,
én halok.

Hol vagytok,
őszilék,
bordalok?

2.
Rám borul
őszí ég,

A megkergült kakukkos óra

Sanya szeretett bolhapiacra járni. Hiába ugratta otthon Sapa, hogy úgy kutakodik a piaci asztalokra halmozott kacatok között, mint egy ószeres, Sanya csak legyintett rá. Amint akadt egy szabad szombat délelőtti, karjára kapta bevásárlókosarát, előkereste spórolt pénzét, és a gyerekeket Sapa gondjaira bízva elsietett a bolhapiacra.

Méhkasként zsongott a piaci forgatag. Agyonhasznált lábbelik, poros hanglemezek, ódivatú báli ruhák, kopott festésű hintalovak, kéz, láb, sőt fej nélküli játékbabák, zenélő ládikók, jósgömbök, cinkelt kártyalapok, fából faragott madárijesztők, dzsinnes olajlámpák, keréken guruló madárházak, repülő szőnyegek, egzotikus fűszereket tartalmazó tégelyek és ezernyi más bizgentyű keveredett rejtélyes összevisszaságban.

Sanya jókedvűen sodródott a tömeggel. Ő is, ahogy a többiek, megállt egy-egy stand előtt, kézbe vette, megszemlélte a régiségeket, megcsodálta a furcsaságokat.

A piac szélső sorának végéhez érve fordult volna át a középső sorba, azonban az utolsó pultnál egy kampóra akasztott kakukkos órát vett észre. Tengerkékre festett, szépen lakkozott darab volt.

Gazdája, egy bibircsókás asszonyság, széles mosollyal köszöntötte Sanyát.

– Gyönyörű, kézzel faragott portéka. Egy vénséges vén órásmester remekműve! Tíz kerek esztendeig készítette – simított végig a bibircsókás asszonyság az órán.

– Aztán kakukk lakik-e benne? – lépett közelebb Sanya.

– Hogyne lakna?! Szép kakukk, ürge kakukk. Ügyesebb ez bármely más kakukknál! – bólogatott az asszonyság.

Sanya nem vette észre a néni pillantásában megbúvó huncutságot. Az órát nézegette.

Bár odahaza nem volt szükség még egy faliórára, úgy vélte, ezt a szépen festett régi darabot kár lenne itt hagyni. Az ebédlőasztal mögötti falon még van szabad hely. Oda kiakaszthatja.

Megkötötték az üzletet.

Sanya legújabb szerzeményeivel izgatottan sietett hát haza. Az óra az ebédlő falára került, színe illett a függöny színéhez.

– Fel kellene húzni ezt a csodaórát, hadd lássuk, jár-e – szemlélte Sapa a tengerkék darabot. Úgyesen a szerkezetbe illesztette a nénitől kapott kulcsocskát. Az apró fogaskerekek azonnali összekapaszkodtak.

– Alighanem hibás ez a szerkentű. Úgy pörögnek a mutatói, mintha megkergültek volna – csodálkozott Sapa.

Az óraszerkezet szinte zakatolt. Valahányszor, amint áthaladt a percmutató a tizenkettesen, kitárult az órafalon egy csöppnyi ajtó, pöttyösre mázolt kakukkmadár bújt elő mögüle.

– Kakukk-kakukk-kakukk! – hadarta a madár, majd visszasuhant az odújába.

– Hétfőn reggel elviszem az órásmesterhez, reparálja meg. Így egy napnyi időt mér pár perc alatt – jegyezte meg Sapa rosszkedvűen. Bosszantotta, hogy Sanya ilyen ócskaságra dobott ki annyi pénzt, és hogy a javíttatást is neki kell megoldania.

Aznap éjjel, miközben a kakukkmadár fáradhatatlanul kakukkolt, hosszú, mélységes-mély álomba zuhantak mindannyian. Reggel zúgó fejjel ébredtek.

Sanya kitipeggett a konyhába kávé főzni. Megrökönyödésére sehol sem találta a kávédobozt. És a konyha is mintha megváltozott volna. Eltűntek a kedvenc bögréik, a serpenyők a felső polcra az alsóra kerültek, a hűtőszekrény másik sarokban állt.

– Te rendezted át a konyhát, amíg mi aludtunk? – kérdezte volna Sanya Sapatól a hálószobába lépve, csak hogy az ágy üresen állt.

Sanya lélekszakadva rontott be a gyerekszobába.

– Sapa eltűnt! – kiáltotta.

rőt csőre
belőlem
eszigél.

3.
Még hogy őzikék,
rozsdás ősz-szikék.

4.
Alszik-e,
ébren-e,
kinn van-e,
benn van-e,
isszák-e,
eszik-e,
nyárika,
őszike.

Múza (2000; vegyes technika; 79x30x30 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

ZÓLYA ANDREA CSILLA ◀

Amikor külön-külön minden együtt

Krusovszky Dénes: *Mindenhol ott vagyok*

Krusovszky Dénes első gyerekverskötetét jó olvasni.

A könyv a – remekbe szabott – borítón látható gyér fűszálak között bábészkodó fiúcska gondolatain keresztül mutat tükröt a felnőtteknek, ahogy megpróbálja megérteni a világot, a történeteket és önmagát. A versekből ugyan nem tudjuk meg sem a nevét, sem az életkorát, csak azt, hogy éppen harmadikos.

A *Mindenhol ott vagyok* mondatai és kérdései egy nagyon is tiszta gyermeki gondolatvilágba vezetnek be az olvasót, egy olyan gyermeki perspektívát tartanak mozgásban, amely szüntelenül érdeklődik és arra törekszik, hogy megértse a történeteket alakító törvényszerűségeket, a világot a maga teljességében ismerje meg. Eközben pedig a mindenki által megszokott és elfogadott dolgokra kérdez(tet) vissza.

E kisfiú tűnődései az élet titkairól a svéd típusú gyerekversek világát idézik, Krusovszky könyve mintha az *Ami a szívedet nyomja* folytatása lenne. Viszont van egy nagyon fontos különbség a két kötet között: míg az antológiában a megszólaló gyerekeket gazdag és változatos impulzusok érik a többiekkel való kapcsolataikban, addig e kisfiú életéből hiányoznak a barátok és a szerelmek. Míg az előzőben a közös játék, a nevetés, a tágabb környezet megtapasztalása és a felnőttektől hallott globális problémákkal való szembenézés is meghatározó, addig Krusovszky kötetében egy lecsupaszított, beszűkített világban élő kisfiú képe jelenik meg. A kötet verseinek visszatérő motívuma a magány, a szülők mellett és az iskolatársak mellett megélt magány. A *Zoli sír* című versben feltűnik ugyan egy burkolt utalás valamiféle létező közösségre, de abban is inkább az elrejtőzés, a láthatatlanná válás a kíváncsi magatartásforma: „nem barátkozik vele senki igazán, / és nem is azért sírt tornaóra után, / mert ő dobta a legkisebbet, / hanem mert emiatt mind kinevettük, / én is, pedig sajnáltam közben, / de mégsem mehettam oda hozzá / mindenki előtt”. Csakis mások magányáról és kiszolgáltatottságáról mesél a narrátor, de mindez a sajátjáról szól: az *Apa testvére* című versben például elképzei, milyen lenne: „ha lenne egy testvérem, / [...] akkor legalább én is veszekedhetnék valakivel, / mielőtt kibékülnénk”.

A Krusovszky-kötet egyik erénye e magány árnyalt, finom rezdüléseken keresztüli hiteles ábrázolása. Teszi mindezt úgy, hogy közben mégsem válik nyomasztóvá az olvasó számára. A gyerekbeszélő, bár nem tudja megfogalmazni saját magányát, felnőtteket meghazudtoló bölcsességgel figyelmeztet, s olykor a legapróbb mozzanatokból is képes felismerni a legmélyebb igazságokat. A társat, akin keresztül mégis ráláthat önmagára, a tükröződéseiben keresi, a pocsolja, az akvárium üvege, a leves vagy a tükör által mutatott tükörképében: „Anyá rámszól, hogy menjünk most már, / de én nem akarok elmozdulni innen, / mert ebben a pocsolóban tényleg minden benne van, / én is benne vagyok, és benne van anya is, / ahogy odalép mellém és elcipel magával”.

A *Mindenhol ott vagyok* versei fanyar humorral itatódznak át, ez egyrészt enyhíti a kisfiú magányának súlyát és segíti annak elfogadását, másrészt ironikus helyzeteket teremt. Ezt erősítik a versek végén a csattanóként ható váratlan fordulatok is. „Olyan az este, pont olyan, / hogy együtt van minden / külön-külön” – zárul az *Olyan az este* vers.

Ahogy az *Ami a szívedet nyomja* verseit évtizedek után is gyakran levesszük a polcra, Krusovszky Dénes gyerekverskötetét is minden bizonnyal sokszor fogjuk újra és újra elővenni, s ízlelgetni keserű verseit.

Magvető, Budapest, 2013

Pópopó hunyorogva pislogott rá a paplan alól. Lába elgémberedett, nem tudta kinyújtani.
– Veled meg mi történt? Az éjjel kinőtted a kiságyad! – meredt rá Sanya.
Pópopó csak most vette észre, hogy tappancsai beszorultak a rövidnek bizonyult kiságy rácsai közé, tüsihaja pedig lenőtt egészen vállig.
– Mi ez az óbégatás kora reggel? Menten megsüketülök! – mordult rájuk a maga ágyából Totyka.
– Beszél! Totyka érthetően beszél! – nézett össze elhűlve Pópopó és Sanya.
– Mi ebben olyan nagy szám? – dűnnyögött Totyka. Kipattant az ágyából és beviharzott a fürdőszobába. Totyogósból akkorára nyúlt az éjjel, mint a harmadikosok.
– Itt valami rejtélyes dolog történt! – csapta össze tenyerét Sanya, és hitetlenkedve botorkált a házban. Kisvártatva mindhárman szótlanul üldögéltek a konyhaasztal körül. Egymást vizsgálgatták.
Sanya furcsamód kikerekedett, csak úgy feszült rajta kedvenc otthoni pólója. Az arcvonásai is megváltoztak. Szomorkásak lettek.

Pópopó nyúlánk kamaszlábán bokáig sem ért a nadrág.
Totyka szemtelen kölyökképét monoklik és horzsolások tarkították.
– Hívjuk fel a nagyit. Hátha neki van valami magyarázata erre – javasolta Pópopó.
Sanya máris telefonált.
Könnyes szemmel huppant vissza.
– Nagytatával tudtam csak beszélni. Azt mondja, a nagy meg halt három éve. Sapa pedig szerelmes lett egy kolléganőjébe. Tavaly elköltözött. És hogy kétezer-húszat írunk. És már senkinek sem kellenek a patchwork-képeim, ti ketten pedig a környék huligánjai vagytok – fejezte be immár zokogva.
– Utálok ezt a kétezer-húszat! – duzzogott Totyka.
– Én is utálok! – jelentette ki komoran Pópopó.
Kakukkszó harsant fel a falióra kisajtaja mögül.
Sanya felkapta a fejét. A sírást is abbahagyta.
– Az óra! Csakis az a kerge kakukkos óra okozhatta mindezt! – suttogta, mintha attól tartana, hogy az óra is meghallhatja.

Megbeszélték, hogy azonnal visszaviszik a régi gazdájának.
A bibircsókos asszonyság széles mosollyal köszöntötte Sanyát és a fiúkat.
– Látom, megismerkedtek az én kis fürgé kakukkkal – jegyezte meg lapos pillantással.
– Túláságosan is! – nyújtotta vissza a tengerkékre festett órát Sanya.
– Ha a vételár dupláját megadja, visszaváltom – alkudozott az öregasszony.
– Megkapja! – keresgélte pénztárcáját a táskájában Sanya.
A vénasszony megköszönte a torkát.
– A vételár tízszereséért holnap úgy ébredhetnek, ahogyan tegnap reggel – tette hozzá.
– Fizessük ki neki! – kérelték Sanyát kórusban a fiúk.
Sanya reszkető kézzel számolta le az összeget.
– Mi rá a biztosíték, hogy minden a régi lesz? – kapott észbe a pénze után nyúlva, csak hogy azt az asszonyság már felmarkolta.
– Biztosítééééééé! – vihogta a nyanya, és hármat pördülve a sarka körül, eltűnt pultostól, órától, mindenestől.

Sanya, Pópopó és Totyka elképedve meredtek az öregasszony standja helyén maradt kormos kőkockára. Csak miután oszlott lábukból a remegés, indultak haza.

Mindhárman szorongva tértek este nyugovóra. Mélységes-mély, fekete álomba zuhantak. Zúgó fejjel ébredtek reggel. Éppen jókor.

– Ébresztő, hétalvók! Asztalon a reggeli! – kiáltotta a konyhából Sapa, majd füttyörészve fogott bele kedvenc dallamába.

▶ BOTH GABI

A lány, aki nevetve fest!

Beszélgetés Máray Mariann illusztrátorral

– *Hogy került a munkád az International Book Giving Day 2014 plakátjára?*

– Wittmann Ildikó írt nekem a Gyermekirodalmi Intézet nevében, hogy elvállalnám-e ezt a munkát. Nagyon megtisztelő, hogy rám gondoltak, és imponáló, hogy meghirdetik sok helyen. Mivel önkéntes munkáról van szó, elfogadtam, hogy nem pénzzel, hanem gyerekkönyvekkel honorálták a munkát.

– *Volt már más nemzetközi projekt is, amelynek a közepébe kerültél?*

– A MOMÉ-n a Kreatív Technológia Laborban egy évig (2011) dolgoztam egy kísérleti EU-s projektben, TERENCE néven futott. Táblagépekre fejlesztettünk interaktív olvasókönyvet és játékszoftvert, olvasási és szövegértési nehézségekkel küzdő gyerekeknek. Az olvasókönyv történeteinek készítettem illusztrációkat. Nyolc ország vett benne részt, nagyon tanulságos volt. Ezenkívül részt vettem néhány nemzetközi illusztrációs kiállításon, de ez, gondolom, nem minősül projektnek...

– *Mi lehet az oka annak, hogy még ekkora tehetséggel is ilyen nehezen lehet érvényesülni az illusztratori pályán?*

– Szerintem a tehetség fontos, de kisebb hányadban, mint a szorgalom és a kitartás. Ez egy mesterség, és évekig csinálni kell, hogy jól menjen. Mostanra sok illusztrátort megismertem, és néhány kiadóval is volt alkalmam beszélni. A kérdésre nem bonyolult a válasz: azért, mert sok az illusztrátor és kicsi a piac. A kiadók a könyvek előállítási költségeire koncentrálnak, ami érthető. Ráadásul, szintén érthető módon el szeretnék adni a könyveket, ezért nem mindig vállalják egy progresszívabb illusztráció kockázatát. A karrierjük elején az illusztrátorok azért dolgoznak inkább, hogy valamennyire megvessék a lábukat, és nevet szerezzenek. (Remélem, lassan átlépek ezt a határt!) Azért mégis lehet ezzel némi pénzt keresni, például külföldi munkákkal, ha szerencséje van az embernek, és kitartóan próbálkozik. És mindenféle más irányba el lehet indulni, én jelen vagyok a pikkudot-oldalon festett tárgyakkal, meg a Két Egér festett határidőnaplói is alternatív felhasználási felületet adnak. Sok illusztrátor nyomtatott árul, képeslapot, stb.

– *Gondolkozsz azon, hogy egy saját könyvtervvel eljutsz mondjuk Bolognába, vagy esetleg más nemzetközi lehetőségeket keresel?*

– Igen, mindenképpen. Rájöttem, hogy muszáj, ha tényleg ebből szeretnék megélni. Ráadásul jó tapasztalatom van tavalyról: két könyvet illusztrálhattam 2013-ban egy angol kiadónak, idén tavasszal jelennek meg. Ezt annak köszönhetem, hogy Várszegi Adél (a *Kismadár és Kóro* írója), a szerzőtársam kivitte a munkáimat és körbementetette. Idén már együtt megyünk.

– *Milyen tapasztalatokat gyűjtöttetek a Kismadár és Kóro létrehozása közben? Mintha kissé értetlenül/értelenül fogadta volna a hazai közönség ezt a különleges kiadványt.*

– A *Kismadár és Kóro*-nak viszontagságos története van. A lényeg, hogy négy éve készen volt az illusztráció, mire kiadták, és a szöveg lett (szerintem zseniálisan) hozzáírva a képekhez. Általában fordítva szokott történni. Nekem úgy tűnik, jól fogadták az olvasók a könyvet, legalábbis a személyes visszajelzések alapján a gyerekek nagyon szeretik. Az más kérdés, hogy hány olvasóhoz jutott el.

– *Nagyon tetszett a plakáton megfogalmazódó gondolat: a kisgyerekeknek biztos támaszt adnak az alatta lévő könyvek, és nagyobbak érezheti magát általuk. Tudatos volt ez az üzenet?*

– Nem volt tudatos. Persze, szerettem volna minél több könyvet tenni a poszterre a cím miatt. És nem akartam, hogy a kisfiú mellett ijesztően nagy legyen a krokodil. Így arra jutottam, nem székre állítom, hanem egy könyvkupacra. Örülök, hogy a nézőknek viszont ilyen képzettársításai támadnak.

– *Mire készülsz mostanában?*

Most egy majmos történet (Jakifészek) illusztrációin dolgozom, amit szintén Adél írt. A kiadó (Scolar) az NKA-nál nyert a kiadásra pénzt, reméljük, a közeljövőben meg is jelenik. A Két Egérrel közösen pedig folyamatosan benne vagyok kisebb projektekben, most például a negyedik színező füzet fog megjelenni, a Lovak és lovasok.

Theodicy (2013; vegyes technika; 84x48x23 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

Előszó Sarusi Mihály Lönni vagy nem lönni című falurajzához

„Azért moltn meg marad az hit, az reménlég, az ßeretet, ez három, ezec kőzött pedig leg nagyob az ßeretet.”

Így adta vissza Károli Gáspár 1590-ben Pál apostol korinthusiakhoz intézett szavait (I. Kor. 13. utolsó vers). Miért is kezdem egy könyv előszavát ezzel az idézettel? Mert „ez három” nélkül meg nem születhetett volna ez a könyv! Nem írhatta volna meg a szerző, nem jelentette volna meg a kiadó, s nem olvasnák azok, akik számára készült.

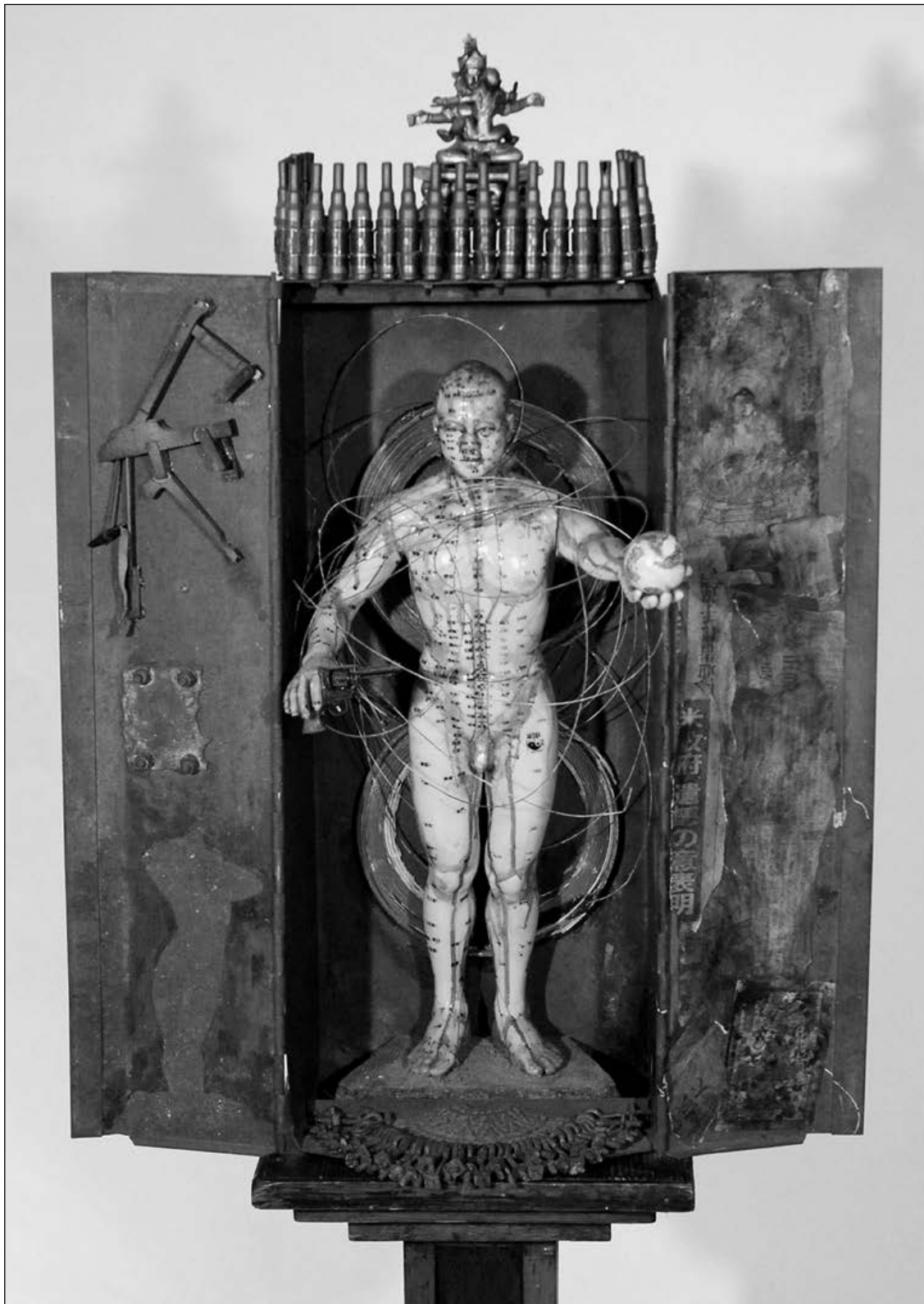
Hit kell minden munkához, alkotáshoz, leginkább az íráshoz. Ahogyan megérzi a hallgató a prédikátor beszéde mögött a megalapozott hitet, az olvasót sem lehet megtéveszteni. A hit a bizonyosság tudata. Annak a biztonságérzete, hogy nem hiába teszünk, mondunk, írunk valamit. A szerző hisz abban, hogy nem hiába dolgozott: ideát, eszményt, ötletet adott. A kiadó és a könyv minden támogatója, segítője hisz abban, hogy igény van erre és az ehhez hasonló munkákra. Bátorságot, tartást, erőt ad a benne levő ismeretanyag, tudás, bölcsesség. Másik oldalról pedig az olvasó hite is elengedhetetlen. Hinni, tudni, érezni kell az olvasott szöveg igazságát. Sarusi Mihály minden könyvének alapja az igazság, ereje a hit. Ennek pedig különösen az, hiszen tudományos igényű munka: mást nem tartalmazhat, csak a hittel hirdetett szintiszta igazságot faluja népéről, annak történetéről, szokásairól, nyelvéről.

Amennyiben a hit a bizonyosság, akkor a remény a lehetőség, az óhaj, a vágyakozás. Miben reménykedik a könyv szerzője, kiadója s velük együtt mi, olvasók is? Elsősorban a jövőben. A múlt ismerete a jövő reménye. Minden történeti vizsgálat eredményének a bemutatása, megismertetése azt feltételezi, hogy hasznosítjuk a tapasztalatokat, büszkékké leszünk az eredményekre, elkerüljük azokat a hibákat a jövőben, amelyeket mi magunk vagy elődeink elkövettek. Reménykedünk a múlt értéke-

inek, őseink megfigyeléseinek, szokásainak, nyelvi sajátosságainak megőrzésében. Ha nem is lehet már fölújítani sok hagyományt, dalt, játékot, közmondást, tájszót, sokat tud ez a könyv megismertetni, s reménykedni lehet abban, hogy ezeket bátran, magabiztosan, öntudattal vallja magáénak mind a helybeli olvasó, mind pedig a magyarul gondolkodók, beszélők, emlékezők egész közössége.

A legnagyobb pedig a szeretet! Ez kellett leginkább e mű megírásához és megjelentetéséhez. Szeretni az egyes embert, aki segített: emlékezett egy-egy adatra, közölte, elmondta, elmesélte, lerajzolta, megmutatta. Még inkább szeretni azt a közösséget, a település lakosságát, az egész magyar népet, amelynek összefoglalta, elmagyarázta, leírta a szerző a maga ismereteit és a hallottakat, a látottakat és olvasottakat, a múlt eseményeit, történeteit, neveit és szavait. A szeretet, amely többszörösen adja vissza azt, amit kapott. Mint ahogyan a falu monográfusa összegyűjti, rendszerezi, érthetővé teszi, logikus sorrendbe állítja az adatokat, az egyes részleteket egésszé formálja, megírja. És az eredmény több, szebb, jobb, mint a részadatok összege: sokszorosa a kapott ajándékok együttes mennyiségének, hiszen egységessé lesz a sok apró adalék, és az olvasóban átfogó kép alakul ki általa a település népéről, múltjáról, szokásairól, nyelvéről, neveiről. És a szeretet is megduplázódik a befogadók által, akikben, ha volt mélyül, ha nem volt megszületik az érdeklődés, az értékelés, ezek által pedig a szeretet szülőföldjük, lakhelyük iránt.

Hogyan éri el mindezt Sarusi Mihály? Hogyan tölti be a könyv minden könyvek földadatát: a tudás, öröm és katarzisz érzésének megteremtését az olvasóban? Érzelmileg a fentebb említett módon, értelmileg pedig tartalmával, mondanivalójával.

Jab Jub Boom (2003; vegyes technika; 66x48x28 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

A visszaemlékezésekkel: történeti, helytörténeti események leírásával, fölelevenítésével, újraélésével. Bárki-vel is esett meg a följegyzett história, bármennyire is egyéni egy esemény, mindenkire tartozik, a közösség egészének köze van hozzá. Akár nagyszüleink koráról, akár a közelmúltról van is szó, hozzánk szól, mert akár velünk is „mögeshetött vóna”. És éppen ez a csudálatos: a nyelv, nyelvezet, nyelvjárás még akkor is, amikor történelmet olvasunk, helytörténetet, népéletet, szokásokat, eseményeket elevenít föl az író.

Éppen ezzel magyarázható, hogy a könyv legnagyobb része a nyelvvel foglalkozik. A népnyelv legkülönbözőbb megnyilvánulásai: helynevekkel, személynévvel, szavakkal, szólásokkal stb. Ezek készsége ismerete tette lehetővé, hogy olyan átütő erejű könyvek kerüljenek ki Sarusi Mihály tolla alól, mint például a Magyar Krisztus. Ennek és többi írásának legfőbb értéke az a nyelv, amely széppé, olvasmányossá, hitelessé teszi a történetet. Itt, ebben a könyvben megtalálhatjuk e nyelv tiszta forrását, a népnyelvét a legkülönbözőbb szituációkban: ősi helynevek megőrzésében, napjainkban alkotott, új ragadványnevek sziporkázó ötleteiben, igaz bölcsességek tömör megfogalmazásaiban. A nép saját nyelvén szól hozzánk, ragad meg, bűvöl el bennünket. Akár a nyelvutató tudós, akár szülőföldjét szerető, magyarul értő, beszélő, gondolkodó polgártársunk is tanulmányozza, olvassa a neveket, szavakat, emlékek élednek benne, s az emlékek nyomán szeretet, remény és hit.

Sic age fit! – Nosza legyen így!

Hajdú Mihály (1933–2014), az ELTE egykori tanára, nyelvész akadémikus, a magyar névtant önálló tudománnyá emelő tudós – akit nemrég temettek szülőföldjén, Orosházán – tette a legtöbbet azért, hogy megszülessen négy évtizede eltervezett falurajzom. Ő biztatott a falurajz első tanulmányainak a megírására, majd közreadásukkal s jó szóval – hogy érdemes. Nem akármilyen tudós a pályájának elején álló író.

Igaz, alföldi az alföldit.

De: nyelvész a nem nyelvészt.

Hit, remény, szeretet? Milyen szépen fölrajzolja.

Mehet-e elébb ezek nélkül a világ? (Tudomány, írás...)

Az aradi-csanádi helység, Kisiratos írói falurajzában, melynek időközben a LÖNNI VAGY NEM LÖNNI címet adtam, eddig hét fejezetének első változata látott napvilágot, kettő pedig megjelenésre vár.

- I. Kisiratos helynevei (Bp. ELTE, 1987).
- II. Kisiratos ragadványnevei (Bp. ELTE, 1992)
- III. Csonka-Csanád (Bcsaba, Békés Megyei Könyvtár, 2001)
- IV. Szalbek-Iratos (Arad, Irodalmi Jelen Könyvek, 2005)
- V. Személynevek Kisiratoson (Bp. ELTE, 2005)
- VI. Fő, hogy möggyünk (Misk.-Szoln., F.m.o.-Szépirás, 2007)
- VII. Kisiratosi tájszótár (Bp. ELTE, 2008)
- (VIII. Akik möglátják az aranybárányt...)
- (IX. Iratosi kertők alatt dorobánci gránic...)

Az előszót mentorom évekkel ezelőtt megírta. Azóta bővült, vastagodott, s ami fontosabb, gazdagodott a (másfélezer könyvoldalt ígérő) kézirat sok-sok új adattal meg történettel. Hogy a három kötetesnek gondolt munka remélt megjelenését az előszóíró ne érje meg. A szerző pedig... tovább hiszi, hogy érdemes, reméli, hogy nem reménytelen, mert szereti a fajtáját.

S. M.

SARUSI MIHÁLY ◀

Jelős napok

Falurajz-részlet

HÁROMNAPOK

A három farsangfarki nap. *Háromnapok* a farsang vége: hamvazószerda előtti vasárnap, (húshagyó) hétfő, (húshagyó) keddi napja, a téltemető mulatozás tetőfoka Kisiratoson is. Szögedében farsangháromnapok (BálintSzögedi III/243).

HÚSHAGYÓ KEDD

A III. ezred első éveiben újították föl a régi helyi téltemető hagyományokat. A farsangvégi maszkajárás két főszereplője *Tarcsa Marcsa* és *Löködi Gyurka*, kik ebben a farsangban sem lették meg életük párját. A játékokban összehorogják őket. Mindez nyilván a régi helyi szokás és a tévében látott, rádióban hallott, újságban olvasott honi s világvégi téltemető hagyományok ötvözte. Mindenesetre a Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka alkotta díszes pár a csanádvarmegyei magyarság bővérű humoráról, életkedvéről ad nekünk hírt a 2000-es évek elején is.

Az álarcos, maskarába bújt menet végigvonul a falun, fánkot osztogatnak, bábut égetnek, az ifjú pár – Tarcsa Marcsa és Löködi Gyurka – örök hűséget esküszik egymásnak. Eszem-iszom, zene, tánc. Búcsúztatják a telet. A 2011-es iratosi maszkajárás a világhálón is látható (<http://www.youtube.com/watch?v=4xuNPUIy-GE>): a falujárás után a fiatalok a Gazdaház udvarán tálcólják ki a telet, máglyát raknak és azon elégetik Löködi Gyurkát mög Tarcsa Marcsát.

...(a közeli) Kétegyházán téltemető maszkajárás, (a Duna-parti) Mohácson busójárás, (a dunántúli) Mohán tikverőzés... A kapos(vár) megyeházán Dorottya a férjfogó bálban... Velencében, Rióban karnevál... Valaha valami hasonló lehetett Kisiratoson is – erre utal, hogy az anyavárosban, Szögeden húshagyói fölvonulás járta.

NAGYBÚT

Nagybút hamvazószerdától húsvétig: Sarusi mama kemény böjtje. Negyven napig húsmentes

étkezés, sütés-főzés zsír nélkül, csak növényi eredetű ételökkel, ha szigorú, tejtermék nélkül. Erős böjtben pl. *sóbavízbelevés*, l. az ételöknél!

SZENT GYÖRGY NAPJA

Ha (április 24-én) Szent György napján már akkora a búza, hogy el tud benne bújni a varjú, jó termés lösz – vélekedtek a régi iratosiak (Vajda N.).

BÚZASZENTÖLÉS

Április 25., Szent Márk napja: *búzaszentölő körmenet*. 1981-ben április 26-a vasárnap, ekkor tartják a búzaszentölő körmenetet a Templomkertben, a Templom körül. „(Régen...) Május elején? Amikor már ekkora (mutatja: vagy másfél arasz a búza), körmenettel ment ki a nép a határba, a pap megszentelte a búzát. Vitték a lobogókat...” (öKM 1980). Most csak az istenháza körül, jelképesen.

NAGYHÉT

Nagycsütörtök. Ezen a napon elhallgat a harangszó. *A harangok Rómába möntek!* – mondják.

Nagypéntek. „Nagypéntökön nem harangoznak!” (KI 1977). A kürtösi román sem harangoz, harang helyett tókát ver, tokál. Nagypéntektől föltámadásig, péntek reggeltől (?) szombat estig nem harangoznak. A kürtösi románok (a maguk nagyhetében) a tókát használják a harang helyett, a magyarok a kereplőt. A gyerekek járták a falut a kereplőkkel. Amikor (*nagyszombat* este) megszólal a harang, az asszonyok söpri a ház elejét és mondják:

Békák, kígyók, bogarak,

Kerüljétek (el a) házunkat!

„Húsvétkor stációjárás! Végigjártatták – az 1930-as években – Jézus szenvedését a 12 apostollal. Ki volt osztva a szerep, és azok egymással beszéltek egyházi nyelven. Menet közben. Én nem láttam! Nagypénteken? Úgy hiszem! Vagy nagyszombaton? A temetőben kálvária, talán itt volt a stációja-

rás?...” (öKM 1980). A temetőbeli 14 állomást érintő *köröszútjárás* ma is él.

HÚSVÉT (SZENT NAPJA)

Húsvét vasárnap föltámadási szentmise a templomban, *föltámadási körmenettel*.

„A húsvét a zsidóknál a legnagyobb ünnep, tavaszünnep, tőlük ered a mi húsvétunk. A románok (*Kurtics*on) – az 1930-as években – nem locsolkodnak, de piros tojást minden háznál hatalmas kasszal festenek. A legények, lányok kimennek a piacra, a tarisznyájuk tele tojással, és azt mondják egymásnak: *Csoknyálunk!* Románul „Csoknyim!” *Csoknyálás*. Markukba fogják, csak a vége van kint az összeszorított markukból (öklükből) és összeütik! Előbb a hegyivel, utána a hátuljával. Aki betörte a másikat mindkét oldalon, azé lett a másik (tojás)! Akié erősebb volt. Mind a kettőt be kellett törni, különben nem lett az övé. Hemmert Miki (fodrász, mesélőnk mesterének a fia) fából csinált, befestette, elnyert egy tarisznyával. Hazahozta, megettük, s megint kiment, de rájöttek, csúnyán elverték. A Csoknyim: Üssük össze!” (öKM 1983)

A kürtösi románok csoknyálásáról tudnak a miénk, de nem vették át e szokást. Bár ki tudja; ki tudja, ki mit vett át kitől? Szöged vidékén a játékos húsvéti tojáskoccintás régi szokás: a gyerekek összeütik a piros tojás hegyit, akié eltörik, vesztett, s odaadja a nyertesnek – olvasható A szögedi nemzetben.

Húsvét kapcsán „a fokhagyma, az ostya, a méz, a dió és az alma rituális elfogyasztása” kerül szóba Bajkó Árpád 2012-es kisiratosi gyűjtőútján (Bajkó 211).

HÚSVÉT MÁS NAPJA

Húsvét hetfő reggelén a kisiratosi legények – ahogy szerte a mi világunkban – *vödör vízzel* köszöntötték húsvét reggelén a leányokat. Néha hajba kaptak emiatt: „Húsvétkor a kövér szomszéd hideg kútvízzel nyakon csördítette Annus nénédet. Gergely bátyád éppen otthon volt, jól lehordta, majdnem nekiment. Ha még egyszer meg meri tenni, agyonüti!” (öKM 1981). Ma – városi módon – szagos vízzel, kölnivel öntöznek itt is.

HÚSVÉT HARMADNAPJA

„Húsvét harmadik napján, húsvét kedden a lányok jöttek locsolni, kendervirágzásig (jártak)” (öKM 1980).

MÁJUS ELSEJE

Újabban Munkás Szent József (egyébként Fülöp és Jakab) napja, a régi *májusfa*-állítással.

1831-ben Kisiratos fogadott ünnepe május elseje az epe (epemirígy, azaz a kolera) megszűnése öröme – 1980-ban Thury L. esperesplébános közli a Háztörténetből. „Ezen közönség fogadott ünnepei évenként. 1-ör Május 1-ő napja, az epe mirígy meg szűnése hálás emlékezetére szentelve, = fogadatott 1831-ben midőn az úgy nevezett kholera itt ily nagy pusztálása után meg szűnt = Nagy pompával tartatik.” (HD)

Száz éve a velünk szomszédos Arad vármegyében már szűnőben volt a májusfa-állítás (Arad vm. néprajza).

FAGYOSSZENTÖK

„Májusba gyűnnek a fagyosszentök, Pongrác, Szervác, Bonifác” (napjai). Ha az ekkor esedékes hideg napokat túléli a vetés, nem fagy le gyümölcs, vetemény, jó termés – jó évünk – lehet!

PÜNKÖSD NAPJA

Pünkösöd vasárnapja, 1981-ben június 7. – hamvazószerda után 50 napra.

„A lányok összefogóztak egy páran, rózsát tettek a hajukba, *körtánc*ot jártak és énekeltek:

Mi van ma, mi van ma?

Piros pünkösöd napja.

Holnap lesz, holnap lesz

A második napja!”

– énekeltek öreg Kurtucz Mihályék gyermekkorukban, az 1920-as, ’30-as években. (Ahogy egész Aradvármegyében – Arad vm. népr.) „Mentek a házakhoz és áldást adtak a házra.” Bálint Sándor A szögedi nemzetben e gyermekdal teljes szövegét és dallamát leírja.

A radnai búcsú napja, l. Lagzi, búcsú, tor.

SZENTHÁROMSÁG SZOMBATJA

1831-ben a Szentháromság vasárnapját megelőző napon, június elején *baromkút-szentölés*. HD: (a XIX. század első felétől) „Ezen közönség fogadott ünnepei évenként... 2-or. Szent Háromság vasárnapját megelőző szombat. Ezen ünnepen az Barom Kutat Processioval ki menvén meg szentelni szokás, minthogy az egész ünnep (:melly buzgon tartatik:) az Barmok veszedelmek elhárításáért szenteltetik az Tellyes Szt Háromságnak.”

SZENT ANTAL NAPJA

Június 13., Páduai Antal, Antal napja.

Szent Antal az iratosiaknak is igen kedves. 1981-ben mondja plébánosunk: minden kedden jönnek (Szent Antal ájtatosságára)... főleg az öreg-asszonyok a rózsafüzér társulatból. A szögedi világban a keddet a nép Antalnak szenteli (BS: Ünnepi

kalendárium). Régi a „kilenc kedd” nevű fogadalmi ájtatosság, később „52 kedd”. „Antal a szegedi dohánykertészek, paprikatermelők védőszentje.” A keddet illetően Bálint Sándortól tudjuk: a középkori eredetű Szent Antal-tiszteletet Szent Annáé váltotta, s lett Kedd Asszony, l. ott., hogy valami azért megmaradjon a Szent Antal hagyományból is a szögedi nagytájon.

ÚRNAPJA

Jézus mennybemenetele, júniusban. Körmenet, elől a pap, rózsaszirmot szórnak az emberek lába elé. Gyönyörű *úrnap*i *körmenet* ma már csak a Templomkertben.

SZENT IVÁN NAPJA

Június 24., *Köröszőlő Szent János napja*. „Szent Iván éj, *szentiványi tűz*. Június 24-én este, még Péter-Pál előtt, tüzet gyújtottunk a falu szélén, a Kekecsen a híd után, és *átugráltuk*; gyerekek, fiatalok; aki átugrotta a tüzet, *meggyógyult a kelése, gilvája*. A gazdák gyerekei más csináltak, ott nem gyújtottak tüzet, csak a szegények. A zsilériek is odajöttek hozzánk, néha jól összeverekedtünk” – regéli öKM 1980-ban, hogy két év múlva június 26-án így fogalmazzon: „*Szentiváni tűzugrás* Kisiratoson: aki átugorja, nem lesz gilvája! Utána elmentünk a faluba; az egyik háznál *szentiváni alma* érett, azt loptuk!”.

Azaz: a gazdák gyermekei már az 1920-as években elhagyták ezt a szokást, csak a szegényfertály népe tartotta Köröszőlő János napját.

Az egész országban egykor a gyermekeknek adták a Szent Iván tűzében sült almát, ami a szögedi világban a fog- és hasfájás orvossága volt – olvashatjuk néprajzi lexikonunkban. Azaz Kisiratoson a XX. század elején nem ezt, hanem a Szent Iván napja táján érő almát nevezték szentiváni almának – legalábbis a fél évszázaddal későbbi emlékezés szerint.

SZENT PÁL NAPJA

Ha június 26-án, Pál napján fényesen süt a nap, gyönyörű termést aratunk – vallották a régi öregek. Ahogy az iratosi közmondás állítja: „Ha fényes szent Pál, minden termés szépen áll” – jegyzé népköltési könyvében Kovács Ferenc.

SZENT ANNA

Július 26., Szent Anna napja Kisiratos fogadott ünnepe mindenféle csapás (betegség, égháború,

jégverés) ellen – mondják, leírva ennek nyomát nem találtuk. Szegedi Keddasszony, Kedd asszonya. Szent Anna, Mária édesanyja az asszonyok védőszentje. A környéken Szentanna (németjeinek), Kisvarjasnak és az aradi Szilvás-telepi templomnak a védője Anna.

„Anna asszony, Anna asszony napján, Szent Anna napján, Szent Anna asszony napján nem dőgoztak, a tanyákon se vót sënki! Szent Anna fő van fogadva jég ellen. Harminc éve elég gyakori vót a jégverés. Nagy ünnepöt köll tartani, hogy ne érje jég a falut” (KG 1980). Ugyanő mondja: „A kösségi ágyúval lőttek, ha jégfölhő gyűtt, hogy elzavarják!”.

„Szent Anna van fölfogadva jég ellen! A falu régön fölfogadta, hogy védje mög égháború ellen!” – igazít el harangozó unokanővérem, K. Bözsi. 1980-ban ünnepi nagymise 11-kor, 9-kor kismise. Aznap búcsú Kisvarnyason.

A nagymiséen vagy 30 feketébe bújt ünneplő nő s férfi. A nők bent imádkoznak, a férfiak kívül várják a papot, megbeszélik a templom csinosításának teendőit. Az előbb még itt dolgoztak a 100. évfordulóra megújuló egyházon. A napokban kiesett az állványból egy embör, s csak a csontja törött össze.

Délután háromkor jön a dologból egy asszony:

– Na, most már ünnepelhetünk! – szól át az utcán.

„Kürtös fogadott ünnepén a kolhozvilágban hajtották ki az embereket dolgozni. Két asszonyt agyoncsapott a villám. Csak borulás volt, egyet vilámlott és kész! Azóta nincs ember Kürtösön, aki kimenne dolgozni a határba a jégeső ellen fogadott ünnepen!” (AB 2002)

Kisiratoson hosszú idő után először, látványos keretek közt, 2002. július 26-án, Szent Anna napján ismét megülik a falu régi fogadott ünnepét, falunapnak nevezik el az immár hivatalossá tett – több mint egyházi, vallásos – ünnepet. Az azóta évente megismételt ünnepély három napig tart: pénteken kezdődik általában művelődési-művészeti rendezvénnyel (pl. könyvbemutatóval), szombaton a falun végigvivő menettáncos-néptáncos, csikós, fogatos fölvonulással, a Sportpályán, illetve a művelődési ház udvarán lévő szabadtéri színpadon művészeti csoportok előadásával, este bográcsossal, majd hajnalig tartó könnyűzenei hangversennyel és bállal folytatódik, vasárnap ünnepi szentmisével és sporteseményekkel zárul a sorozat.

► MADARÁSZ IMRE

„Nem lesz ennek sose vége?!“

Sarusi Mihály: Kopóirat

Sarusi Mihály új könyvének mottója lehetne akár ez az idézet is a szövegben „nevesített” József Attilától: „a multat be kell vallani”.

Nem mindenki látja, nem mindenki akarja így. De aki igen, annak sem könnyű, mert bevallani azt kell, amit eltitkolunk, amit takargatunk, amit szégyellünk. Ilyesmit feltárni rendszerint fájdalmas – egyénnek és közösségnek egyaránt. Egyéni drámákból ekként lesz társadalmi probléma.

A magyar közéletet a rendszerváltozás óta mérgezi az ügynökkérdés. Amit a politika és a jog közel negyed évszázada nem tud megoldani, az újfent lehetőséget ad az íróknak arra, hogy – hűen nemzeti irodalmunk egyik legrégebb és legnemesebb hagyományához – műveikkel közéleti feladatot is vállaljanak, hozzájáruljanak egy nép erkölcsi tisztulásához. Sarusi Mihály is erre vállalkozott. Alkotása leginkább a fiataloknak „ajánlott olvasmány”, akiknek a pártállami korszak már csak történelem; a recenzens mégis él a gyanúperrel, hol olvasói főleg azok lesznek, akik megélték, megtapasztalták a bőrükön, a sorsukon az úgynevezett „puha diktatúrát”. Ők lehetnek igazán megértő és átérző „befogadói” ennek a történetnek, amely azonban összetettségével őket is próbára teszi.

A komplexitást már a szerzői műfajdefiníciók is érzékeltetik. „Regény a XX. századból” – olvassuk az alcímben (3. o.), s ez a meghatározás többször is ismétlődik (5., 9. o. stb.). Viszont találkozunk a „szomorújáték” (7. o.) és a „rege” (8. o.) műfajjelölésekkel is. Ezek a definíciók nem zárják ki egy-

mást. Tragikus tényregényt kapunk, amelyben a regényesség („regeszerűség”) nemcsak a tragikummal („szomorújátékkal”) egyesül, de a valóság dokumentumszerű tényeivel is.

A „hármasság”, a hármas szám korántsem csak a műfaji öndefinícióban jelentkezik, hanem

a regénymű szinte minden szintjén. Talán mert három a magyar igazság? Vagy mert a III/III-as ügyosztályról „szól a mese”? Háromféle hang szólal meg ebben a többszólamú, polifón regényben: a jelentésíró besúgóké, a jelentésekbe bele-beleíró tartótiszteké és az elbeszélő(k)é. Három hőse van a történetnek, pontosabban három főszereplője: az ismét József Attilát idézve – „aljas, nyomorító hatalom” gépezetébe került háromféle ember, háromfajta reakcióval, mentalitással, jellemmel, magatartással. Az első egy író, aki tiszta marad, sőt hőssé magasztosul, amikor „másképp gondolko-

dó”, az övétől is különböző meggyőződésű pályatársáért egy falomlás (nem a berlini!) során életét adja. A második egy népművelő, aki antikommunistából lesz – zsarolás és ármány következtében – átmeneti időre beszerzett személy, hogy aztán visszatérjen egykori lázadó önmagához és végül az új rendszerben is sanyarú sorsra jusson, mellőzöttség legyen osztályrésze. A harmadik pedig egy szintén – csakhogy egészen másfajta bűnnel: liliomtiprással – megzsarolt könyvtáros, aki spicliviszonylatban is igencsak erkölcstelennek bizonyul, „tüllihegő”-túlteljesítő denuncianssá válik, Illyés Gyula híres szavaival élve „magán-szorgalmú kuttyává”.

Három a magyar igazság – idéztük a közmondást. Ennek a regénynek is háromszoros az igazsága, ami az italianistát Alessandro Manzolinak a történelmi regényről szóló eszmefuttatására és művészi gyakorlatára emlékezteti. Történelmileg hiteles képet fest egy, a retródivat által nosztalgikus-rózsaszín ködbe borított, hazug-hamis színűre lakkozott silány korról. A goethei „költészet és valóság” eredeti szintézisével, a tényregény eszközeivel olyan művészi igazságot ad, amely – tudjuk Arisztotelész óta –

általánosabb, egyetemesebb, mint a historiográfiai. És végül erkölcsi igazságot kínál: hogy megint Illyést idézzük, Sarusi könyve az újabb „példa, hogy ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja”.

Vagy legalább megkísérli föloldani, mert ma még a teljes feloldás aligha remélhető. Hozzásegít ahhoz, hogy a remélhetőleg boldogabb utókor az ügynökbugyrot történelmi távlatból és művészi perspektívából, tisztábban és lecsillapultabb lélekkel lássa.

H₃O (2001; vegyes technika; 41x37 cm; Munkácsy Mihály Múzeum / Jankay – Kolozsvári – Tevan Gyűjtemény; fotó: Ván Hajnalka)

► MÁRKUS BÉLA

Irodalomelhárítás

Sarusi Mihály: Kopóirat

Szokatlan regénykezdés: a játszó személyek felsorolásával indul. Vagyis mintha dráma következne, műnemi szempontból. De másképp is, hétköznapias értelemben, hiszen a szereplők listáját egy keretes történet követi, a keret viszont egy temetés emlékképeiből áll össze. Az emlékező a szertartás végén attól búcsúzik, végleg, akinek az alakját, sorsát ideiglenesen felidézte már az elején: a (gyász) keret koporsójában fekvő, a keretek között, a cselekmény során pedig a középpontba állított Varga Mátyás íróról.

A hozzá, a több néven – néha Csavargaként, amúgy még Hanyi Istókként is – emlegetett íróhoz való viszony nemcsak az emlékező Németh András, másíka – fedő – nevé, Vári Béla helyzete szempontjából alapvető, hanem szinte kivétel nélkül minden jelentékenyebb szereplőéből is. Németh-Vári után, aki a barátja, keresztkomája volt, másodsorban a Baráth Mihályként jelentgető Kocsis Györgyéből, alias – a színlap szerint „alkalmasint”, de inkább alkalmilag – Dézsa bácsiéből, nem utolsósorban pedig a funkciójuk, rangjuk alapján megjelölt állambiztonsági tisztékéből, a következetesen csupa nagybetűvel írott Hadnagyról a Századoson és az Őrnagyon át az Alezredesig, Ezredesig. Utóbbiak esetében a kapcsolat hatalmi jellegű, a személyes, ha esetleg van is, elhanyagolható. S lényeges különbség, hogy az ő véleményüket minden esetben hivatalos írás rögzíti: megjegyzés, kiegészítés, feladat-kijelölés a Vargáról (és másokról) készült belügyi jelentésekhez, a Váriéké ellenben zömmel a magánbeszéd formájában nyilatkozik meg, belső, önmagukkal folytatott dialógusokban.

A külső, illetve a belső kényszer (a beszervezés, illetve a lelkifurdalás) szülte kommunikációnak, helyén valóbb szóval, kapcsolattartásnak ez a két fajtája a regény szerkezetét, az egyes elemek egymáshoz való viszonyát, kötődését is meghatározza. A besúgók mint „jelentésírók” szövegei csak akkor

tölthetik be a maguk szerepét, ha egyrészt megneveznek valamilyen esetet, eseményt, az ezekben részt vevő, ezeket mozgató megfigyelt személyekkel együtt, másrészt viszont ha továbblendítik a cselekményt, a jelentések olvasóinak államhatalmi akarátát, sőt, parancsát követve, teljesítve. A játszó személyek között feltüntetett Nevetlen „födőnévű mesemondó” épp emiatt valóban csak elvéve szólalhat meg, juthat szerephez. Az irodalom, a szépírás mibenlétéről többször is elmélkedő főalak, Varga Matyi játékos-ironikus szellemét követve fölvehető, hogy a *Kopóirat* – csakúgy, mint a spion-regények java – a legsajátabb természete szerint maga a transztextualitás. Benne – bennük – testet ölt a Genette meghatározta fogalom, megtestesül „mindaz, ami a szöveget nyilvánvaló vagy rejtett kapcsolatba hozza más szövegekkel”. Varga Mátyásnak ha nem is a sorsa, de a tragikomikus körülmények között bekövetkezett halála, és élete elmesélésének fordulatossága, a szerzői önértelmezés szerint „szomorújátékot” idéző hangulata ösztökélne az inter-, illetve a hipertextualitás kategóriái szerint való vizsgálatra is. Annak felfejtésére és fejtegetésére, hogy – az előbbi esetben – miként mutatkozik meg és mitől függ „egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenléte”. Jelentésírói szempontból: tényszerűen, ellenőrizhetően azt veti-e papírra, amit kifülett, kilesett, tudomására hoztak. Jelentésfogadói szempontból pedig – a másik esetben –, hogy az ügynök alapszövegére mint hypotextusra „ráírt” hipertextus mennyire önkényes, állásfoglalásai, következtetései és követelése mennyire megalapozottak. Annak függvényében is, hogy a szövegek előbb, maguktól értetődően, csak rejtettek, titkosak lehetnek, utóbb viszont, a levéltári kutatás eredményeként történő nyilvánosságra kerülésüket, az ügynökhálózat leleplezését követően épp az összekapcsolásuk oka és módja lesz lényegessé. Stilisztikai megközelítésben az,

hogy a jelentéstevő a leggyakrabban szabad függő beszédben fogalmazott-e, abban az átképzeléses elbeszélésmódban, ahogy – utólag – saját töprengéseit, felelősségvállaló vagy -elhárító gondolatait mintegy önmagával megosztva tette. „... mondja tovább – magában – (magának?)” – Nevetlen jellemzi így egy helyütt azt az epikai eljárást, amikor az alakok véleményei párbeszéddek, viták helyett néma monológokban mutatkoznak meg.

A gondolatok nyilvános ütköztetésének elmaradása egyrészt erősíti a titoktartásra alapozott állambiztonsági szervek létét és pozícióit, ami uralmukban még magabiztosabbá és gyanútlanabbá teszi őket, másrészt viszont a beszédmódot illetően – mind a Nevetlen, mind pedig a főalakok esetében – jellegzetes retorikai-stilisztikai megoldásokat, fordulatokat hoz magával. Röviden úgy lehetne jellemezni ezt a beszédformát, ahogy Baráth Mihály teszi meg-megakadó morfondírozásai közben, mintegy mulatván azon, hogy „egészen eltanultam Vargától a csűrést, csavarást”, aztán pedig arra a megállapításra jutva, hogy az íróismerőse „valójában csak a rendszerváltozás előtti években leplezte le magát. Akkor lett teljesen őszinte, addig annyit mismásolt, hogy még engem is megtévesztett”. Egybevág ezzel, ahogy Varga gondolkodik elképzelt regénye, a *Kopórege* stílusán: „Nem az jönne a legjobb, ha úgy írnám le, ahogy van? Vót. Löhetett. Minden csűrés-csavarás nélkül. Mögnevezvén mindönkit”.

Ennek a csűrés-csavarásnak sok ága-boga van. A megnevezés, azaz a névadás mindjárt a valóság és a fikció keveredésére hívja fel a figyelmet, ezáltal az adott és az elképzelt összjátékára. Hosszú az a névsor, amelyik Czákó Gábortól, Csoóri Sándortól, Csurka Istvántól kezdve Fekete Gyulán, Hajdu Győzön, Körmendi Lajoson és Ladányi Mihályon át Nagy Gáspárig, Sánta Ferencig vagy a legtöbbször hivatkozott Simonyi Imréig terjed, megteremtve közvetve a kulturális, irodalmi élet belügyi felügyelői jelentéseinek, közvetlenül pedig a regényvilág egésze valóságosságának a hitelét. A fikatív írói nevek sokasága viszont – Z. Kapás Zoltántól Zimonyi Zalánig, Kakukk Ervintől Kórosi Csabáig, Füzesi Imrétől Kurta Mihályig és tovább – épp e valóságosság tekintetében bizonytalanít el, mintegy intve, a regény világa nem egy ismerős, adott világot jelöl csupán, hanem egy elképzeltet is. Hogy e kettő közül melyiknek lakói, részesei azok a tartótisztek – például Bortelki Vilmos alezredes, Máyerhoffer Tivadar őrnagy, Sajtos János vagy Vándor Lajos századosok –, akiknek a nevére úgy mond az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában három iratköteg átlapozása nyomán

bukkant a Baráth-kutató, ez az elbeszélői magatartást nézve is lényeges. E szövegrésznek a többtől elütő képe, kurzívval szedett-nyomott betűtípusa mintha arra a különbségre irányítaná a figyelmet, ami a Nevetlen mesemondó és a kopóregét tervező Varga Mátyás között itt, és szinte kizárólag csak itt mutatkozik meg. Mégpedig a világhoz való viszonyban, a realista törekvésben, a valóságra való rámutatásban. Lehet, persze a különös fedőnévű mesemondó csele, hogy biográfiailag létezőkként tünteti föl a belügyi parancsnokokat, vezetőket. Szemben Matyi szándékával, aki többet töpreng leendő alkotása műfaján – *Rege? Beszélfűzér? Széptanulmány? (Költői) Gúnyirat?* –, mint a tárgyhöz való viszonyán. Úgy faggatja magát, hogy kérdéseiben már ott a válasz is: „Valahogy elkerülni a néven nevezést? Löhet? Ahogy tölsi (velünk) – tönne, ha hagyjuk – a világ. (..) *Regénk* – tervbe vett – *alakjai* (hogy a történetokről ne is beszéljünk) a képzelet szüleményei... A legkülönbözőbb helyökön mögesótt csonkahoni történetök (s hősek) jócskán eltorzítva elevenödnék mög, nyerne új alakot 'hitregé'-nkbe”. Ez a vélekedés a *Kopórege* híján, a mű el nem készülte miatt ha önértelmezésként nem szolgál is, szolgálhat a *Kopóirat* kicsinyítő tükröként.

Ebben a tükörben a történet két legfontosabb koordinátája, a tér és az idő sem látszik egyformának. Jelölésük eltér egymástól, fikatív az egyik, valós a másik. Szintén a csűrés-csavarás ág-boga, hogy az időt – nyilván a dokumentumregényekbe kívánczoló besúgóí feljegyzések mint hivatalos iratok tényszerű voltát hangsúlyozandó – ha nem is hónapról hónapra, de évről évre haladva, közben vissza- vagy előreutalva dátumozzák az elbeszélő jelentésírók vagy tisztjeik. A hatóság működésének, a Szerv felépítésének esetleges változásai mellett így válhat érzékelhetővé, szemléletessé az is – ha van –, ami az ügynökök, kopók viselkedésében, munkájukhoz való viszonyukban végbemegy. A kiválasztott helyszínek, terek ezzel szemben nemcsak hogy kitaláltak, hanem szánt szándékkal elrajzoltak is. Légből kapottak, vagy – a haza a magasban illyési képét alapul véve – legfeljebb a légben, a magasban összefüggők, egybeállók. Nagy-Zaránd ez a hely, ekként hivatkoznak rá a beszélők és az iratok is, méghozzá szándékos anakronizmussal, vármegyéket emlegetve, ami pedig körbeveszi őket, azt tartománynak. A név feltűnt már Sarusi Mihály korábbi műveiben is. Egyszer a karcolata, *Az máj labancokról* műfaji eligazításaként: Kurta Miska levelei Záránd vármegyéből. Még korábban címként, *Fekete-Zaránd* formájában, és ami ott a „százegy igaz

történet” játszasi helyére, a „Köves-Körözs menté” utalt, az a *Kopóirat*-ban feltehetően Közép-Zaránddal azonosítható. A középponti hellyel, a centrummal, a fekvését illetően is, hiszen egyfelől Külső- vagy Kilső-, másfelől pedig Belső-Zaránd öleli, a térképre tekintve az előbbi Mosony vármegye rajkai járásában volt, van, az utóbbi az erdélyi hegyekre kapaszkodik, csak egy csonka része tartozik a mai Magyarországhoz. A középső terület eszerint nemcsak az Alföld kellős közepén bújik meg, hanem a mosonyi, illetve az aradi Zárándok között is. És – Matyi mondja – azért vannak hárman, „mer hogy annyi a magyar igazság”. Másféle igazsághoz tartozik, az aránykéhez, hogy a közép- vagy kis-zarándi s a zárándvári események uralják a cselekmény terét. A másik két vármegye nyomatékka csak ott kerül szóba – meghatározó szerep nélkül –, ahol Varga Mátyás „Hanyi Istók” álneven írt szatírája, s megtudjuk a hősről, Istókról, hogy „beugrott a Hanyba napnyugaton, fölütötte a fejét napkeletön”, és hogy az egész – szerényen – „tisztára mint az Új Zrínyiász. Kicsit persze más”.

Csábító lenne a szóba hozott karcolat, igaz történet és szatíra okán is felvetni, vajon ezek elbeszélői vagy mintaszerzői megfeleltethetők-e az empirikus szerzővel, a *Kopóirat* esetében Varga Mátyás – Sarusi Mihállyal. Ennek azonban – mismásolás nélkül mondván – aligha lenne olyan hozadéka, hogy segít a szereplő-elbeszélők önértékelésének, főképp pedig az önértékelésének vizsgálatában. Vagyis annak tisztán látásában, hogy a csűrész-csavarás harmadik ága-boga mit és mennyit takar el a tetteikből, emberi minőségükből és jelentőségükből.

Noha az ügynöki-besúgói feladathoz eleve hozzátartozik, mi több, alapeleme a másik, a besúgott megfigyelése s cselekedeteinek értékelése, önmagában ez még nem zárja ki annak a szerepnek a betöltését, amelynek az önmegfigyelés, a saját tetteikkel való elszámolás volna a lényege. Kiváltképp abban a helyzetben, amibe a regény két fő kopója, Németh András-Vári Béla és Kocsis György-Baráth Mihály jut, juttatja magát, miután kiderül: a titkosrendőrség alkalmazottjai voltak. Hogy múltjukkal szembeesülve – érezzék bár kiközösítve magukat – nem hatja át őket a szégyen érzete, hogy önvizsgálatuk sekélyes volta miatt a mély megbánás is idegen tőlük, ehhez nem fűződik elbeszélői kommentár, hiányzik a lélektani elemzése. Megvan ellenben a nyelvi magyarázata: az a bőbeszédűség – beszéljenek bár magukról, aguknak –, amely önmagában is jele, bizonyítéka annak, hogy lelepleződésüket korántsem élték meg traumaként, s amely inkább

indít jópofaságra, poénos fogalmazásokra, mint viviszekcióra. Példa lehet erre a temetői nyitójeletben Németh-Vári önmegszólításos morfondírozása: „– Szegény sosem fért a bőrében – hallja az ember, ha nem dugja be a fülét, mit nem súg oda félhangosan volt titkosszolgálati tisztetek a másinak a döbbszent csöndben./ Nocsak. No, lám./ Jelenünk, jelentünk, a temetők meg üresek?/ Ez nem üres./ ÉLT 56 ÉVET./ Szép halál; épp 56./ Ő szebet képzel el./ „Ő”? Ki ez az „ő”?/ Hagyjuk./ – Ne keverj össze./ Ő nem.” A szentenciázás, bölcsködés, a szavak futtatása s a befejezetlen mondatok sora a vénségére Külső-Zarándba hazaköltöző Kocsis-Baráth esetében még inkább felszínes gondolkodásra vall. A gyávaság s az önismeret hiánya tölteti ki az időt, halasztja el a szembenézést. „A rossz az rossz, a jó, jó, nem? / Nem annyira. A jó is lehet rossz, a rossz meg. / Miért, nem tettem elég jót a világgal? Például amikor. / Mondj egyet. / Gondolkodnom kell!” Az önfelmentés még nyilvánvalóbb, szinte már szájbarágós példája: „Lelkiismeret. Mégis lenne? Hogy, állítólag, egyszer, mindenki-ben fölébred. / Enbennem aztán sosem. Bolond lennék szabadon engedni. Jól néznénk ki! / Az tené be a kaput; akkor inkább a ciánméreg”.

Az önfelmentés, persze, nemcsak a csűrész-csavarásban, a lényegét kerülgető mellébeszélésben nyilvánul meg, hanem határozott állításokban is. Hogy megszarolva szervezték be Németh Bandit, és aközött választhatott, 1979-ben is: „éhen hal családotul, vagy csak belerokkan a kőkemény kétkézi dologba”. Hogy a rendszerváltoztatást – lebukását – követően micsoda csalódás: legjobb barátai fordultak vele szembe, „akiket pedig hogy adott volna?! Akiknek éppen hogy segített, ahol tudott... Épp arról hallgatott mélyen, amiért beszervezték”. Kocsis Gyur(h)i ravaszabbnak festi magát: huszonhét éven át jelentett ugyan, ám „valójában jól átvertem őket. Ez az, ez a titkom. Mindkettőt! Akiknek jelentettem, akikről írogattam”. A biztonságérzet humort fakaszt: „a Szolgálatok eltüntették az összes folyó ügy iratanyagát. Híre, hamva. Hamva lenne, de rég elfújta a szél”. Önáltatásra biztat, más miatt, az idő is, a 2011-es év elbeszélte jelene: „A sovinisztákat ki nem állhattam. Sosem. 'Magyar', mi az, hogy 'magyar'. (...) Hagyjuk. Fekete Gyula is nagyon a bögyömben volt. Csoóriról ne is beszéljünk. Sütő, Illyés... Ajvé, Németh László! Simonyi, szűzanyám, el ne hagyj... Ennyi ellenforradalmár! És nekünk ezekkel szemben kellett helyt állnunk. Örömmel láthatjuk, hogy az új világ vadonatújnak azért nem mondható irodalmi szóvivői – szószóló minőségben (de annál azért alább) – épp őket kezdik ki. Hogy korszerűtlének, átlépett rajtuk az

idő, lépünk mi is, időszerűsítsünk... Mi már akkor megmondtuk. Nem igazuk van?! Nekik sincs, de hagyjuk. Túloznak, de végül is egy követ fűjnek velünk, a lényegét illetően”.

Napjaink irodalmi élete, ennek értékrendje mintegy megnyugvást jelent Bandi számára is: nem az ő ügynöki jelentései akadályozták komája, Matyi érvényesülését. Korábban „minden valamennyire is róla szóló Varga-írást nagy örömmel fogadott a nép” – von glóriát az író fejére, mintha csupán magasztalni óhajtana, ám a következőkben az ironia fényeit sugározta, mondván, a nagy öröm addig volt, amíg „az olvasó nép” „még megvolt”. „Hogy a nemzet mit szólt (volna) hozzá, nem derült ki, mert a baloldali azért, mert jobboldali, a jobbos mert balos, az avantgardista hogy túlföldhözragadt, a 'népi' hogy eléggé 'városi', a konzervatív meg: mit újítgat ez a tökéletlen? A megveszekedett újító szerint pedig eleve a hagyományok nyelvén rőfögő iromány a Matyié”. Mindezzel együtt, sőt, mind emiatt emberi-írói magatartását a példák magasába emeli: múlhatnak az idők, Varga továbbra is az „éppen hogy megtűrték közé tartozik”, hiszen 2011-ben is elutasítják az ösztöndíj-kérelmet, a *Kopóregény* tervezete a legnagyobb állami alapítványtól nem kap támogatást. Felhangzik, belső beszédben, a kérdés: „honnán tudnák a hatalmon lévők, mit ér a Varga-félék tartása. Azoké, akik a valagnyaláshoz semmi szín alatt nem értenek”, válaszként pedig ott az állítás: „Ma is, szinte kizárólag, az álirodalom élharcosainak kedveznek”. Végül a szolid mismásolás: „Most nem állítottak rá senkit, csak éppen kikosarazták. / Ez mennyivel jobb. / Valamivel. / Valamennyire”.

A hangnem, a tónus tán nem nekrológba illő, holott Németh András néma monológjai emlékbeszédet formáznak: lelkiismeret-furdalástól vezettetve is, szobrot farag volt barátjának, piedesztálra állítja. Himnikus hangon szól jelleméről, karakteréről, miközben mintegy műhelytitkai tudójaként összegzi az írásról, az irodalomról vallott nézeteit. Sziklaszilárd egyéniség, egyenes, konok, kőkemény jellem, Erdély-járó, nagy magyar; kitűnő szónok, okos elemző, szenvedélyes igazságkereső; meg a maga útján, a maga feje után, nem követ divatot, szabad ember maradt – hangzik a jellemzés, mintha írójuk a besúgói jelentések után egy erkölcsi bizonyítvány kiállításához kínálta

szempontokat. Nem hallgatva a kivételes szellem becsapottság érzéséről sem: rajta kívül hol akadt Közép-Zarándban egy szem ellenzéki, ki volt, aki tollával és „éles szavával” többet harcolt volna „egy szabad Magyarorszáért”? S mi jutott osztályrészül neki: „Azok, akiket a harcával fölemelt, akiket hatalomhoz juttatott, úgy tettek, mintha mi sem történt volna! Mintha nem neki köszönhetnék...”. Aztán pedig, a kilencvenes évek közepén, azok „billentették ki” az „átrendező-dés forradalmi hangulatában született” folyóirat főszerkesztői székéből, akiket futtatott. A pályáösszegzés már tényleg olyan, mint egy sírbeszéd, bár vannak benne a koporsó közelségéhez nem illő szavak: „Ha egy kicsit életrevalóbb lettél volna, Kossuth-díjas vagy. De benyalni, lihegve a sztárokat követni, pártemberré válni, álirodalmat mímelni... nem voltál képes. Írni, azt tudtál!”.

A tehetség érvényesülésének lehetetlenségéről, elismerésének akadályairól szólnak aztán az emlékező szavak – mint a gyászbeszédeknek általában, a tények bizonyosságával itt sem szolgálva. A hallgatókban az a benyomás támadhat, hogy Varga több mint idegenül, egyenesen ellenségesen forgolódott az irodalom világában. Máskülönben aligha idéznék, mit szokott mondani írásainak visszhangjával kapcsolatban, szembeállítva magával a bírálót: „Az egyik érti, a másik ugatja!” Németh tőle tudta meg, hogy más az írás és az irodalom: az utóbbit „az irodalmárok művelik – tanárok, szerkesztők, kiadók, irodalomtörténet- s lexikon(szóci)k) írók, meg egyéb hasonszőrűek –, az írás ellenben a tollforgatók világa, amazok számára megközelíthetetlen titkok birodalma! Amihez amazoknak nincs kulcsuk”. Nem kínjában, ám sértődöttségében tarthatta úgy, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek besúgói tisztábban látták, íróként hol áll, mi jellemzi, mint akkori s mai művészei zöme. Írásai üzenetét azonnal vették, „érzékenyebb vót ez a pár rám állított spion, mint az úgynevezett irodalmárok kilenczede”. Különösen a „mögélhetési szörkesztők” vannak a bögyiben, bár utoljára említi őket, ám első helyen állnak a becsmerlették között. Nemcsak az ávo vett részt „az irodalomelhárításban”, részt vett a párt, az állam, a helyi vezetés is – írja, magában, pályája emlékeztet Varga, s úgy látja, az „irodalmi szerkesztés” „kiemelt szerepet” játszott az egészben. Ma, most,

Veszteségeink

A holokauszt Békés megyei áldozatairól

A Békés megyei zsidóság történelme mintegy két évszázadot ölel fel. Az első évszázadban felfelé ívelt a zsidóság útja, ami zenitjét a századfordulótól az 1910-es évekig érte el, majd az egyre gyorsuló hanyatlás korszaka következett, amelyben a mélypont az 1944-es évre esett. Az azt követő évtizedekben pedig lassan – egy kis töredéket leszámítva – megszűnt a zsidó élet. A temetők síremlékeit, a századfordulós folyóiratokat olvasva, a kisszámú megmaradt családi fényképet látva, egy, a magyarságára büszke, a magyar földhöz ragaszkodó, magát az ország és a megye szerves részének tekintő, sokszínű közösség képe rajzolódik ki. Az 1848 után, Békés megyében született zsidók ősei már egy évszázad óta Magyarországon éltek. Két-három nemzedéken keresztül csak az ország északi és középső részében telepedhettek le a zsidó felekezetűek, ez idő alatt a németről és a jiddisről átváltottak a magyar nyelvre. A megyénkben letelepedők nagy erőfeszítésekkel és meggyőződéses lokálpatriotizmussal építették az otthonukká vált községeket. A zsidó népesség lélekszámának emelkedésével párhuzamosan folyamatosan alakultak meg a zsidó hitközségek. Ekkor adták ki az 1867. évi XVII. törvénycikket, amely *Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében* címet viselte, és egyenjogúsította a magyarországi zsidóság tagjait. A megyébe betelepülő zsidók temetkezéskultúráját vizsgálva láthatjuk, hogy a síremlékek legnagyobb felületén ékes, magyar nyelvű feliratokat olvashatunk, sok esetben magyarosított vezetéknevekkel. Az egyre gyarapodó közösségek egymás után építkezni kezdtek. A millennium korától az első világháborúig tartó két évtized az országban és a megyében is a zsinagógaépítés virágkora volt, ekkoriban épült fel a megye zsinagógáinak több mint fele, köztük a legpompásabbak, a gyulai (1883), az orosházi (1890), a kéttornyú békéscsabai neológ (1893), a szomszédos ortodox (1894), valamint a battonyai (1896).

A héber és magyar feliratokkal díszített, romantikus, keleties építészeti jegyeket is magukon viselő zsinagógák a települések különleges elemeivé váltak. Mellettük felépültek az iskolák, amelyekben az oktatás nyelve az 1800-as évek második felétől mindenhol a magyar volt. A többnyire kisebb létszámú osztályokból álló, magas színvonalú, alapfokú oktatási intézményekbe sok keresztény szülő is szívesen járatta gyermekét. Az iskolákon kívül különféle jótékonsági egyesületeket is alapítottak a zsidó közösségek. A kiegyezés után felgyorsult a zsidóság polgárosodása, az itt született második generáció tagjai közül sokan az orvosi, ügyvédi pályán, mások a kereskedelemben helyezkedtek el és alkottak kiemelkedőt. A módosabb zsidó polgárok részt vettek a társasági életben, a társasági rendezvényein is. A különböző sajtóbeszámolókból olvashatjuk, hogy a katolikus, református lányegyleti estek adományozói között a helyi zsidó értelmiség és gazdasági elit is szerepel. Képviselték magukat az ipartestületekben, olvasóköri körökben, az újonnan épülő keresztény templomok és középületek támogatói között is.

A millennium és a századforduló idején, a világegést megelőző békés években virágzó zsidó hitéletéről, gazdasági, kulturális fejlődéséről tanúskodnak a környék folyóiratai. Az 1896-os ünnepségek-ből a zsidó felekezet is kivette a részét. A következő hír a *Békés* című hetilapban jelent meg: „Vésztőn május 9-én iskolai és 10-én népi ünnepély tartatott. Május 10-én délután két órakor az izr. iskolában, melyen Dr. Nussbaum Károly isk. széki elnök megható szép költői érzékű hazafias megnyitó és berekesztő beszédeivel, a gyerekek pedig Herczföld Fülöp tanító vezetése mellett dicséretes szavalatokkal nagy elismerést érdemeltek ki, mely páratlan volt a maga nemében.” Jól illusztrálja a korszak zsidóságának életét és a békés együttélést a *Battonya és környéke* című lapban, 1905 nyarán megjelent eskü-

utólag, oly bátran vitézkednek, felelősségre vonják, óvatosságuk miatt, az írókat, pedig „igön jól mögéltek a hatalom csöndes támogatóiként” – vág egyfelé bírálatainak éle, s vág aztán másfelé is. Azokon ejtene karcolásnyi sebet, legalábbis keresztkomája szabad függő beszéde szerint, akik siratni siratják ugyan, de írni róla, regényeiről vagy csak úgy, magáról, szülőföldjéhez való ragaszkodásáról, restek voltak. „Jót enni, inni, danolászni, mulatni az időt a folyó-parti tanyán vele, úszni, úszkálni, barátkozni, jó volt! Ám hogy a szeretetet valamivel viszonozzák”, erre már nem gondoltak.

A besúgó barát emlékbeszédében így kerekedik ki egy tehetséges, ám kevésbé sikeres író képe. Kocsis, az inkább ellenséges érzületű ismerős a belső beszéd helyett az írásra összpontosít. Jelentésszövegként annyira hozzászólt, hogy a megszállottja lett: rég nem kötelező jelentenie, mégis folytatja a munkát. „Nem hiszitek – fordul a reménybeli, 3002-es olvasói felé –, milyen jó teljesen egyedül írogatni! Bele a vak világba, szabadon!”. Műfaja, elkészült munkája: utójelentés-köteg. „Jelenteni ma már még egyszerűbb” – állítja, homályban hagyva, egy szem olvasója-e íróonmagának. Ambíciói azonban hatalmasabbak, vagy csak viccelődik az utójelentések feltételezett olvasóival, amikor életműregénye tervét hozza szóba, s címeikként az alábbiakkal játszik: *A végén csattan az ostor, a kúpleráj nem kólostor; Szörmentén* – utalva beszervezése, megszarolása fő okára, a nőügyeire –; *Futóvendég*, s aztán regényfolyama élén el tudja képzelni azt is, hogy *Kopasz ember haját tépi*, s azt is, hogy *Néma asszony óbégat*.

Ezek a címek már a nonszensz irodalom közelében születhettek, a felfordult, a tótágast álló világ kifejezéseiként. Azoknak a nyelvi játékoknak az eredményeként, amelyeket más szereplők is játszanak, legfeljebb nem tudnak róla, azaz gépiesen, öntudatlanul. Mindenekelőtt a jelentések mint iratok stílusa őrzi ennek a nyomát. Bennük az olyan fordulatok, a hivatali bikkfanyelv olyan mondatelemei, mint az „írói arculatára vonatkozóan adatokat gyűjtsek”, az „élet veszik a nacionalista sugárzásnak”, a „felderítő munkákkal párhuzamosan a re4alizálást is jól szolgáló akadályozó, korlátozó és megelőző jellegű” feladat ellátása vagy „a helyzetem bebiztosítását szolgálta a kilépésem”. Akadnak egyéninek tetsző lelemények is: „valamit elbazilikáztunk”, „tetűipari vállalkozók”, „hunfi”, „politikai olvasókanonok”, végül „hogy a KGB-be né”. Az utóbbi szót zárt ë-val mondva s írva, annak a szerzői szándéknak megfelelően, ahogy a *Kopóregéről* Varga gondolkodott, s amit a vázlatában, töredékeiben követett is: az édesanyja s a saját táj-

nyelvén szólaltatni meg a hősokeket, azon, amelyik hasonló a kecskemétiékhöz és a szegediékhöz. A bürokratikus nyelv sablonjai közepette üdítő ez a beszéd, de voltaképp még az is, amelyiknek a szójátékai erőltetettnek, szellemmel kevésbé telítetteknek hatnak. Például amikor az egymásra állított, egymást figyelő besúgókról esik szó: „Szerv a szervit?/ Szervét Mihály./ Út is mögégették a hittársai./ Rajkot Rákosi./ A Szerv a szervét./ 'Irodalmár' az irodalmat”. A legszellemesebb talán, amit állítólag Simonyi Imre kérdezett, találkozója előtt a közönség sorait pásztázva: hol maradnak „az állami biztosítók”.

A nyelvjátékok, az előadásmód változatossága és színessége kárpótlásként is fölfogható: segít elviselni azt a „megannyi érdektelen semmisség”-et, amit a jelentésírók, ellenjegyzőikkel, a tartótisztekkel együtt felhalmoztak. El lehet játszani, persze, azzal, hogy milyen „olvasási stratégiát” kellett volna alkalmazni abban az esetben, ha a *Kopóirat* ugyanúgy teremti meg a maga világát, ahogy a *Kopóregé* szerzője a magáét eltervezte, aztán eltérve mégis a tervétől, a figurák néven nevezésétől. Indokát adva, morális természetű, eljárásának: „NEM ÉN ÍRTAM RÚLATOK, TIK ÍRTATOK RULLAM! Titokba. FORDULT A KOCKA, MOST ÉN ÍROK RÚLLATOK. Nyíltan” – ám: „Nevetöket nem elárulva. Csak ahun nincs mese. Mer, ha tiktöket nem sajnállak is, anyátokat ígön. ÍGÖN-ÍGÖN!”. Némi sajnálattal, ám egyetértéssel olvasható a regénybeli író Tótvárdi fedőnevű igen jó ismerősének levele. Az egyetértés annak a kijelentésének szól, miszerint a neki átküldött anyagokon, azaz a belügyi jelentéseken most már lehet mosolyogni, sőt akár röhögni is, „de ekkor ez élet-halál kérdés vót”. Éppen ezért – folytatódik a levél –, „ha ezekből írsz valamit, annak azért ki köllene derülnie, hogy mennyit ártottak mindezzel”. A sajnálat fakadhat abból is, hogy hasonlóan az „érdektelen semmisség” ítéletéhez, az iratokat elolvastván Tótvárdi is kifakad: „micsoda bődületes baromságok”. De túl ezen, bizonyára sajnálta volna azt is, hogy végül mégsem derül ki, mennyit ártottak a spiclik, kopók, ügynökök. Mintha Zaránd vármegyében nem történtek volna megrázó, tragikus, felkavaró esetek. S mintha nemcsak a kopóregé, hanem az –irat élére is inkább illene a jelige, az „...e korban nehéz nem szatírárt írni” Juvenalisa után szabadon: „Nehéz nem csúfolódní”. Legvégül: ha aggodalom kérdezte Varga Mátyással, hogy vajh „nem szomorújáték keveredik-e ki belülről”, mármint a tervbe vett művéből, akkor eloszlatható az aggály egy, a Sarusi Mihály regényére is érvényes válasszal: nem.

vői beszámoló: „Ujhelly Emil tótkomlói kereskedő és földbirtokos és Kohn Ilonka házassági ünnepélye. Battonyán folyó hó 18-án délelőtt 10 órakor a polgári esküvővel vette kezdetét. A tanú Ujhelly Samu tótkomlói takarékpénztári vezérigazgató és Kohn Móríc hódmezővásárhelyi földbirtokos volt. Délután öt órakor az izraelita templomba vonult a násznép hosszú kocsisoron, Verhovay Gyula volt országgyűlési képviselő virágokkal feldíszített fogatán vitte a menyasszonyt. Koszorúslányok és vőfélyek: Schaffer Jolánka, dr. Szemző Mihály, Ujhelly Ilonka, Kertész Gyula, Ujhelly Aranka és Ujhelly Béluska. Násznagy: Ujhelly Ferenc földbirtokos. A templomot zsúfolásig megtöltötte a közönség. Az esketést és az áldást Büchler Márton orosházi főrabbi tartotta, szép folyékony magyarsággal magvas beszédet tartott, amilyent ritkán hallani. Az ünnepi háznál Kohn Adolf és Czinner Emma örömszülők fogadták a násznépet és a fiatal párt. A lakodalom másnap virradatig tartott.” A zsidóság asszimilációjának sikereként értékelték a nemesi címeket is. A zsidó nemesek között hat Békés megyei található: csabacsüdi Königswarter Herman báró, dévaványai Nagy Sándor országgyűlési képviselő, fancsikai Schwartz Ferenc nagybirtokos, nagybánhegyesi Montagh Sándor orosházi földbirtokos, gyulai Czinczár Adolf nagykereskedő és szarvasi Sebes Lipót honvédezerede.

Az első világháborúban a zsidó közösség igyekezett jó hazafiként helytállni. A frontokon harcolók között ott voltak a zsidó vallású katonák is, köztük körülbelül ezren Békés megye területéről. Pátosszal teli gyászfeliratokat véstettek a fronton hősi halált halt fiaik síremlékeire a szülők és testvérek. Az őszirózsás forradalom azonban váratlan traumát jelentett a zsidóság számára, a megyében tizenöt településen, zömmel a dél-békési falvakban került sor olyan megmozdulásokra, ahol zsidókat is bántalom ért. A legsúlyosabb ezek közül Tótkomlóson történt, ahol a piac alkalmából összegyűlt tömeg kifosztotta és szétverte a legtöbb zsidó kereskedést és egy hadifogoly katona agyonlőtte a hitközség kántorát. November 2-án után fokozatosan helyreállt a rend, de a történetek emlékét több generáción keresztül megőrizték az érintett közösségekben. 1920. március 1-jén Horthy Miklós kormányzóvá választását követően új korszak kezdődött, melynek során a növekvő antiszemitizmus és a gazdasági világválság hatására csökkent a Békés megyei zsidóság lélekszáma, egyre többen választották az áttérést keresztény hitre. A válság után a Gömbös-kormány hatalomra kerülésével fokozott jobbratolódás kezdődött, a Németországgal való szimpatizálás egyre nyilvánvalóbbá vált, felerő-

södött az „örsegváltás”, azaz a zsidóság háttérbe szorításának gondolata. A megye korabeli sajtóját olvasva láthatjuk, hogy sok újságból eltűnnek a zsidó kereskedők hirdetései, a hitközség életéről szóló, vagy zsidó származású szerzőktől származó cikkek. Imrédy Béla miniszterelnök 1938-ban elfogadtatta az első zsidótörvényt. Egy év múlva Teleki Pál miniszterelnöksége alatt életbe lépett a második zsidótörvény, 1941. augusztus 8-án Bárdossy László aláírásával pedig kiadták a harmadik zsidótörvényt, amely meghatározta, hogy mindenki zsidónak számít, akiknek legalább két nagyszülője izraelita vallásúnak született. A harmadik zsidótörvény tárgyalásával egy időben a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság előkészítette a razziákon alapuló kitelepítést. Békés megyéből két család esett ennek áldozatául, őket 1941 júliusában, Kamenyec-Podolszkijban SS osztagok gyilkolták meg. A zsidótörvényekkel párhuzamosan megkezdődött a zsidónak minősített férfiak behívása munkaszolgálatra.

1944. március 19-én bekövetkezett a német megszállás. Ezután Horthy Miklós kormányzó az ország miniszterelnökévé Sztójay Dömét nevezte ki. Ettől kezdve sorban jelentek meg a különböző kormányrendeletek, amelyekkel a zsidóság életét korlátozták, majd sárga csillag viselésére köteleztek hat éves kor fölött mindenkit, aki a törvények értelmében zsidónak minősült. Megkezdődött a zsidó üzletek kiigénylése. Orosházán, 1944. április 30-án az előjáróság a következő választ adta egy igénylésre: „kérése még nem időzerű”. Többeket fizikailag bántalmaztak az utcán, a kirakatok üvegét betörték, de akadtak néhányan, akik segítettek zsidó barátaikat. Békésen feljelentések révén több keresztény embert lepleztek le, akik vállalták, hogy megőrzik elhurcolt zsidó ismerőseik értékeit. A társadalom legszélesebb rétegén azonban a közöny jellemezte. Április folyamán előírták a zsidók kényszerlakhelyre telepítését. A mai megye területén tizenkilenc településen hoztak létre gettót. Békéscsabán a zsinagógák környékén száz „zsidó házba” tömörítették a zsidó lakosságot. Elrejtőzni nem sokan próbáltak. Endre László és Bakó László belügyminisztériumi államtitkárok 1944. június 10-i szegedi értekezletükön elrendelték, hogy a Békés megye területén élő zsidókat Szolnok és Békéscsaba gyűjtőtáboraiiba kell átszállítani. Békéscsabán a dohánybevéltóban, Szolnokon a téglagyárban, Nagyváradon a szemételep területén gyűjtötték össze az elhurcoltakat. A táborok őrzését ellátó csendőrök és SS-tisztek több száz embert vallattak ki kínzásokkal, hogy elrejtett értékeik átadására kényszerítsék őket. Többben a vallatásoktól félve ön-

gyilkosok lettek, másokat a vallatás közben agyonverték. A megye mai területéről a három gyűjtőtáboron keresztül mintegy 6.224 zsidót deportáltak. A Békés megyeiek többségét, körülbelül 4.714 főt Auschwitzba vitték, közülük mintegy 4.100 embert még a megérkezés napján meggyilkoltak. A néhány száz munkára kiválogatott fiatalabb nő és kevés férfit kopaszra borotválva barakkokba vitték, ahonnan a nyár végén a még életben lévőket újabb szelektálás után munkatáborokba szállították. A magyarországi zsidók többségét Auschwitzba deportálták, azonban öt alföldi transzportot hadi és mezőgazdasági munkára Bécsbe és környékére szállítottak. Így a békésiek közül mintegy 1.510-en kerültek Ausztriába, a strasshofi elosztótáborba, ahol több esélyük volt a túlélésre. A deportáltakat gyárakba, romeltakarításra, mezőgazdasági munkára vagy bányába, kőfejtésre vitték.

A felszabadulás különböző időpontokban érte és Európa legkülönbözőbb területein találta a túlélőket. 1944/45-ben munkaszolgálatból mintegy 600-an, a deportálásból pedig 1.800-an tértek vissza. Mintegy 5.000 Békés megyei zsidónak minősített magyar állampolgárt gyilkoltak meg 1941 és 1945 között. A túlélők a házaikat kifosztva, lakhatatlan állapotban találták. A nem zsidó lakosság egy része ellenszenvvel viseltetett irántuk. Fedor Ágnes 1946. január 5-én a *Haladásban* írja meg keserű kifakadását: „Orosháza intelligenciájának nagy része hazajöttekből áll. Ki a deportálásból jött haza, ki önkéntes nyugati eltávozásból. Utóbbiak sokallják az előbbieket. Orosházának pechje volt – mondják ki nyíltan. Békéscsaba már sokkal jobban járt. Oda összesen nyolc zsidó jött vissza kétszázból. De ide ötszázból háromszáz jött vissza, mert nem Auschwitzba vitték őket, hanem Ausztriába. Most megint itt vannak, visszakérik a holmijukat a szegény emberektől – így a Nyugatról visszajöttek kara.” A megveszte jellemző jelenség mellett sokan voltak azonban olyanok, akik befogadták, élelemmel, ruhaneművel segítettek régi szomszédjaikat, barátaikat.

1946 és 1948 között folytak le a gettózás, deportálás és a vallatások fő irányítóinak és résztvevőinek népbírói eljárásai. Jánossy Gyulát – aki Békéscsaba polgármestereként elrendelte a gettózást, részt vett a gyűjtőtábor megszervezésében, az elhurcolás előkészítésében – tíz év fegyházbüntetésre ítélték. Korossy Albert, Gyula város polgármestere a zsidóság ellen elkövetett bűntettei miatt három év börtönt kapott. Harkai Vilmost, a békéscsabai kémelhárítás tisztjét, száz ember megkínzásának irányítóját másodfokon három év börtönre ítélték. Prókai Jánost, az orosházi csendőrszolgálat parancsnokát a gettóbeli ke-

gyetlenkedései és a megszerzett vagyonok elrablása miatt másodfokon életfogytiglani börtönre ítélték. A tanúvallomások olvasása önmagában is embert próbáló feladat: a túlélők emlékei frissek, a beszámolók elviselhetetlenül részletesek, mindössze két-három év telt el az átélt szenvedések óta.

A háború után csak a hitközségek felét szervezték újra. Az iskolát csak Orosházán nyitották meg, ahol a túlélők között gyermekek is voltak. Az országos népszámlálások szerint 1949-ben még 1.911 zsidó élt a megyében. A túlélők egy része megpróbált újra egzisztenciát építeni, de a legtöbb üzletet és vállalkozást, valamint a nagyobb házakat államosították. A kereskedőket és iparosokat másodszor is kisemmizték, ettől kezdve csak alkalmazottként helyezkedhettek el az állami vállalatoknál és szövetkezeteknél. A többség elhagyta a megyét, így az 1950-es években rendszeres hitélet már csak a békéscsabai, orosházi, szarvasi és mezőkovács-házi hitközségekben folyt. Az 1956-os forradalom idején megjelenő antiszemita hangok hatására több család a kivándorlás mellett döntött. A zsinagógákat, hitközségi ingatlanokat eladták és lebontották vagy más funkciót kaptak. A hitélet fokozatosan a mártír istentiszteletek megtartására szűkölt, amire Békéscsabán kívül Szarvason, Orosházán, Mezőkovácsházán és Gyulán került sor évről évre.

Napjainkban a maroknyi Békés megyei zsidóságot a békéscsabai hitközség fogja össze, a neológ temető mellett építettek új zsinagógát. A közösség próbálja megőrizni a megye egykori zsidó közösségeinek megmaradt épített emlékeit és fenntartani a megemlékezés folyamatosságát.

A rendszerváltást követően a második világháborúban elesett katonáknak állított emlékművekre több helyen felkerültek a zsidó áldozatok nevei, vagy legalább egy rövid emlékező felirat. Néhány városban és községben azonban megfeledkeztek róluk, így többek között Füzesgyarmat, Magyarbánhegyes, Zsadány és más Békés megyei települések áldozatainak emlékét semmi sem őrzi. A holokauszt hetvenedik évfordulóján egyre több szó esik a szembenézésről, a felelősségről.

Az őszinte emlékezéshez, a gyászolókkal való együttérzéshez, saját közös veszteségeink megértéséhez meg kell ismernünk azoknak az embereknek az arcát, életét, történetét, akiknek tömeges kiirtása hét évtizeddel ezelőtt történt. A holokauszt emlékezetkultúrájának részeivé vált fényképek azonban nem hozzák hozzánk közelebb az áldozatokat, az egyes embereket, akiket innen, a szomszédságunkból hurcoltak el egykoron. Hogy az eltűnt közösségről pontosabb képet kapjunk, érdemes néhány jellegzetes arcélt felvillantani.

A valaha Békés megyében élt zsidóság sokszínű közösséget alkotott, amely története során egyre sokrétűbbé vált, és valójában sosem képezett igazi egységet – csak a zsidótörvények paragrafusai pecsételték meg őket ugyanazon bélyeggel és szolgáltatatták ki őket ugyanakkor a kínhalálnak. Békés megye ma élő idős lakosait kérdezve egészen más kép rajzolódik ki a város neológ, vallását egyáltalán nem tartó és kisebb arányban kitért, vagy megkeresztelkedett zsidó lakosairól, mint a dél-békési falvak ortodox közösségeiről, vagy a földbirtokos, nemes zsidókról és a művészekről.

A megyébe beköltöző zsidó családok közül többen felismerték a vidékre jellemző jó minőségű gabonában rejlő lehetőségeket. Erre alapozva gabonakereskedéseket és malmokat építettek, többen nemzetközi hírű vállalatokat hoztak létre. Közülük az első és legjelentősebb a békéscsabai Rosenthal család, amely munkásságának emlékét máig őrzi az általuk épített malomépület. A család alapítója, Rosenthal Márton 1872-ben hozta létre az Első Békéscsabai Gőzmalom Rt-t. A századfordulóra fiaival, Adolfal és Ignáccal felépítette Magyarország második legnagyobb vidéki malmát. A korabeli Osztrák–Magyar Monarchia területén kívül szállítottak Angliába, Svájcba és Hollandiába is. Rosenthal Mártont és fiait Békéscsabán temették el, gránit síremlékeik a Széchenyi-ligetnél lévő neológ zsidó temetőben sorakoznak. A család leszármazottai többségükben még a deportálás előtt kivándoroltak, Párizsban telepedtek le. Akik itt maradtak, azokat Auschwitzban ölték meg. A háború után a malom István Malom néven működött, államosították.

Békés megye különleges jelentőséggel bír az ország könyvművészetében. Miközben a nyomdaiparban a profitelvű szemléletnek megfelelően egyre nagyobb teret hódítottak a kevés élők munkát igénylő tömegtermékek, két alföldi zsidó felekezeti család, a Kner és a Tevanok családi vállalkozásaikkal új utat mutattak. A kis példányszámban kiadott, művészi igényű könyvek első híve, a 22 éves Kner Izidor 1882-ben indította meg a gyomai Kner Nyomdát. A nagyszerű üzleti érzékkel vezetett nyomda gyorsan fejlődött, 1914-ben már százötven munkásnak adott biztos megélhetést. A nyomdában készült könyvek egy része nemzetközi elismerést váltott ki. Első jelentős sikerük az 1914-es lipcsei könyvművészeti kiállítás aranyérme. Kner Izidor a nyomda vezetése mellett szakkikkeket és tréfás karcolatokat írt, amelyek a kor közkedvelt folyóirataiban, az Üstökösben és a Borsszem Jankóban jelentek meg. Nagyobbik fia, Imre 1916-ban vette át a nyomda művészeti vezetését, barátaival,

Kozma Lajos építészgrafikussal és Király György irodalomtörténésszel együtt új könyvművészeti stílusirányzatot teremtett meg. Kiemelkedően szép alkotásai a *Kner Klasszikusok* sorozatában megjelent kötetek, a *Monumenta literarum* füzetek, az *Északi sorozatok* és a *Goethe-trilógia*. A korabeli hivatalos Magyarország kultúrpolitikája nem vett róla tudomást, de a nemzetközi közönség nagyra értékelte munkásságát. Párizsban 1937-ben a nemzetközi kiállítás nagydíjával jutalmazták. A család azonban nem kerülhette el a holokausztot: Kner Imrét, deportálása idején, feleségét, és idős édesanyját, Kner Izidor özvegyét Auschwitzban ölték meg.

A másik jeles nyomdász família Békéscsabán telepedett le. Tevan Adolf 1903-ban itt alapította meg a Tevan Nyomdát. Tevan Adolf fiát, Andort a bécsi grafikai és nyomdaipari főiskolára küldte tanulni, ahonnan 1909-ben érkezett haza és ő adott új, korszerű irányt a munkának: létrehozva a kiadóvállalatot. A cég több könyvsorozatot jelentetett meg: legfontosabb a 213 füzetszámú *Tevan Könyvtár* sorozat és a tizennégy kötetes *Tevan Amatőr* sorozat. Ezek hozták meg a cégnek a hazai és nemzetközi elismerést. A családi vállalkozásban részt vettek a fiatalabb testvérek is. A szélesebb rokonság jelen volt a békéscsabai Auróra-kör alapítói és szervezői között. Életük meghatározó eleme volt a kultúra, bár vallásukat nem hagyták el, a fiatalabb generációk nem éltek vallásos életet. A holokauszt idején Tevan Andor elveszítette fiát, édesanyját, özvegy Tevan Adolfné, és hat testvérét. A nyomdát a háború után újból beindította, ekkor jelent meg Heltai Gáspár *Esopusa* és Anatole France *Nyársforgató Jakab meséi* című kötete, amelyeket a Magyar Bibliofil Társaság az év legszebb könyveinek nyilvánított. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyar irodalom és művészi könyvkiadás terén kifejtett évtizedes értékes munkája elismeréseképp a Tevan Nyomdának a Pro Arte érdemérmét adományozta. Ezt követően a nyomdát államosították, Tevan Andort elbocsátották, ezután Budapesten az Ifjúsági Kiadó képszerkesztője volt haláláig. Saját könyve, *A könyv évezredek útja* mai napig alapmű könyvtárszakos főiskolai hallgatók számára.

A megye egyik legjelentősebb kereskedelmi vállalata a XX. század első felében az Iczkovits Lipót Gépáruháza volt. A gépkereskedést 1880-ban alapította Tótkomlóson Iczkovits Lipót. A cég a századfordulón megkezdte a Singer varrógépek árusítását, majd tovább fejlesztve a kereskedést, létrehozta az ország első vidéki gépáruházát, amely elsősorban mezőgazdasági gépek forgalmazásával, árusításával foglalkozott. Iczkovits Lipót halála után fiai vették át a cég vezetését. A tótkomlósi főtelep

mellett fióktelepeket és benzinkutakat nyitottak Szegeden, Orosházán, Békéscsabán, Pitvaroson és Komádiban. Az 1930-as években a család beköltözött Csabára, ahol új cégközpontot hoztak létre: az Andrássy úton kétemeletes házat építtettek Tevan Rezső tervei alapján. A család nagyon vallásos volt, ezért a házukban külön imatermet rendeztek be. A rokonok mellett meghívták a közösség szegénysorú fiataljait, és a szegény megélhetésű leányok kiházásáról is gondoskodtak. A gépáruház Svájc-ból szállította a mezőgazdasági gépeket és személygépkocsikat, amelyeket az Alföld egész területén forgalmazott. 1944-ben a család egyik részét gettóba zárták, Iczkovits Ferencet és családját elbújtatták. A háború után a túlélők többsége Izraelbe vándorolt, néhányan pedig Angliában és Svájcban telepedtek le és folytatták a családi vállalkozást. A leszármazottak hazajárnak az elődjek sírjához.

A városi zsidó közösségek mellett a megye zsidóságának különleges színfoltját képezték a földbirtokos családok, akik közül többen nemesi rangot is kaptak. A Montágh család birtokai Orosháza körül helyezkedtek el, kastélyaik Szentetornyán, Kaszaperen és Magyarbánszéken álltak. Az okányi Schwarz család földjei Okány és Vésztő térségében terültek el. A család alapítója, Schwarz Ábrahám előbb szatócsboltot nyitott, majd földbérlettel foglalkozott. Gyerekei földeket is vásároltak, a századfordulóra ők lettek Okány legnagyobb birtokosai, mintagazdaságuknak hamar híre ment. Két kastélyt építettek a község határában, a település központjában pedig egy nyári kúriát. A család tagjai közül többen elhagyták a vallást, Budapestre költöztek. Az 1910-es években az okányi lakosság 25%-a a Schwarz-majorokban élt. A család egyik lányát vette feleségül Fried Ignác nagyváradi kereskedő. Schwarz Bella a házasságkötése alkalmából hozományként kapta meg a zsadány-fancsikapusztai birtokrészt az eklektikus stílusú kastéllyal, emeletes magtárral és cselédlakásokkal. A holokauszt idején a Fried család Budapestre menekült, az uradalomban élő zsidó vallású ispánt, számtartót és gépészt Auschwitzba vitték. Az oroszok bejövetele után a kastély teljes berendezését széthordták az emberek. A meggyilkoltak emlékét semmi sem őrzi, a második világháborús emlékműre sem kerültek fel az áldozatok nevei, a kastély a pusztulás szélén áll.

Az egykori Csanád megyéből Békéshez csatolt falvakban a XX. század első felében egy sajátos ortodox zsidó mikrovilág alakult ki, amelynek szellemi vezetője Rubinstein Dávid mezőkovácsházi főrabbi volt. Rubinstein rabbi kutató, írt, és saját jesivájában tanított. Az alföldi falvak közül Mező-

kovácsházán volt a legmagasabb a zsidóság aránya: 1910-ben a népesség 4,4%, 1920-ban 5,7%, 1930-ban pedig 7,2%. Kovácsházát zsidó és nem zsidó lakosai „Klein Erec Jiszroel”, azaz „kis Izrael” néven emlegették. Végegyháza, Reformátuskovácsháza, Kunágota és a környék más falvainak családjai Kovácsházára jártak zsinagógába, rituális fürdőbe, kóser élelmiszerekért és iskolába. Az ortodox családokban sok gyermek született, akik szomszédos falvakban kötöttek házasságokat, így családi kapcsolatok is összefűzték a közösségeket. Attól függetlenül, hogy a vidék zsidó lakossága szigorúan vallásos életet élt, a zsidó és nem zsidó családok jó viszonyt ápoltak egymással. A ma élő idősök a zsidó közösségekben használatos jiddis nevükön idézik fel az egykor itt élt szomszédjaikat. A visszaemlékezésekből kiderül, hogy jól ismerték egymás vallási szokásait, tisztelték és elfogadták a kulturális sajátosságokat. A helyi kereskedelem nagyrészt zsidó kereskedők kezében volt, többségük a keresztény lakossággal megegyező, szerény körülmények között élt. A legtöbb család üzlete a főutca és a főter környékén állt, ezekben ruhát, textilt, sőt, bort, bőrt, tollat árultak. A holokauszt a zsidó közösség virágzó fejlődését törte meg. A hitközségnek a deportáláskor körülbelül 420 tagja volt, ebből 115 fő tizennégy éven aluli gyermek volt. Közülük egy sem maradt életben. A kovácsházi „kis Izrael” elnéptelenedett.

A Békés megyei zsidó közösségnek több tagja művészi pályára lépve országos és nemzetközi sikereket is elért. A legtöbben közülük Békéscsabán születtek. A zenében szerzett magának nevet Lederer Dezső hegedűművész, aki külföldön adott koncerteket, majd 1899-ben Párizsban telepedett le. A következő generáció tagja volt Engel Iván zongoraművész, aki a budapesti Zeneakadémián tanult, 1921-től kezdve Budapesten, Egyiptomban, Berlinben és Londonban adott hangversenyeket. 1925-től Kairóban élt. Festőként és grafikusként nemzetközi hírnévre tett szert Perlrott-Csaba Vilmos, aki művészi tanulmányait Nagybanán kezdte. Ugyancsak Békéscsabán született Jankay-Deutsch Tibor festő, aki tanulmányait a zürichi, drezdai és párizsi képzőművészeti főiskolákon végezte. Először a Kut III. kiállításán, majd az Ernst Múzeumban állított ki, tájképeinek jelentős része a viharsarki vidéket örökítette meg. Tevan Margit ötvösművész Békéscsabáról indult, munkásságát Munkácsy-díjjal ismerték el és két alkalommal kapta meg az Erdemes Művész címet. Ötvöstárgyai a XX. századi magyar ötvösművészet emblemáikus alkotásai. Békés megyéből származott két híres fotóművész, a gádorosi Wellesz Ella és a gyulai

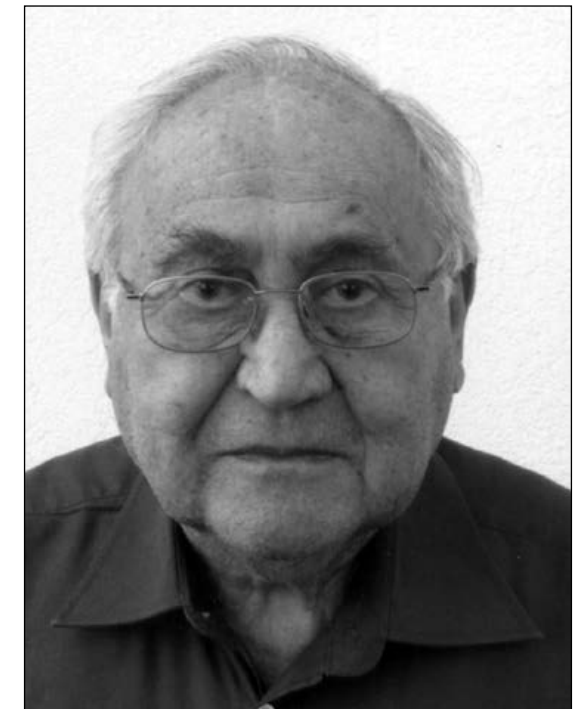
Tizennégy évesen az auschwitzi vonaton

Beszélgetés Hirsch Gáborral

– 2013-ban, a Tevan Alapítvány kiadásában jelent meg a Békéscsaba–Auschwitz–Birkenau retúr című könyved, amelyet a stutthofi koncentrációs táborban megölt édesanyád, az Auschwitzban meggyilkolt rokonságod, osztálytársaid és Békéscsaba zsidóságának emlékére ajánlasz. Több mint két évtizedes, kitartó kutatómunkád eredményeit teszed közzé a kötetben és a CD-mellékleten. Hogyan született meg ez a kiadvány?

– A könyv megírása egy hosszabb folyamat volt, elsősorban azt szerettem volna tudni, hogy mennyire megbízható az emlékezetem, s így megpróbáltam tisztázni különböző levéltárakban és sorstársakkal történő beszélgetésekben, hogy mi is történt. Így kerültem kapcsolatba 1994-ben az auschwitzi múzeum történészeivel és levéltárossal. A múzeumban különböző kópiákat találtam, de mind a felszabadulás utáni időszakról szólt.

Utána megpróbáltam kapcsolatot teremteni Svájcban élő túlélőkkel, remélve, hogy egyes eseményeket könnyebben tudunk közösen rekonstruálni. Így alapítottam meg a *Kontaktstelle für Überlebende des Holocaust* csoportot 1994-ben. Kétezer körül, az auschwitzi múzeum kérésére, írtam egy angol nyelvű kéziratot *I was born in Békéscsaba* címmel, ami 2001-ben, a *Pro Memoria* sorozat 14. számában jelent meg. Néhány évvel később, 2009-ben, a *Kontaktstelle* ... kezdeményezett egy német nyelvű *Memoiren* sorozatot, ami tizenkét füzetből áll. Hét cseh és szlovák, három magyar, egy-egy német és lengyel túlélő vett részt az akcióban. Többek közt én is kibővítettem kéziratomat. Az alacsony példányszámú sorozatot a külügy támogatta, s célunk az volt, hogy különböző dokumentációs központoknak eljuttassuk. Ekkor született meg az ötlet, hogy saját visszaemlékezésemet dokumentumokkal kiegészítve, könyv alakban is elkészítem, és mellékeljek egy CD-t, amellyel igyekszem – a lehetőségekhez képest – a leírtakat képekkel, új-

ságkivágásokkal, okmánykivonatokkal alátámasztani. Így kezdtem neki a német nyelvű kiadás-hoz, ami 2010-ben készült el, *Als 14-jähriger durch Auschwitz-Birkenau* címmel. Miután az anyagot összeszedtem, gondoltam, megpróbálom magyarul is megírni, hogy a Békés megyeiek, a csabaiak is kapjanak egy többé-kevésbé objektív képet, hogy mi történt Csabán, mi lett az egykor mintegy kétezer-ötszáz főt számláló csabai zsidó népesség sorsa. Ismereteim szerint ma talán negyven zsidó él a városban.

– Miközben családod történetét mutatod be és saját, gyermekként átélt megpróbáltatásaidat osztod meg az olvasóval, képet kapunk a békéscsabai zsidóság

Székely (Bleyer) Aladár. Gyulán született Bródy Imre, Bródy Adolf ügyvéd fia, a kripton töltésű izzólámpa feltalálója és nagyüzemi gyártásának megvalósítója. Békés megyéből deportálták gyermekként az endrődi születésű Fenákel Juditot, a tótkomlói Benedek István Gábort és a gyulai Gáli Józsefet, akik a háború után Budapestre költöztek. Regényeikben, novelláikban emléket állítanak szülőhelyüknek, gyermekkoruknak. Szarvasról vitték koncentrációs táborba tízéves korában Kesztyű Pétert, aki a háború után Izraelbe települt, és Itamar Yazo-Kest néven Petőfi verseit ülteti át héber nyelvre. Orosházán született Fedor Ágnes újságíró, író,

aki *Különös karnevál* című regényében örökítette meg a holokauszt során átélteket.

A ma élő Békés megyeiek ezeken az irodalmi alkotásokon keresztül megismerhetik az egykoron itt élt zsidó közösségek életét, mindennapjait és történetük befejezését. Azonban mindaz, ami utánuk maradt, az egykori házaik, zsinagógáik, irodalmi hagyatékuk, temetőik a költői szövegezésű sírmelékkel ma már a mi örökségünket képezik. Rajtunk múlik, hogy a következő generációk megérthessék, hogy örökre megüresedett helyükön betölthetetlen úr marad, amit pedig hetven évvel ezelőtt elvesztettünk, az a mi veszteségünk.

Csodavárás (1983; vegyes technika; 81x61x13 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

sorsáról, pusztulásáról is. Miként élték meg a zsidótörvények, a fokozatos jogfosztás és kirekesztés időszakát a német megszállásig?

– Az első hátrányát a zsidóságnak 1938-ban, az Anschlusst követően éreztem. Szeretett német nevelőnőnek haza kellett térni Németországba, nem volt szabad zsidóknál dolgoznia. Egy másik kellemetlen élmény 1940-ben, a csabai strandon ért, ahol J. Iván szememre hányta, hogy mi, zsidók nem vagyunk igazi hazafiak, mert az angoloknak drukkolunk. Pár hét múlva, a gimnázium első évfolyamán, egy osztályba kerültünk Ivánnal. A háború után, ha jól emlékszem, egy angol nyelvű gimnáziumban folytatta tanulmányait.

Mint már említettem, a háborús években, 1940-től már gimnáziumba jártam, és tizenkét éves kortól kötelező volt a katonai előkészítő leventeszolgálat. Mi, zsidó fiúk, e helyett a későbbi munkaszolgálatnak megfelelő kiképzést kaptuk, mint úgynevezett „kisegítő előkészítő ifjak”, hogy később ásóval és lapáttal megálljuk a helyünket. A kiképzőnk egyszer bejött édesapámhoz az üzletbe. Hogy miről beszéltek, nem tudom, mindenestre látogatása után könnyebb lett a helyzetem a gyakorlatokon.

Néha kijártunk a Körösre evezni, és egy ilyen alkalommal suhancok megdobáltak bennünket a hídról kavicsokkal. Amikor édesapám kiszállt a csónakból, hogy felelősségre vonja őket, elfutottak.

Ha eredménytelenül is, de a CSUE (Csabai Úszó Egyesület) tagja voltam, ahonnan, mint zsidót, kitették. Emlékszem arra is, hogy édesapám alkalmazott rádiójavításra inasként egy érettségizett zsidó fiút, akit a numerus clausus miatt nem vettek fel az egyetemre.

A '40-es években nagybátyámék (Altmann és Hirsch cég) nem tudták tartani keresztény alkalmazottjukat, édesapám vette át, s így sikerült öreg zsidó könyvelőnk, Fischer bácsit tovább alkalmazni.

Édesapám, mint az első világháború kitüntetett katonája (kisezüst), bizonyos mértékig kivételezett volt, ennek ellenére félt, hogy egy esetleges újabb zsidótörvény alapján nem tarthatja meg üzletét a főutcán, s így az 1942-ben tervezett házunkban egy sarkot beépítenél hagyott, hogy szükség esetén odaköltöztethesse a vállalkozást.

– A német katonaság megjelenése 1944 márciusának végén sorsdöntő változást eredményezett a honi, így a csabai zsidóság életében is. Megérkezett Adolf Eichmann, akinek vezetésével Magyarországon is megkezdődtek az Endlösung, a zsidó kérdés végső megoldásának előkészületeit. Az üldözöttek helyzetértékelését valószínűleg igen jól példázza egy, a könyvedben

idézett túlélő utólagos vélekedése: „Ha valamiféle tudomásom lett volna Auschwitzról, semmiféle hatalom ezen a földön nem tudott volna kényszeríteni, hogy felszálljak a vagonba, másrészt viszont nem létezett olyan hatalom, akinek elhittem volna, hogy egy hely, mint Auschwitz, létezhet ezen a földtekén.” Milyen út vezetett szülővárosodban a deportáló tehervagonokig?

– Az ország megszállása után a zsidóellenes felépések lavinaszerűen megerősödtek. Április 4-én, a német hatóságok utasítására, a belügyminisztérium körrendeletet adott ki, miszerint az egész ország területén több példányban összeírásokat kell készíteni a zsidó személyekről. E listák túlnyomó részét a háború végén megsemmisítették, úgyhogy csak egyes megyék, települések listái maradtak fenn. Így pl. Debrecen, mint a VI. debreceni csendőrkörlet parancsnoksága és egyben a IV. deportálási zóna központja, kivételt képezett. A debreceni levéltárban megmaradtak a Békés, Bihar, Csanád, Hajdú és Szolnok megyék zsidó censusai, az ún. „Jaross-listák”, többek közt a csabai is.

Annak ellenére, hogy édesapám hallgatta a BBC adásait, nem voltunk elkészülve arra, ami bekövetkezett. Április 5-én megjelent egy szigorú rendelet a megkülönböztető „sárga csillag” viseléséről. Egy 1944. május 8.-i, a *Körösvidék* c. napilapban közölt újságcikk megemlítette a zsidók tervezett elkülönítését, és részletesen felsorolta, hogy miket vihetnek a zsidók magukkal. A következő határozat még erősebben korlátozta életkörülményeinket. A *Körösvidék* május 11.-i száma a város zsidó lakosságának a zsinagóga környékén való gettószerű elkülönítéséről informált. Egyik osztálytársam szülei, akik Kétegyháza környékén, egy tanyán laktak, viszonylag elszigetelve, felajánlották, hogy náluk kivárhatom a háború végét. A szovjet hadsereg talán hetven kilométerre volt, és a háború közeli végére számítottunk, így visszautasítottuk az ajánlatot azal az indokkal, hogy a család maradjon együtt.

1944. május 19-én édesapám leszerződött üzemében villanyszerelő inasnak, azzal a gondlattal, hogy esetleges kényszerszolgálatnál hivatkozhatok arra, hogy szakember vagyok. A szerződés az ipartestületi regisztratúra szerint pár nappal az összeköltöztetés után történt.

Az 1943 márciusában befejezett házunk szintén egyike lett a zsidó házaknak. A régi házrész kisebb lakásában egy hétgyermekes ortodox család élt, nem tudom, hogy hozzájuk költöztettek-e valakit. A mi házrészünket három-négy személyre tervezték. Azokban a napokban édesapámon, édesanyámon és rajtam kívül édesapám nagynénjét, özv. Hilf Rudolfnét lányával és családjával (Horváth Sándor, Horváth Sándorné és Böske), Ruzs J-

nő feleségével, Ruzs Lipót feleségével és a tízéves Gyurikával, azonkívül egy testvérpárt, Rosenthal Mariskát és Rácz Ödönt szállásolták be hozzánk, s így összesen tizennégyen laktunk a lakásunkban. Az új lakótársak csak a legszükségesebb dolgokat hozhatták magukkal.

Naponta két órára hagyhattuk el a zsidó házat, délelőtt tíz és tizenkét óra közt, hogy élelmeszt vásároljunk magunknak, miután a keresztény lakosság igényeit kielégítették. Ekkor tudunk főzésre, ivásra alkalmas vizet hozni az artézi kutakról. Ebben az időben nagyon el voltunk szigetelve, úgy a szomszédoktól, mint a nem zsidó lakosságtól.

Helyzetünk napról napra rosszabbodott: június első heteiben a város zsidóságát áttelepítették a dohánybevaltó/szárító épületeibe, a vasútállomás közelébe. A csabai, csaknem két és félezer érintett polgáron kívül Békés megye több településének a zsidósága is idekerült, úgyhogy talán négyezer személyt zsúfoltak össze a gyűjtőtáborban. Mindenkinek annyi hely jutott, amennyit szalmaszékely elfoglalt. Csak abszolút minimális mennyiségű holmit vihettünk magunkkal, amit elbírtunk.

Szenvedtünk az éhségtől, a zsúfoltságtól, az örök és a csendőrkö kegyetlenségétől. Ha az összeköltözéskor a magánéletet hiányoltuk, itt még sokkal rosszabb lett helyzetünk. Az egészségügyi állapotok leírhatatlanok voltak. A wc helyett egy árkot ástak, ami felett egy gerendát helyeztek el. Egyesek elvesztették az egyensúlyukat, és beleestek a latrinába. A „pénzveredés” napirenden voltak a kihallgatások, a jobb módú nőket – mivel a férfiak munkaszolgálaton voltak – veréssel, kínzással kényszerítették, hogy megmondják, hol, kinél rejtettek el ékszert, pénzt, értéktárgyakat. Így kényszerítették édesanyámat is, hogy megmondja a szűcs nevét, akinek perzsabundáját átadta megőrzésre.

Az alatt az idő alatt, amíg a gettóban tartózkodtunk, tizenhárom haláleset történt, ezek között több öngyilkosság is előfordult. A temetési költségeket a lefoglalt zsidó vagyonokból fedezték.

Június 25-én indították az első transzportot. Amint később kiderült, őket a debreceni gyűjtőközpontba szállították, ahol a csoportot két részre osztották. Egy részüket a debreceniekkel Kassán keresztül Ausztriába, Strasshof / Wiener Neustadtba vitték, ahol túlnyomó részük túlélte a háborút. Másik részüket, szintén debreceniekkel, Auschwitzba deportálták. Ezek közül kevesen tértek vissza.

A Békéscsabán hátramaradottakat a következő napon, június 26-án vagonírozták be, húsz nappal azután, hogy a szövetségesek Normandiában sikeresen partra szálltak (1944. június 6.). Nyolcvan-kilencvenöt személyt zsúfoltak be egy-egy

tehervagonba – amelyekkel máskor élőállatokat szállítottak –, egy vödör szolgált toalettként és egy másikban ivóvizet kaptunk. A vagon zárt volt, csak a ráccsal és szögesdróttal lezárt kicsi ablakok engedtek be egy kevés friss levegőt.

– 1944. június 29-én érkeztek meg Auschwitzba. Több napot töltöttek, embertelen körülmények között, a vasúti kocsikban, nem tudták, hová szállítanak Benneteket. Mit jelentett a célállomásra történő megérkezés, hogyan alakult a sorosotok, a Te sorsod? Hogyan élted túl a birkenau haláltábor?

– Háromnapi utazás után, nyári hőségben, roszszul szellőztetett, zsúfolt vasúti kocsikban érkezünk meg Auschwitz II.-be, más néven Birkenaubá, a „megsemmisítő” táborba. Útközben a vagonokat egyszer nyitották ki, Kassán, hogy a wc-ként szolgáló vödröket kiürítsük, és hogy ivóvizet kapjunk. A magyar örök helyett a kocsikat német kísérők vették át. A transzportokat itt összeírták, e szerint a csabai szerelvényen 3.118 személy volt. A kényszerpihenő után még két napig tartott az utazás.

Mint később tanúvallomásokból kiderült, a csabai transzporton kívül még három érkezett ezen a napon, Szegedről, Kecskemétről és Nagyváradról, összesen 11.778 emberrel.

Valószínűleg túlzottan el voltam saját magammal foglalva, s így nem emlékszem, hogyan váltam el édesanyámtól. A vagonból nem vihettünk semmit sem magunkkal. A rámpa mellett estünk át az első selekción, miután szétválasztották és külön csoportokba sorolták a férfiakat és a nőket. Az egyes csoportokban elválasztották egymástól a munkaképeseket a gyengébbektől. A munkaképtelennek minősített embereket, testi hibásakat, öregeket, gyerekeket nem láttuk soha többé. Unokatestvérem és én a munkaképesek közé kerültünk. Első utunk a „szaunába” vezetett. Útközben a BIIId és BIIc táborokból figyelmeztettek, hogy semmit nem tudunk a táborba bevinni, inkább adjuk nekik, s a szauna után visszakapjuk. Nem hittünk nekik, s így ami keveset magunkkal vittünk, a szaunában elvettük. Kopaszon, minden szőrszál lenyírása után, rabruhában kerültünk be az úgynevezett cigánytáborba. Az első barakkparancsnokaink is birodalmi cigányok voltak.

Szállásunk a cigánytábor 32 lakóbarakkjának egyike, a 11-es volt. A páratlan oldalon voltak a zsidók, a páros oldalon a cigányok, családostól. A barakkok kb. negyven méter hosszúak és kilenc méter szélesek lehettek. Ezeket az ablak nélküli faépítményeket eredetileg lóistállóknak tervezték, amelyeknek csak a tetőzetnél voltak szellőzőnyílásaik. A barakkokat egy középen vízszintesen végigfutó

kémény választotta ketté. Csak éjjel volt szabad benn tartózkodnunk, priccsek nem voltak, a cementpadlóra kirakott deszkákon aludtunk, mégpedig úgy, hogy egyikünk a hátával a falat támasztva leült, a szétterpesztett combja közt helyezkedett el a következő, s így ment ez a kéményig. Egy-egy éjszaka ezerkétszáz személy is volt a barakkunkban.

A cigánytábor átmeneti tábornak számított, így inkább csak alkalmi munkákat végeztünk. Ennek a tábornak az volt a feladata, hogy munkaerőt biztosítson a többi tábornak, ha azok szakembereket, munkásokat igényeltek. A többség általában igen rövid időt töltött Birkenauban. A munkaerő kiválasztása egyben a legyengültek, munkaképtelenek szelektálására, megsemmisítésére is szolgált. Hosszú ideig nem ismertük a szelekciók célját. Barakkunkból láthattuk a krematóriumok kéményét, de kérdésünkre azt a választották, hogy azok pékségek. Hogy nem tudták, vagy nem akartak pánikot kelteni köztünk, fiatalok közt, nem tudom.

A cigánytáborban a nagy zsidó ünnepeken két szelekción estem át. Mind a két esetben igen nagy szerencsével, egy utólagos válogatás alkalmával kerültem vissza a kiszelektáltak közül a munkaképesek közé. Ekkor már tizenhárom hete voltunk a táborban, s így lassan megtudtuk, hogy mit jelent a szelekció, és milyen végzetes következményei vannak.

Az élelmezés gyenge volt, s így napról napra erőtlenebbek lettünk. A funkcionáriusok az élelem, a kenyér nagy részét ellopták. Az éhségen, zsúfoltságon, nem kielégítő testápolási viszonyokon kívül a barakkparancsnokok szadizmusa és brutalitása miatt is sokat szenvedtünk. Így amikor januárban a tábor evakuálták, olyan gyenge voltam, hogy minden veszély ellenére betegnek jelentkeztem, mert nem mertem vállalkozni egy több kilométeres menetelésre. Amikor a szovjet hadsereg 1945. január 27-én a tábor felszabadította, nem tudtam rendesen járni. Csak a falnak támaszkodva, vagy négykézláb jutottam el a wc-ig. Tizenöt éves és 27 kg voltam.

– *A szovjet csapatok megjelenése számotokra a szabadságot, a szörnyűségektől, a teljes kiszolgáltatottságtól, létbizonytalanságtól való megszabadulást hozta. Haza lehetett térni, de a kaotikus, háborús viszonyok közt nem is volt ez olyan egyszerű. Melyek voltak kényszerű utazásod újabb állomásai?*

– Mint említettem, a felszabadulás napjaiban – számos sorstársamhoz hasonlóan – nagyon le voltam gyengülve, kísértetiesen néztem ki, s így egy szanitéc támogatott a szögesdrótos kerítéshez, ahol dokumentumfilmre vettek. Néhány napig marad-

tunk még Birkenauban, majd öszvéres kocsikkal átvittek bennünket a talán három kilométerre lévő auschwitz-i főtáborba, ahol orvosi kezelést, ápolást kaptunk.

Hónapokig tartott, míg kissé megerősödünk. Akik bátrabbak és jobb kondícióban voltak, egyénileg keltek útra hazafelé. Én transzportra vártam, ami március vége felé össze is állt, de csak a hatvan kilométerre lévő Katowicéig jutottunk el, s itt egy újabb táborba kerültünk. Hetek múlva újabb transzportot állítottak össze, de ez is haza helyett a bukovinai Csernyivcibe (ma Ukrajna) vezetett. Itt megint eltöltöttünk pár hetet, s megéltük a nyugati front feltétel nélküli kapitulációját. Utunk tovább Fehéroroszországba, Sluckba vitt. Az orosz táborok ellátása miatt nem panaszkodhatok, ennivaló volt – ha egyhangú is –, de elegendő. Dolgoznunk a tábor rendben tartásán kívül nem kellett. Az egyedüli, ami deprimáló volt, hogy nem tudtunk hozzátartozóinkról semmit, sem levél, sem más kommunikációs lehetőség nem volt.

Augusztus vége felé indult a transzportunk hazafelé. Előtte röviddel, augusztus 14-én, megjelent a *Hírek az elhurcoltakról* című újságban egy cikk: *Deportáltak Oroszországban, Sluck* címmel. Az újság közölte azok listáját (849 személy), akik hazaszállításukra vártak. Szeptember 7-én érkezünk meg a romániai Jászvásáron (Iasi) és Békéscsabán keresztül a budapesti Keleti pályaudvarra.

– *Kamaszként hurcoltak el, majd olyan eseményeket éltél át, amelyek az úgymond „meglett” felnőtteknek is rettenetes lelki és testi megpróbáltatásokat jelentettek. Elvesztetted imádott édesanyádat. Hogyan tudtad mindezt feldolgozni, hogyan tudtál visszailleszkedni, hogyan fogadtak Benneteket az itthoniak? Miként alakult az életed a visszatérés után?*

– Édesapámat, amikor mi gettóba kerültünk, munkaszolgálatra sorolták be. A debreceni 106/304. században szolgált. Debrecen már 1944. október 19-én felszabadult, Békéscsaba pedig több mint tíz nappal korábban, így édesapám még 1944 folyamán hazatért. Sikerült házát és a kifosztott üzletet visszaigényelni, úgyhogy amikor hazaérkeztem, többé-kevésbé normális körülmények vártak. Édesapám megérkezésemtől üzleti ügyben Pesten volt. Csabán való átutazásunk alkalmával sikerült deportálásból visszatért nagybátyámat értesíteni, s ő táviratozott édesapámnak, így megérkezésemtől már az állomáson várt. Nagybátyáim, mivel családjaik az auschwitz-i deportálásból nem tértek vissza, szintén nálunk laktak, sőt több munkaszolgálatról, táborból visszatérő személy is nálunk töltötte az első napokat.

Röviddel visszatérésem után édesapám magántanulóként beíratott a gimnáziumba, hogy az elvesztett időt behozzam, és tanulmányaimat az egykori osztályommal folytathassam. Így sok idő nem maradt a múlt feletti siránkozásra, és rá voltam kényszerítve, hogy a jelennel foglalkozzam.

Ha nem is emlékszem vissza konkrét antiszemita megnyilvánulásra, ennek ellenére nem éreztem jól magam a régi környezetben, és 1946-ban édesapám beíratott a pesti Zsidó Gimnáziumba, ami viszont a tanulmányi eredményemre negatív hatással volt, négy tárgyból buktam meg.

Ezután Szegedre mentem a villamos-ipari technikumba, ahol az első évben az iskola tanulóotthonában laktam. Egy éjszaka „felavattak”, aminek következtében pár napot kórházban kellett töltenem. Hogy „a felavatás” antiszemita megnyilvánulás volt-e, vagy sem, nem tudom, de én voltam az egyedüli, aki a kollégiumban ilyen procedúrán átesett.

A technikum elvégzését követően, miután édesapám üzletét kényszerből feladta, a család Pestre költözött. Mivel nem vettek fel az egyetemre, technikusként dolgoztam az EMG-ben (Elektronikus Mérőműszerek Gyára). Egy volt technikai osztálytársam felhívta a figyelmem egy újonnan alapított Műszaki Tanárképző Főiskolára, ahol 1954-ben megkaptam a technikai tanári oklevelet. Ezzel egy időben, mint technikus dolgoztam az Orion Rádiógyárban, és egy különbozetti vizsga után folytattam tanulmányaimat a pesti Műegyetem esti tagozatán. 1956 novemberének végén, a forradalom leverését követően, elhagytam az országot. Rövid ausztriai tartózkodás után Svájcba kerültem, ahol magyarországi vizsgáim egy részét elfogadták, s így az ötödik szemesztertől folytathattam tanulmányaimat. Két év után, 1958-ban, az ETH-án (Eidgenössische Technische Hochschule) diplomáztam, majd öt évig ugyanott alkalmaztak, mint tudományos munkatársat. Utána kutatómérnökként dolgoztam különböző cégeknél. 1995 óta nyugdíjban vagyok.

– *Korábban említetted, hogy a második világháború idején Békéscsaba zsidó, illetve zsidónak minősített lakossága mintegy két és félezer főt számlált. Könyvedben teljes terjedelemben közlöd a gettózást és deportálást megelőző áprilisi csabai zsidó összeírást (a már említett Jaross-listát), amelynek elkészítésére a hitközségeket kötelezték. Csabán két hitközség működött. A neológ 1.237, az ortodox 812 személyt írt össze. A zsidóüldözés áldozatainak számát pontosan soha nem tudjuk meg. Kutatásaid alapján hányan szenvedtek mártírhalt, és hányan tértek vissza, illetve éltek túl a megpróbáltatásokat?*

– Az utóbbi húsz esztendőben rendszeresen járok Csabára, és minden évben részt veszek június utolsó vasárnapján a deportáltak emlékére tartott mártír istentiszteleten. Egy ilyen alkalommal meglátogattam a Munkácsy Mihály Múzeumot is, ahol egy kiállítás volt a második világháborúról, s az egyik vitrinben felfedeztem egy listát a bezárt csabai zsidó üzletekről. Amikor további okmányokról érdeklődtem, közölték, hogy azok Gyulán, a Békés Megyei Levéltárban vannak.

Emlékszem, szabadságod alatt mentél be a levéltárba, és ott megmutattad a deportálással kapcsolatos iratanyagot. Ettől az időtől fogva a csabai mártír istentiszteleteket összekötöttem a gyulai gyógyfürdővel és a levéltári látogatással. Mikor a kilencvenes években a „Haláleset-felvételi nyilvántartás” hozzáférhetővé vált, elkezdtem a holtta nyilvánítottak összeírását. Az első adatok 1946-ból származtak, és a bejegyzések 1951-ig tartottak. A csabai városházán Pál Miklós is gyűjtött az anyakönyvekből holtta nyilvánításokat. Így összesen 751 nevet gyűjtöttem össze Pál Miklós adataival kiegészítve. Sajnos a lista nem teljes, így pl. nagybátyám, Hirsch Imre Lajos (neológ Jaross-lista 53. szám) feleségét 1949-ben (újraházasodás miatt) holtta nyilvánította, de kiskorú gyerekeit, a hétéves Józsefet (1937) és a három hónapos Pétert (1944. márc. 17.) nem. Máig sem tudom megmagyarázni, hogy miért, nem hinném, hogy anyagi oka lett volna. Talán nagybátyám nem akarta akceptálni, hogy fiai nem élnek. Hasonló volt a helyzet a házunkban lakott Friedmann családnál is (ortodox Jaross-lista 17–25. szám). A kilenc tagú családból senki nem szerepelt a holtta nyilvánítottak között, annak ellenére, hogy valószínűtlen, hogy a kis gyerekekből egy is életben maradt volna.

Bizonyára még sokan vannak olyanok, ahol a családból senki nem jött vissza, nem voltak hozzátartozók vagy nem volt jelentős vagyonuk, hogy bíróság által, hivatalból holtta nyilvánítsák őket. Hogy hányan tértek vissza, nem tudnám megmondani. Elemi osztályomból a tizenhat gyerek közül négyen maradtunk életben, a gimnáziumi osztályomból öt zsidó tanuló közül ketten. L. Péter Ausztriában, én Auschwitzban éltem túl a Shoát. Nem emlékszem, hogy valaki is kérdezte volna, hogy mi van Gara Gabival vagy Schlesinger Jósával?

2004-ben gimnáziumi osztályunk tagjai az Erzsébethelyi Plébánián találkoztak. Egykori osztálytársunk, Bielek Gábor, büszkén mutatatta az 1993-ban átadott új templomot. A templom hatalmas seccojának (falfestmény) egyik részlete Auschwitzot szimbolizálja a szentté avatott

A magyar zsidóságom története

Az újkígyósi Hrabovszki Mihály hőstettéről – a zsidó–keresztény megbékélés jegyében

Mottó: Magyarország 2014-ben emlékezik meg a holokauszt 70. évfordulójáról. Ebből az alkalomból foglaltam össze a zsidósággal kapcsolatos gondolataimat. Talán nem tanulságok nélküli.

1938-ban Budapesten született, zsidó származású nyugalmazott diplomata és történész vagyok. Világnézetileg „hívó ateistaként” határozom meg magamat, mert hiszek az emberségben, jószágban, szeretetben (szerelemben), szolidaritásban, az egymás iránti megértésben és más nemes eszmékben, azaz a zsidó eredetű ószövetség minden tisztességes ember számára kötelező tízparancsolat elveiben; de nem hiszek egy mindent tudó és elrendező földöntúli Mindenhatóban. Hogy miért nem? Mert akkor nagyon kellene gyűlölnöm őt, amiért engedte, hogy imádott Anyám és három nagynéném a német koncentrációs táborok, két nagybátyám a szovjet gulágok poklában pusztuljon el! – Ugyanakkor tisztetem – és kicsit irigylem is – azokat, akik hisznek a túlvilági megváltásban.

Magamat egy teljesen asszimilálódott magyar zsidónak tekintem. (Hangsúly az előbbin!) Véleményem szerint a zsidóság elsősorban a vallás és a hovatartozás kérdése: mivel a vallás nálam elesik, marad a hovatartozás, a szolidaritás zsidó felmenőimmel és sorstársaimmal...

Azt is szoktam mondani, hogy zsidóságom általában két esetben jut eszembe: egyrészt amikor a fentebb említett családi mártírjaimra gondolok (tehát lényegében mindig), továbbá amikor a „kereszténynek” nevezett Magyarország különböző rangú és rendű szószólói ezt eszembe juttatják.

Boldog örömmel üdvözöltem a Magyarországon végbement „báronyos forradalmat”, és szerény lehetőségeim szerint igyekeztem elősegíteni a demokráciánk egészében sikeresnek mond-

ható vajúadását. Annál inkább elszomorítottak s elszomorítanak a burkolt és nyílt antiszemitizmus egyre gyakoribb megnyilvánulásai. Személy szerint is fájdalmasan érintett a magyar zsidóságnak a rendszerváltás utáni pitiáner és diszkriminatív jellegű „kártérítése”.

Ennek kapcsán tizenkét évvel ezelőtt – egy magyar és egy olasz lapban – írtam is egy fájdalmas glosszát. A lényege a következő volt. 1944 novemberében Édesanyámat – sok százezer sors-társával együtt – a náci gyilkosok, a magyar keretlegények szorgos közreműködésével (a Klauzál téri gettóból, majd a most emlékmúzeumává avatandó Józsefvárosi pályaudvarról, egy eredetileg marhaszállító vagonként szolgáló szerelvényben) a bergen-belseni koncentrációs táborba hurcolták, majd szörnyű szenvedések után elpusztították. Teteméből – a családi legendárium szerint – szappant készítettek...

Én túléltem ezt a túlélhetetlen és (kár)pótolhatatlan veszteséget, de két testvérem nem: mindketten öngyilkosok lettek.

A rendszerváltás utáni csaknem tízéves várakozás és hercehurca után mégiscsak kárpótolt az igazságosztó állam: 30 ezer forintot kézbesített ki a posta. Egy harmincadát annak, amit a korábbi kárpótoltak kaptak! – Töredelmesen bevallom, hogy pitiáner módon elfogadtam a pitiáner „kárpótlást”, és a pénzt egy – az eladó szerint – „közepes árfekvésű” szemüvegkeret megvásárlására fordítottam. Majdnem kitélt belőle!

Így lett Anyámból szappan, majd emlékéből szemüvegkeret. Benne fogantam, és mostantól fogva a Belőle vásárolt szemüvegkereten keresztül szemlélem ezt a faramuci világot...

Az elmúlt évtizedben a holokausztot nálam alaposabban kutató kollégáim meggyőzték arról,

Maximilian Kolbéval és a szintén szentté avatott, zsidóból konvertált Edith Stein karmelita apácával. Amit hiányoltam, az egy-két sárgacsillagos nő, gyerek, férfi, aki a több mint kétezer csabai áldozatnak és mártírhalált szenvedett osztálytársainknak állítana emléket.

– Bizonyára kevesen tudják, hogy a berlini holokauszt emlékmű mellett lévő kiállításon, ahol többek között tizenöt közép- és kelet-európai család történetének felvázolásával mutatják be a lehetséges holokauszt-sorsokat, a békéscsabai Hirsch családnak, a Te családodnak is van egy tablója. Tudtommal a családi fotók mellett a Békés Megyei Levéltár néhány kapcsolatos dokumentuma is szerepel ezen a tablón. Örömmel vennénk, ha a felkérés és a fotók, dokumentumok kiválasztásának történetét megosztanád a Bárka olvasóival!

– A kilencvenes években leveleztem a H-NET / Holocaust fórumon, részben általános deportálással kapcsolatos témákról és természetesen a csabai deportálással kapcsolatban is. Így kaptam 2002-ben egy e-mailt, amelyet az akkor még tervezésben lévő kiállítás, a *Denkmal für die ermordeten Juden Europas* egyik munkatársa írt, és érdeklődött, hogy rendelkezem-e családi képekkel és más okmányokkal, amiket felhasználhatnának.

2003-ban a muzeológus eljött Svájcba, ahol összeválogattunk egypár alkalmas dokumentumot: a Békés Megyei Levéltárból Jánossy Gyula

polgármester levelét, amelyben száz zsidó házat jelölt ki az összeköltöztetésre, és a „Kiürített zsidólakásokból összeszedett élőállatokról” szóló kimutatást, azonkívül édesanyám Auschwitzból küldött levelezőlapját, valamint édesapám gyomai munkaszolgálaton készült képét. Ezután még egy ideig eltartott, míg több család közül a Hirschre esett a választás. 2005-ben meghívtak feleségemmel és fiammal együtt Berlinbe, a kiállítás megnyitására.

– Svájcban élsz, de minden évben ellátogatsz Magyarországra, így tájékozott vagy az itteni viszonyokról illetően. Mi a véleményed arról, hogy a mai magyar társadalom milyen mértékben dolgozza fel a zsidóüldözést, a holokauszt történetét? Megtettünk-e, megteszünk-e mindent – a lehetőségekhez képest – ennek érdekében, úgy, ahogyan azt például a németek tették és teszik?

– Mint már említettem, talán húsz esztendeje, hogy június utolsó vasárnapján rendszeresen ellátogatok Békéscsabára, a deportálásunk megemlékezésére. Gyakran olvasom az interneten a Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet újságokat. Feltűnő, különösen a hozzászólásokban, a gyűlölködő, rasszista hang, a romák és zsidók ellen való uszítás, ami nálunk, Svájcban vagy Németországban ilyen nyíltan elképzelhetetlen.

– Köszönöm a válaszokat!

hogy a „szappan-történet” csupán csak legenda, mégis megismétlem itt, mert egyrészt tükrözi azt a mélységes világfájdalmat, amelyet a holokauszt túlélői éreznek, másrészt, mert a „végeredmény” szempontjából nem releváns, hogy Anyám és sok milliónyi sorstársa a pokoli megpróbáltatások milyen válfajai eredményeként pusztultak el.

Anyám egyébként minden ismerőse szerint csodálatos asszony volt, akiről egykori barátnője, Balázs Anna írónő *Aki csak segíteni vágyott* találó címmel közölt szép megemlékezést a *Nők Lapja* 1983. évi 12. számában.

*

Történelmünk talán legnagyobb szégyene és gyalázata az, hogy mintegy félmillió honfitársunk osztozott édesanyám sorsában, a „keresztény Magyarország” számos hivatalos és nem hivatalos szervének közreműködésével, s csak jobbik esetben hallgatása mellett! Ehhez képest nagyon kevés volt a zsidó honfitársak melletti kiállás (furcsa módon ezek azóta visszamenőleg szaporodnak).

Én itt most mégis egy utóbbi példát akarok röviden elmesélni, amelynek a saját és az ikertestvérem életének a megmentését köszönhetem. Hatéves kisgyerekek voltunk, amikor a gettóba hurcolt Édesanyánknak sikerült még elintéznie, hogy régi barátai – Földes László és felesége, Sára – eljuttassanak bennünket ismerősük ismerőshöz, egy újkígyósi bognárhoz, az igaz keresztény Hrabovszki Mihályhoz, akinek hatalmas kerttel bíró takaros falusi házában viszonylag gondtalanul vészeltük át a háború utolsó éveinek borzalmait. Ő azonban a saját és a családja életét és biztonságát kockáztatta a halálra szánt zsidó gyerekek bújtatásával!

A hét évtizeddel ezelőtti történetekből keveset őrzött meg az emlékezet. Elsősorban azt, hogy nagyvárosi gyerekeként nagyon élveztük a falusi lét szépségeit: a hatalmas gyümölcsfákat, az állatok gondozását, a falusi kút hűs vizét. Még a házunk fölött gyakran elhúzó hadi repülőgépeket is csak játéknak tekintettük.

A családi legendárium szerint Mihály bátyánk annyira megszeretett, hogy a háború befejeztével nem is akart visszaengedni bennünket a bűnös és lerombolt fővárosba. A háborút munkaszolgálatosként is túlélő apánk azonban természetesen ragaszkodott két kisfiához...

Meglehetősen mozgalmas életem sokáig viszatartott Újkígyóstól. Mihály bácsit csak 1984-ben sikerült utolérnem Süllyápon, ahová családjával együtt átköltözött. Újkígyóra pedig csak 2013-ban jutottam el, ahol szeretettel fogadtak, és „emlékezünk a régiokról”.

*

Meg kell vallanom, hogy a Rákosi- és Kádár-rendszerekben (amelyekben életem nagyobb részét éltem át), a szocialista eszmék minden elfajzása ellenére, nem éreztem, hogy zsidó voltom meghatározó szerepet játszott volna pályafutásom alakulásában. Azt, hogy 32 évig nem juthattam abba a Rómába, amelyre hatéves diplomáciai tanulmányaim során olyan odaadással készítettem, annak a később előkerült hitvány feljelentésnek tulajdoníthatom, amely kétségbe vonta e dogmatikus rendszerek iránti hűségemet. Ebben azonban nem szerepelt zsidó mivoltom. Csak a rendszerváltás tette lehetővé, hogy diplomataként, 1993-ban végül is kijussak Itáliába – pályafutásom utolsó állomásaként oda, ahová a kezdetektől fogva készültem. (Örök hálával tartozom az Antall-kormánynak azért, hogy így megvalósíthattam azt az álmomat, amelynek realizálását a Kádár-rendszer kormányai szisztematikusan megtagadtak tőlem!)

Örömmel írom le, hogy családi szintű megbékélésem a kereszténységgel a legszorosabban 1969-ben valósult meg, amikor örök hűséget esküdtünk egymásnak Miklovitz Anna zenetanárnővel, és ehhez az eskünkhöz immár 44 éve hűek vagyunk. Ezt máig életem legjobb és legfontosabb döntésének tartom!

Ugyanakkor aggódva szemléltem és szemlélem azt, ha valahol megjelenik a zsidó- és cigánygyűlölet, s antiszemita tartalmakat is hordozó szimbólumok bukkannak fel. Ellenérzéseimnek hangot is adtam, bár kevés gyakorlati sikerrel.

Büszke vagyok arra, hogy zsidó származású magyar diplomataként négy évtizeden át szolgáltam Hazánk érdekeit, íróként pedig 15 könyvvel és mintegy 300 más írással igyekeztem gazdagítani a magyar kultúrát.

*

Többször is meg akartam írni a „keresztény kurzussal” kapcsolatos emberi és történeti fenntartásaimat, de úgy éreztem, hogy egy nem keresztény tollából ez nem lenne meggyőző. Megtették ezt helyettem mások, hatásosan.

A magam fenntartásainak lényege, a „keresztény Magyarország” eszméjével szemben: kétségtelen, hogy az elmúlt ezer év magyar történelmében és kultúrájában a vallások közül a keresztény felekezetek játszották a legnagyobb szerepet, mégis ellenzem a „keresztény Magyarország” elvét és leírását, mert kirekesztette és kirekeszti magából mindazokat, akik nem keresztények, de magyarok, s ezzel elősegítette több százezer honfitársunk (zsidók, cigányok és mások) faji és vallási alapon történő meghurcolását és kiirtását.

Ezért üdvözlök örömmel mindenkit, aki az egyik legnagyobb magyar keresztény gondolkodóhoz, Bibó Istvánhoz hasonlóan felemelte és felemeli szavát az antiszemitizmus és mindenfajta kirekesztés ellen. Hadd idézzem az ő megrendítő vízióját a magyar holokauszt szörnyűségről: *„A deportálásokat a németek a nyilas irányítás alatt álló magyar közrendészeti hatóságok, főleg a csendőrség segítségével hajtották végre... A deportáltak túlnyomó része a német megsemmisítő táborokba került, az emberi méltóság semmibevevésének olyan körülményei közé, amelynek párját a történelem, az ókori és keleti rabszolgaság és gladiátorjátékok számbavételével sem ismerte eddig: az embereket korra és nemre való tekintet nélkül kopaszon és meztelenül való kiválogatása után, szinte elképzelhetetlen élelmezési és tisztasági viszonyok közepette, gázkamrákon, kőbányákon, agyonzsúfolt barakkokon, napokig tartó gyakorlatokon, tábori bordélyházakon és embereken kísérletező orvosi laboratóriumokon keresztül irányították az ott szokásos halálnevet – a gázhalál, a tűzhalál, a tarkólövés, az agyonverés, az agyonkínzás, az agyon dolgoztatás, az éhhalál, a fagyhalál és az orvosi kísérletek áldozataiként való elpusztulás felé...”*

Sajnálatos, hogy több mint fél évszázaddal e borzalmak után is vannak magukat kereszténynek és magyarnak valló honfitársaink, akik vagy tagadják a megtörténtüket vagy – horribile dictu! – nem bánnák megismétlődésüket.

*

A fenti gondolatok alátámasztására írom le a keresztény–zsidó megbékélés nagyszerű képviselőjével, II. János Pál pápával történt személyes találkozót. Nem értettem egyet számos konzervatívnak tűnő nézetével, de halhatatlan történelmi érdemének tartom azt, hogy ő volt az első vatikáni egyházfő, aki nyíltan megtagadta az „is-tengyilkos nép” teóriáját, aki a zsidókat „idősebb testvéreinek” nevezte, és ellátogatott a római zsinagógába.

Mindezt meg akartam köszönni neki, amikor a 240 illusztrációt, valamint Magyarország történetének számos fontos katolikus vonatkozását is tartalmazó *Itália és Magyarország – kapcsolataink képes krónikája* című kétnyelvű albumomat ezekkel az (olasz nyelvre fordított) szavakkal dedikáltam

neki: *„II. János Pál Pápának, könyvem egyik hősnéjének ajánlom ezt a művet, felebaráti tisztelettel és szeretettel – egy idősebb testvér, Réti György.”*

Amikor, felolvasva Néki a dedikációt az „idősebb testvér” kifejezéshez értem, éreztem, hogy a fáradt, beteg ember megszorítja karomat, majd átölel. – Katartikus élmény volt!

Félig tréfásan írom le: amíg a katolikus feleségemmel kötött házasság családi szinten, a Szentatyával történt találkozásom egyházi szinten biztosította megbékélésemet a kereszténységgel!

Azért meséltem el ezt a két személyes élményt, hogy szép példáikkal érveljek a zsidó–keresztény megbékélés és a schilleri–beethoveni „minden ember testvér lészen” eszméje mellett!

*

Bízom abban, hogy többségben vagyunk, azok, akik a valóban európai és a valóban befogadó Magyarország hívei vagyunk. Mert, ha nem, akkor egyre gyakoribb lesz a sírrombolás, a zsidózás, a zsidó, a keresztény és más templomok kifosztása és meggyalázása. Mert különben világnagy költőnkkel – József Attilával – együtt *„borzadva kérdezzük, mi lesz még, honnan uszulkanak ránk új ordas eszmék...?”*

P. s. A holokausztnak (ezen belül a magyar holokausztnak) ma már könyvtárnyi irodalma van. Kérem, vegyék ezt a rövid írást annak, aminek szántam: egy „túlélő” leírásának azokról az eseményekről, amelyeket nem lehet és nem is szabad feledni...

▶ TUROK MARGIT

UTAK és EMLÉKEK

A békéscsabai Jankay–Tevan–Kolozsváry állandó kiállításról*

2013. november 28-án nyílt meg a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban Jankay (Deutsch) Tibor képzőművész; valamint a Tevan–Kolozsváry család hagyatékából válogatott kiállítás. Ezzel a két gyűjtemény csabai vándorútjának utolsó állomására, a legméltóbb helyre került, úgy is mondhatnánk: végre „haza” érkezett. A kiállítás rendezőjének, Ván Hajnalkának fő szempontja az életművek összegző bemutatása volt. Ezt úgy oldotta meg, hogy elsősorban a Csabához köthető alkotások közül válogatott, és ezekhez rendelte hozzá azokat a későbbi időpontban készült műveket, amelyek lehetőséget kínálnak arra, hogy egy-egy alkotó esetében a művészi kiteljesedéshez vezető utat is érzékeltessék. Az egymástól eltérő jellegű tárgyi anyagot önálló egységekként kezelte, ugyanakkor a műfaji adottságokban megnyilvánuló számos rokonságra és a három (Jankay, Kolozsváry, Tevan) család közötti egykori személyes-, baráti kapcsolatokra építve igyekezett összekapcsolni is azokat. Az összekapcsolást figyelemre méltó utalással oldotta meg: a Jankay tereméből a Kolozsváry–Tevan terembe érkezve, lehetetlen finomsággal készült tusrajz idézi meg az ágyán fekvő, halott Jankay Tibort. Kolozsváry Pálnak, a szintén amerikai emigrációt választó grafikus pályatársnak és barátának ez a kegyeletteljes tisztelgése a rácsodálkozás, a felfedezés élményével ajándékozza meg a kiállítás látogatóját, miközben mindez megrendítő szembesítés is a halhatatlanság gondolatával. A festő teste alig érzékelhető, szinte elenyészik, de a sűrű vonalakkal kiemelt fej és a kezek az élő, életteli alkotót idézik elének.

Jankay Tibor: *Fiatalkori önarckép* (1918–1919; olaj, vászon; 125x90 cm)

Jankay terem

A bemutatót indító, élet- és pályarajzot ismertető tablót hét darabból álló önarckép sorozat követi. Többségük a művészi pálya első szakaszából származik, és az önismeret alakulásának, az érzelmi élet változásainak dokumentumai. A portrék többnyire rajzos megoldással vagy kevés színnel készültek, szén ill. akvarell technikával. Jankay festői kísérletezéseinek korai eredményei ezek, az egyéni művészi útkeresés kedves darabjai. Az első (*Fiatalkori önarckép*, 1918–1919) [1. kép] akár korai művészi hitvallásának is tekinthetjük. A fekete és a fehér hangsúlyos kontrasztjával emeli ki saját alakját. Vidáman, reménnyel teli mosollyal, határozottan néz szembe a világgal, palettával és ecsettel a kezében. A kép jobb felső sarkában (kép a képben), a ceruzával készült vázlatos rajzon, ölelkező ifjú szerelmespár jelenik meg, mintegy utalásként az életet mozgó és fenntartó egyetlen erőre, az ifjú művész szeretet utáni vágyára. Az 1930-as években akvarellrel festett *Merengő önarckép* című képén messzeségbe révedő tekintettel könyököl, láthatatlan gondok terhével a fejében, pedig ekkor már sikeres, rendszeresen kiállító művész. Talán – erős empátiaképessége révén – ráérezhetett azokra a borzalmakra, amelyek rendkívüli közelségből őt és az emberiséget fenyegették? A sorozat utolsó darabját, az *Időskori önarcképet* (1981) már új hazájában alkotta, amely akár a korábbi művészi törekvései összegzésének is tekinthető. Egyszerű, letisztult formák, erőteljes kontúrok közé fogott, dekoratív és monumentalitásra törekvő

megformálás jellemzi. Ezek lesznek a legfontosabb kompozíciós formaelemei Jankay grafikai és festői munkásságának. A portrésorozat sikeres ötlete a rendezésnek, mert olyan sajátos hullámmzó ritmust ad, mint amilyen Jankay egész alkotói pályáját is jellemezte.

A portrékat követően az 1920-as és 1930-as években született alkotások sorjázának: többnyire ceruza- és krétarajzok, egy-két akvarell, az évtized vége felé megjelennek az olajjal készült képek is. A ceruza- és krétarajz, amellyel, hogy kiváló eszköz az első világégés utáni ájult hangulat visszaadására, olcsósága miatt gazdaságos is (1920-as évek: *Lányok tájban*, *Szomorúság*). Jankay ekkor készült grafikáin és festményein – a hazai élmények nyomán – csabai, békési, dobozi fiatal lányok, gyerekek, cigányasszonyok, férfiak elevenednek meg munka, fürdőzés vagy beszélgetés közben. Ezekre az évekre tehető művészi pályájának első érett korszaka. Legszenbetűnőbb – az akkori kritika által is értékelt – jellemzői az erős, határozott kontúrozás, a dinamikus szerkesztésmód és a monumentalitásra törekvő, a plaszticitást érzékeltető formálási mód. Első olajképeit szelíd, visszafogott színekkel festette, ahogyan az egyszerű emberek életének eseményei megkövetelték.

Erre az évtizedre esik Jankay svájci anatómiai stúdiója, továbbá francia- és olaszországi tanulmányútja is. Előbbinek eredményei az emberi test részleteinek pontos visszaadására való törekvéseben, a mozdulatok hitelességében nyilvánulnak meg (1926: *Fürdőző nő*, 1931: *Fekvő nő csendélettel*).

Magam úgy vélem, hogy párizsi tanulmányútja során Jean-Francois Millet és Gustav Courbet művészetének tanulmányozása is jelentős hatást gyakorolhatott rá. Millet monumentális aratóinak, és Courbet erőteljes feszülő realista hőseinek fél évszázaddal későbbi leszármazottai jelennek meg Jankay mosónőiben, gyümölcszedőiben, munkát végző férfi embereiben. Alakjait gyakran ábrázolja ő is felnagyítva, így fejezve ki az irántuk és a terem-

tő munka iránt érzett tiszteletét, megbecsülését. [2. kép] Egy-egy új téma is bekerült ekkor festői repertoárjába, így a kávéház, az enteriőr, a csendélet (1926: *Művész-kávéház*, 1924: *Rakparti művész*, 1930 körül: *Szobabelső csendélettel*). Valamennyi arról a felszabadult életérzésről árulkodik, amely a francia művészkörökben érte őt.

Olaszországi tanulmányútja megítélésem szerint elsősorban a táj- és városképek iránti érdeklődését keltette fel. Első városképei óvatos kísérleteknek tűnnek (1929: *San Giminano*) [3. kép], (1931: *Szentendrei nyár*) visszafogott, gyakran a XIX. századi romantikus hangvételt idéző sötétebb színekkel festve. A modern városok épületsorai, geometriai pontossággal megtervezett utcái konstruktív kísérletekre is sarkallták. Később egyre erőteljesebb és karakteres színekkel festi a témát, expresszív táj- és városképek kerülnek ki ecsetje alól (1960-as évek: *Az Élővíz-csatorna télen*, 1970: *Csabai táj*). Máskor nagy színes foltokból állnak össze a házak és tájelemek, erőteljes kontúrok közé fogottan. Vagy: a fasorok kísértet utak, színes erőteljes vonalakkal „irányított” módon futnak a végtelenbe. A karakteres, kiváló tér- és színérzékeléssel megáldott művész megnyilvánulásai ezek az alkotások.

Az 1940-as években készült képeken a szereplők nem változnak, többnyire a jelenetek sem (1940-es évek: *Gyümölcszedés*, 1949: *Aktok a vízparton*). Esetenként új szerepkörben is megjelennek (1940-es évek: *Hazatérő aratók*, *Kukoricakévézés*). Az azonos téma és jelenetezés azonban nem jelenti azt, hogy ezek másolatok lennének. Olyan változatok ezek, amelyek az idő múlásából következő életvitel-módosulásoknak, az alkotói fejlődésnek dokumentatív megjelenítéseként értelmezhetők. Időközben ugyanis megváltozott a művész gondolkodásmódja, gazdagodtak tapasztalatai, fejlődött művészi-alkotói kifejezőmódja. Jankay palettája fokozatosan kiszínesedett, a képek hangulata derűsebbé vált, lazúros festésmódja erőteljesebb, ecsetkezelése határozottabb

Jankay Tibor: *San Giminano* (1929; olaj, vászon; 96x50 cm)

Jankay Tibor: *Hazatérő mosónő* (1930-as évek; olaj, tempera, vászon; 66x57 cm)

lett. A rendezés, azzal, hogy egy-egy téma korábbi és későbbi feldolgozását egymás közelébe helyezte, kiváló lehetőséget teremt az összehasonlításra. A látogató felfedezheti a közöttük lévő azonosságot, valamint a művészi alkotási mód, szemléletváltozás különbségeit. Ugyanakkor az 1940-es évek elején Jankay már azt is tudta, hogy hamarosan el kell hagynia szülőhazáját. Belső indíttatása, hazájához való határtalan hűsége teszi érthetővé számunkra makacsnak tűnő ragaszkodását a helyi emlékekhez, hiszen ezek az emlékek fogják segíteni egyéni és alkotói identitásának megőrzését új hazájában.

Jankay művészetének bemutatását néhány Amerikában készült alkotás teszi teljessé, és legértetesebb munkái is ekkor születtek. Csendéleteit, arcképeit, tengerparti jeleneteit nagy összefoglaló formákkal, tiszta, tündöklő színekkel vitte vászonra. Kisebb méretű kompozícióit nagyvonalúság, elegancia és a tőle megszokott monumentalitásra való törekvés jellemzi. Az 1940-es években festett, rajzolt csabai emlékek és arcok felidézése mellett (1968: *Csabai liget*, 1970: *Csabai táj*, 1975: *Alföldi utca*, 1977: *Békési arckok*) új témák is látókörébe kerültek. Érdeklődéssel fordult a szobrászati alkotás, az új anyagok alkalmazása, az archaikus és a törzsi művészet felé. Már ekkor készült festményein is érzékelhető kiváló térlátása, ebbéli tehetsége most plasztikus képein és a szobrokban nyilvánul meg. *Fémes kompozíciója* (1974) korábbi konstruktivista törekvéseit idézi és fejleszti tovább. Geometrikus absztrakt művei a leegyszerűsített, tiszta formák iránti vágyát ötvözik a törzsi művészet megjelenítési módjával és gondolatvilágával (1960–1970: *A Nap lánya*, *A nagy fejszobor csavarokkal*, *Napszobor*, 1970: *Hármas istennő*) [4. kép]. A plasztikai alkotások kerámiából készültek, égetéssel és fémek alkalmazásával. E művek tanúsítják, hogy Jankay csak ennyi év után találta meg helyét új hazájában. A kreatív rendezői gondolat eredményeként ezek az alkotások kedves

párbeszédet folytatnak a közelségükben elhelyezett, de külön egységet alkotó, archaikus és törzsi alkotásokkal (Mexikó, Togo, Gabon, Guinea etnográfiai értékei).

Összefoglalva: Jankay művészetében két fő stílusalkotó elem váltakozik egymással: a szénrajz technikájának következtében a monokróm, erőteljes hatású rajz és az egyszerű, tiszta színekkel festett kompozíció. Kreativitását, sokoldalúságát jelzik különféle technikai, megvalósítási kísérletei: motívumainak hajlított drótból készült kontúrjai, monumentális ipari reliefsjei, kő- és üvegmozaikjai, az elvont foltfestés, a hideg geometrikus kompozíciók. A tárlatot békéscsabai és amerikai életének néhány meghatározó, barátairól, feleségéről és amerikai otthonáról készült fotó zárja le.

Kolozsváry és Tevan terem

A kiállításba lépve, balra a Tevan–Kolozsváry család származástáblája fogadja a látogatót. Majd a családról, és néhány, életük fontos eseményeiről készült fénykép segítségével közelebbi kapcsolatba kerülünk velük. Tevan Adolf volt a nyomda megalapítója, a XX. századi magyar művelődéstörténet egyik szép fejezetének, a csabai mives könyvnyomtatásnak elindítója. Az 1900-as évek elején Kolozsváry Sándor grafikus Tevan Ilona férjeként kapcsolódott be a csabai nyomda tevékenységébe. Szecessziós ihletettséggel papírra vetett, rendkívül könnyed és finom tollrajza bizonyítja

technikai tudását, művészi felkészültségét (1935 körül: *Kalitka*) [5. kép]. A fehér felületen két, pókháló vékonyságú vonalakkal rajzolt, hajlékony, hosszú ruhás nő látható, amint a kalitkába zárt madarat szemléli. Realista ábrázolási törekvéseire példák az *Anyák a padon* (1930 körül), *Szántók* (1930 körül) és *Asszonyok* (1930-as vége) című művei. Később a Tevan Nyomda illusztrátoraként végleg eljegyezte magát az alkalmazott grafikai műfajjal. A kiállítás következő darabja ebből a

Kolozsváry Sándor: *Kalitka* (1935 körül; tinta, papír; 230x150 mm)

Jankay Tibor: *Hármas figurális kompozíció négy arccal* (1960–1970; kerámia, festett, patinázott; 51x36x14 cm)

műfajból mutatja be a *Cincogó nép háborúja* történet szövegéhez készült illusztráció sorozatát. Igényes színes nyomatokkal a Tevan Nyomda és Kiadó gondozásában jelent meg az 1920-as, '30-as években. A macska és eger harcát elbeszélő szöveg és a groteszk felfogásban készült illusztráció rejtett utalást hordoz a korszak társadalmi és politikai viszonyaira.

A nyomdát és kiadót Tevan Andor virágoztatta fel, elsősorban azzal, hogy olyan kiváló mestereket alkalmazott illusztrátorként, mint Divéky József, Hincz Gyula és Kolozsváry Sándor. Andor széles körű műveltséggel és kiváló esztétikai érzékel rendelkezett, ami segítette abban, hogy – a fővárostól ugyan nagy távolságra lévő – nyomdát, majd kiadót sikerrel tudta bekapcsolni a korszak modern irodalmi, művészeti vérkeringésébe. Kivételes érzékkel tudott gyümölcsöző kapcsolatokat kialakítani a korszak modern íróival, művészeivel. A *Nyugat* alkotói körének feltétlen bizalmát élvezte. Mindezt azzal érte el, hogy mindig a legfrissebb és legmodernebb műveket jelentette meg, méghozzá igen igényes művészi formában. Szellemi öröksége a kézművesség és a szellemi műveltség egységének megteremtésében nyilvánul meg.

Kolozsváry Sándor Zsigmond nevű fia festőnek tanult, Franciaországban vált híressé 1928-ban. András mérnöknek készült, majd festő lett és Svájcban dolgozott. Zsigmond tehetségére elsőként egy karikatúra-szerű ceruzarajz hívja fel a figyelmet a kiállításban. Az *Önarckép* (1920) a feliratával („Ez sajnos én vagyok”) is elárulja ezt a szándékot. Üzenetének tartalmával fogja meg a látogatót a *Nap és Hold. Fekete hegyek* (1981) címet viselő képe. A mű tájképi elemekből építkezik, ezekből elvont formákat hoz létre, kevés színnel (ezüst, sárga, barna, fekete). De nem táji ábrázolásról van szó! Az Univerzum nagy átváltozásának földi életet is meghatározó eseménye jelenik itt meg: a Vízöntő paradoxon jelenségével, másként a János jelenéseiből is ismert ítélethelyezettel szembesülünk.

Kolozsváry György és Pál már a második generációhoz tartozik. György tervezőgrafikus, illusztrátor lett, kiállítás-grafikát, plakátot, nap-tárt, emblémát, hirdetést, prospektust tervezett. Igényesség, precizitás jellemzi, művészi alázattal

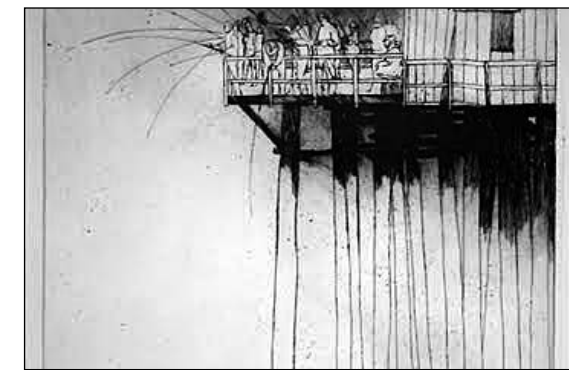
készítette rajzait, színes illusztrációit, plakátjait. Szívesen rajzolt, festett akvarellal egyedi terveket is, amelyek önálló alkotásként is megállják a helyüket. Ezek csak hagyatékának feldolgozása során váltak ismertté. A kiállításon szereplő nyolcdarabos illusztráció sorozata Román József *Mitoszok könyve* című kötetéhez készült (1963). Rendkívül finom, ugyanakkor helyenként erőteljes karakterrel megrajzolt alkotások ezek, amelyek az ellentétek egységére épülnek. *Bolond és madár* című grafikája (1996) [6. kép] egyedi technikával és egyéni humorral kivitelezett „bolondos” alkotás, alkotójának kísérletező és játékos attitűdjéről árulkodik.

Testvére, Pál is grafikusnak tanult, végül a tervező-, a reklám- és a csomagolásgrafika mellett maradt, mert ezekben a műfajokban bontakoztathatta ki kreativitását, virtuóz rajzkészségét. A sötét és világos ellentétére épített *Parasztlevelező* (1955) című grafikai munkája rembrandti határról árulkodik. Tusrajza, a *Redondói móló* (1964) [7. kép] a halott Tibort ábrázoló képhez hasonló módszerrel készült. A finom, pókhálószerű vonalakkal megrajzolt mólót az álló téglalap formátumú rajzkarton felső egyharmadában helyezte el, amely valósággal lebeg a víz felett. A víztükröt a sima, fehérre hagyott rajzlap felülete adja. A látogatót mesészerű élménnyel ajándékozza meg.

Felesége, Kolozsváry-Stupler Éva a tárgyakban rejlő játékoságot ragadja meg. A sík felületre funkciójukat vesztett fémtárgyakat applikál, ezek anyagszerűségét, színüket és formájukat felhasználva sajátos, egyedi plasztikus alkotásokat hoz létre (2001: *H₃O*).

Kolozsváry György: *Bolond és madár* (1996; kréta, papír; 1000x700 mm)

Kolozsváry Pál: *Redondói móló* (1964; rézkarc, papír; 560x370 mm)

Tevan Margit: *Tálka I.* (1970; vörösréz, öntvény; 10x18,5x13 cm)

A Tevan család kiemelkedő tehetségű gyermeke Margit. Művészi pályája abban az időben indult, amikor a hazai képzőművészetben és az iparművészetben is nagy változások kora jött el. A képzőművészetben ekkor indult a magyar avantgárd első nemzedéke (Nyolcak, Aktivisták, Kassák-kör, az építészet megújulása). A historizmus, az eklektika, valamint a hirtelen minden területet eluraló gyáripari termelés együttesen az iparművészet megújulását kényszerítette ki. Az iparművészeti megújulási mozgalmat elsősorban az angol hatásra kialakuló műhelyszellem jellemezte, továbbá a kézművesség új megbecsülése, valamint a népművészetből származó díszítőelemek felkutatása és újszerű alkalmazása.

Tevan Margitot a szobrászat vonzotta, de törekény alkata miatt le kellett mondania róla. Az ötvös-zománczó szakon kezdett, majd tanulmányait magántanítványként gyarapította. Munkásságával a hajdan híres magyar ötvösművesség hagyományát élesztette fel és újította meg. Munkái a kiállítási térben elhelyezett tárlókban kaptak helyet, fia műveinek közelében.

Ötven éves pályafutásának munkái három nagyobb csoportba kíváncsognak: 1., pályakezdés termései: kísérletek a kézi és a sokszorosító technika ötvözésére, 2., a plasztikai formák alkalmazásának útját egyengető alkotások és 3., a kiérlelt munkák. Művészként soha nem tett engedményt az igénytelenségnek, szívós következetességgel járta a saját útját. Kísérletezései nyomán sokszorosítással készülő munkákban is újat hozott. Az öntéshez készített alapformáit kézzel munkálta meg (domborművek), a részletező kidolgozást elhagyta, mert messzemenően figyelembe vette az öntési folyamattal járó változásokat. Ennek ellenére e darabokon nyomát sem találjuk az esetlegességnek. Esztétikai szempontból ezek is önálló, egyedi alkotásoknak tekinthetők.

A második csoportjának darabjain (1965: *Váza II.*, ezüstözött réz), miközben hagyja érvényesülni

a réz anyagszerűségét, a különféle technikák alkalmazásával (a hajlítás módja, áttört részek beiktatása stb.) a felületen elmélyíti a teret és felerősíti a mozgás illúzióját, de a hangsúly mindig a harmónián marad.

A tárgyak harmadik csoportjából két darabot érdemes kiemelni, mert mindkettőt három változatban is elkészítette. A *Tálka I.* (1970, vörösréz) [8. kép] domborítással és öntéssel készült. A további két darab az alkotói folyamat egy-egy fázisát képviseli. Rokonságban állnak a nagyszentmiklósi kincs ivócsanakjával – az ősi magyar fémművesség elemeit írta át saját korának nyelvére. Az időbeli és fel-fogásbeli távolságot elegáns megoldással oldotta fel: az ivócsanak füle egy fejét visszafordító madáralak (sólyom), a tálka végső változatán viszont a madár kifelé fordítja a fejét, mert most mi itt vagyunk. A körbefutó relief díszítőmotívumai (emberalakok, életfa, világ-virág) nemes egyszerűséggel hirdetik az alkotó teremtés nagyszerűségét és létezését. Múlt és jövő egységbe épül, a lét körforgása időlenné válik.

A másik munkája a *Doboz III.* (1975, ezüstözött réz) [9. kép]. Ez a kézi megmunkálás és a sokszorosításhoz való alkalmazkodás szép példája. A domborműves applikáció ebben az esetben is az oldalakra került, és úgy tűnik, mintha öntéssel készült volna. Azonban szó sincs erről! Kézi munkával alakította a művész, de végéig alkalmazkodva a sokszorosítás sajátosságaihoz. Az alakok lehetnének biblikus alakok is, hiszen olyan statikusak. Ember, állat és növény mozdulatlanágba dermedt, időtlenséget sugall. Csak a lélekmadár szárnyal fent, figyelmeztetve az élet állandó körforgására. Úgy tűnik, mintha minden korábbi kedves motívumát összegyűjtötte volna ide, szinte egy végső színpadra.

Margit fia, Engel Tevan István Aranytoll-díjas és nívódíjas grafikus, illusztrátor. Munkásságának jelentős része könyvillusztráció, egyedi rajz. Korai művein egy lapon, mozaikszerűen

Margit: *Doboz III.* (1975; réz, ezüstözött; 9x12,5x12,5 cm)

elhelyezett jelenetekben ábrázolta témáit. Ezek miniatűr méretben, finom, aprólékos gonddal rajzolt vonalakkal készült mesészerű alkotások.

Csak alaposabb tanulmányozás után döbbenünk rá, hogy a művész a humoros, groteszk ábrázolási móddal bennünket akar ráébreszteni a valóság hamis voltára (1971: *Kalendárium*, 1980-as évek: *Varázslat, Bohócok*) [10. kép]. Megrázó erejű illusztrációi (1967: *Ecloga II.* 1975–1985: *Gogol*) ember- és lélekismeretének mélységeit tárják fel. Későbbi grafikai egyszerűbb kompozíciójúak, az ábrázolt jelenetek színpadszerűek. Művészetének utolsó szakaszában főként a színpadi témák ihlették meg (Katona József, Bulgakov). Ekkor születtek ószövegségi témájú illusztrációi is, amelyek festői hatású, nagyobb méretű ceruzarajzok. Ezek az ember és Isten közötti kapcsolat felemelő és megrendítően komoly tolmácsolói, a zsidóság történetének hiteles megjelenítői (1980–1990-es évek eleje: *Dávidnak szövetsége Jonatánnal*, 1990-es évek eleje: *Dávidnak híréül hozzák Saul halálhírét*).

A kiállítás utolsó egysége a Tevan Nyomda grafikai termékeiből mutat be válogatást a falra szerelt

vitrinekben. A Tevan Könyvtár sorozat az ismeretterjesztés szolgálatában született, a fentebb említett illusztrátorok közreműködésével, amely 1918–1948

között jelent meg. A katalógusok Jankay Tibor, Kolozsváry Zsigmond, Kolozsváry Pál és felesége, Stupler Éva, Tevan Margit, Engel Tevan István kiállításához készültek. A kiállítás utolsó részében néhány Kolozsváry Györgytől származó grafikai terv és műalkotás teszi teljessé a Kolozsváry és Tevan család kulturális és művészeti tevékenységének bemutatását.

A tárlat által bemutatott életutak és művészsorsok arra is megtanítanak bennünket, hogy bárhová sodorhat minket a történelem vihara, a szülőföld iránt tetteikben megnyilvánuló hűség és szeretet nincs határokhoz és feltételekhez kötve.

Engel Tevan István: *Kalendárium* (1971; rézkarc, papír; 21x15 cm)

* Turok Margit tanulmányát a Munkácsy Mihály Múzeum / Jankay–Kolozsváry–Tevan Gyűjtemény műtárgyaival illusztráltuk. A műtárgyfotókat Kertész Zoltán készítette.

► VÁN HAJNALKA

Kereső vonalak helyett, tárgytalálás

Kolozsváry-Stupler Éva művészete

A házassága révén Békéscsabához kapcsolódó, Los Angelesben élő művész, Kolozsváry-Stupler Éva 1937-ben született Budapesten. Érdeklődése korán a művészetek felé fordult, középiskolába a fővárosi Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba járt rajz és festő szakra, ott érettségizett 1955-ben.¹ Ekkortájt ismerkedett össze a csabai születésű Kolozsváry Pállal. Pál, a neves kiadó családból származó Tevan Ilona és a Tevan Andor által működtetett Tevan Nyomda és Könyvkiadó Vállalatnál grafikusként működő Kolozsváry Sándor második gyermekeként látta meg a napvilágot. Éva és férje az 1956-os forradalom után együtt hagyták el az országot. Ekkor még csak Svájcig utaztak, ahol Éva beiratkozott a Kunstgewerbe Schule-ba, ahol különböző művészeti osztályokba járt, de gyermekáldás következtében diplomát nem szerzett. 1961-ben Kaliforniába emigráltak. Ezek után egy L. A.-i Junior College-ba, az El Camino-ba iratkozott be, ahol sokféle művészeti ággal kísérletezett. Járt rajz-, festő-, szobrász-, kerámia-, ékszerkészítő és művészettörténeti osztályba. Az évek során a kerámiában látott lehetőséget arra, hogy abban fejezze ki önmagát. Ezek olyannyira jól sikerült munkák lettek, hogy szinte minden elkészült művét értékesíteni tudta, így mára egy-egy, példaként megőrzött darab reprezentálja csak korai alkotásait. Ezekkel a kerámiáival kezdte el az 1960-as évek második felében aktív alkotói pályafutását. Művei formabontóak, szó szerint szokatlan formában kivitelezett alkotások voltak. Közepén áttört, úszógumiszerűen megformált terű vázák, kancsók, vagy arccá alakított, függőlegesen ellapított terű, többszajú vázák. Alkalmanként vízszintesen élt az ellapítással, és a kapott nagy felületen vulkányszerű kimagasodásokban képzelte el a majdani tartóba helyezendő virágszálakat. Játékos és kreatív

variációkkal élt a több ezer éves klasszikus formák helyett. Művészetének indulásakor már jelen voltak azok a vonások, mint a játékoság és a kreativitás, melyek aztán mindvégig jellemezték műveit.

Ahhoz, hogy Éva egyetemen taníthasson, beiratkozott a California State University Long Beach-re, hogy folytathassa grafikai tanulmányait, ahol elérte a legmagasabb művészeti fokozatot az MFA diplomát. Természetesen már korábban érdekelte a grafika, vagy ahogy nevezte, a karcolás, hiszen férje révén, aki a budapesti Képzőművészeti Főiskola grafika szakán végzett, és már az '50-es évek eleje óta gyakorló grafikusként működött, Éva beavatottá vált, ám professzionálisan a nyomatkészítést csak a Long Beach-i képzésen tanulta. „Volt egy kis hajlamom megtudni a rézkarcolás titkait”, mondta az alkotó, életútjának ismertetése során. Művelték szakmájukat külön is, de előszeretettel dolgoztak együtt.² Az 1983-ban a Műcsarnokban megrendezett *Tisztelet a szülőföldnek, Külföldön élő magyar származású művészek II. kiállításán*³ is közösen szerepeltek. Pál még itthon, az 1940-es évek végétől az 1950-es évek elejéig tanult a főiskolán, Éva ellenben az 1970-es években Amerikában, az egyetemen kezdte elsajátítani a grafika mesterségét és legfőképpen újdonságait, ahol egyből a színes nyomtatást választotta, melyet Magyarországon akkor még nem ismertek. Mesterétől, egy Angliából származó párizsi művészől tanulta ezt az újfajta technikát, az ún. intaglió metszetkészítést, melynek legfőbb különlegessége, hogy nem kellett minden lemezt külön nyomni, mert egy lemez manipulálásával el lehetett érni az összes szín felvite-

Gyökereim (2005; vegyes technika; 71x89x38 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

lét. Tehát az egyedi lemezt újra és újra savba kellett helyezni, lefedve a már megmaradt részeket, hogy a más-más felületek mind más-más mélységűvé váljanak. Ezután a nyomófestékek olajtartalmának kellett különböznie és többféle nyomóhengerrel kellett dolgozni, hogy az eltérő mélységekig hatolhassanak. Ilyen módon a színek is másképpen keveredtek össze és a kész mű briliáns koloritban pompázhatott.

A közös munka során a művek témáját, a kompozíciót és a színek összeállítását együtt beszélték meg, és míg Pál kitűnő rajz tehetségével a lemez figurális részét oldotta meg, addig Éva a lemez többi részén dolgozott, amíg úgy határoztak, hogy eljött az ideje a próbanyomtatnak. Ezután a technikai problémákat Éva oldotta meg, hiszen intaglió metszet készítéséből kapta a diplomáját és évekig oktatta megvalósíthatóságát, művészetét. A békéscsabai gyűjtemény részét képezi a *Forma térben* című sorozatából a 4., 6., 8., 9. sorszámú mű. A 4. számú *Az ablak* című munkának van leginkább meghatározhatatlan tere, ahol a képről képre ismétlődő amorf szerv egy végtelen sötét térben le-

beg. A szürrealizmus köszön vissza a sorozat más darabjain is. A 8. számú *Danaé* című, 1980-ban készült grafika abban különbözik a többitől, hogy egy, a mitológiából ismert történetet dolgoz fel, így van némi fogódzója a nézőnek, hogy mit láthat. A reneszánsz és barokk korban olyannyira kedvelt képtéma Kolozsváryéknál is úgy épül fel, ahogy az elődök kialakították toposzát, vagyis a mű előtérben a földön, drapériába burkolt, megtermékenyítésre váró női alak fekszik, mely egy törekény szobor, és anyaga nem mint jelző, hanem mint állapot került megjelenítésre. Ez szellemesen, mint a „törekény nő” szó szerint vett ábrázolása lenne. A szoboralak távolba vesző tekintettel néz kifelé bőrtönéből, és akkor jelenik meg köddel, füsttel kísérve nem csak az arany eső formájában megjelenített Zeusz, hanem az anatómiaiailag nagyon is pontos, bár összevissza fonódó és kavargó nemi szerveket összekapcsoló, *Az ablak* című műből ismert amorf szerv. A misztériumot felfokozza az arany esőt idéző színezés. A hatalmas boltív alatt, a kitáruló égbolt határtalan arany színben ragyog, melytől szinte meglevenedik a Kolozsváry házass-

¹ Az életrajzi adatokat a művésznő maga közölte a szerzővel.

² A Jankay-Kolozsváry-Tevan Gyűjtemény állandó kiállításában két közös munkájuk is látható: egy Bryce Canyon illusztráció, *A teve és a bölcs* című írás 3. számmal jelzett, valamint *A kocka* sorozat 6. számú, *Ülő nő* című művük.

³ *Tisztelet a szülőföldnek, Külföldön élő magyar származású művészek II. kiállítása*, Műcsarnok, katalógus, 1983, 82. p.

pár által lenyűgöző kvalitással elkészített, vizuálisan átírt történet.

Éva a komoly fizikai erőt igénylő intaglio metszetek készítésével időközben felhagyott. Már azok mellett is foglalkoztatta (hiszen azokban is benne rejlik a kollázs technikája) és máig is műveli fő műfaját – mely őt nemzetközileg elismertté tette –, a talált tárgyakból készített új alkotások létrehozását. Ezeket az assemblage megnevezéssel illetjük. Keletkezése a klasszikus avantgárd idejére esik, amikor legkorábban a dadaizmus és a szürrealizmus élt a véletlenszerűen egymás mellé helyezett, össze nem illő tárgyak egybekomponálásával. Az assemblage történeti és technikai elődjeként tekinthetünk az applikáció alapú megoldásokra, a montázsra, vagy a hasonló szellemiségű kollázsra, melyek szintén a hétköznapi tárgyak vagy azok maradványainak egymás mellé helyezésével egy újfajta realizmust kívántak megteremteni. Louis Aragon *A kollázs* című, 1965-ben kiadott művében, mely összegyűjtött tanulmányait tartalmazza, ezt az új képzőművészeti műfajt mutatta be az 1923-tól 1965-ig terjedő időszakban. Ennek bevezetőjében kitért arra, hogy a korai időszakban hogyan alakult ki ez a megnevezés.⁴ Aragon írása esetünkben azért nagyon fontos, mert összeköti az akkor már fénykorában tartó avantgárdot a művészettörténetbe majdan stílusnévként bevonult új realizmussal, és a pop-artban leginkább kiteljesedő assemblage-zsal. Nagy utat tettek meg ezek a műfajok, mire a tárgyalandó időhöz elértek. Hiszen igazából a kollázs egyetlen célja a valóság festői ábrázolása volt,⁵ ezért míg a XIX. századi mesterek a valóságot a festészet klasszikus eszközeivel szándékozták megragadni, a XX. század alkotói már a beemelt részlettel kívánták megteremteni. Nem imitálták a valót, hanem a kép részévé tették. A század közepétől akár háromdimenziós tárgyakat is beépítenek a képbe. Fontos Marcel Duchamp nevének a szerepeltetése, aki ennek a tárgyfelhasználó művészetnek egyik meghatározó személyisége. Duchamp a ready made-del megtette a XX. század művészetének legnagyobb lépését, mégpedig az invencióban rejlő lehetőség feltárását. Ennek a felfedezésnek egy változata az assemblage. Megemlíteném továbbá a műfaj egyik úttörőjét, illetve specialistáját, Joseph Cornellt, aki „dobozművészeti” életművével képviselteti magát a művészettörténetben. Alkotásai szintén a szürrealizmus stílusában fogantak.

Ahogy a fentebb bemutatott intaglio metszetek, úgy Éva 1980-as évektől készített assemblage-ai is a szürrealizmustól és – itt már beszélhetünk más

gyökerekről is – a dadaizmustól örökölt, véletlenszerűen egymás mellé helyezett részletekből indulnak ki. Bár a műfaji meghatározásban síkplasztikaként található meg az assemblage leírása, Éva életművében kétféle assemblage-t különböztet meg, a falra akaszthatót és a szabadon állót, de – talált tárgyakból való alkotói módszere miatt – mindre az assemblage megnevezést használja. Tanulmányomban a munkákat az ábrázolt témájuk alapján csoportosítottam, mert így könnyebben befogadható ez a látszólag egyszerű, de szellemiségében bonyolult életmű. A kronológiai rendszerbe helyezés helyett, hiszen fejlődéstörténeti szempontból, néhány apróbb jelenséget észrevéve, nem releváns Éva assemblage művészete, beszédesebbnek láttam egy tematikai megközelítést.

Felosztásom szerint tematikailag három mar-káns, illetve egy kísérő csoportba oszthatjuk talált tárgyakból komponált műveit. Vannak az anyagi vagy misztikus téma köré felépülő munkák, a tudományos vagy orvosi vonatkozásúak, a zenei indíttatásúak, végezetül pedig a nagyvonalúan egyéb tematikájúnak nevezhetőek, illetve beszélhetünk ezek mellett absztrakt munkákról is, bár fontos megjegyezni, az absztrakció nagyon sok művét átszövi.

Sokféle tematika fellelhető Kolosváry-Stupler Éva assemblage művészetében, maga a megközelítés, a kiindulópont, illetve az alkotási folyamat természetesen egy töről fakad. Mégpedig a kiválasztás, rátalálás fázisától indulva, a részletekkel való játszáson és rendezgetésen keresztül a fordulópontot jelentő új kontextusig, ahol – most már egy műalkotás részeként – újra értéket képviselhet minden egyes értéktelen részlet. Ezt a folyamatot, illetve az alkotás misztériumát Éva egyik kiállításának bevezetőjében már megragadta egy, a művészetével foglalkozó kurátor, aki alkotónk ihletforrásának részben az Évát körülvevő törzsi művészeti emlékeket tartja.⁶ Valóban érezhető munkáin, hogy magukban hordozzák a spiritualizmust. Az elemzés felosztásául használt tematikus szétválogatást, melyet kizárólag a befogadhatóság végett használok és semmiképpen nem értelmezés okán, hiszen műveit pont az előbb említett szellemiség fogja össze, valójában mind egy helyről indul, és ugyanoda fut be, mégpedig a szellem megmagyarázhatatlan szférájáig, a művészetrel való csodatételig. Ahogy egy másik kurátora írta: nem kell megértenünk Éva szimbolikus alkotásainak nyelvét műveinek meg-

nézése előtt,⁷ mert misztériumuk révén, mellyel tartalmukat közvetítik, mint egyfajta modern Pandora szelencéje, feltárulkoznak maguk a művek, Éva egész világa, csak éppen kevesebb fájdalmat és több szórakozást nyújtva, mint ami alkotójuknak jutott. További újdonságot hozó meglátás volt felfedezni Éva újrahasznosító műveinek egyediségét a színek bevonása révén,⁸ ahogy a felhasznált tárgyakkal és festékekkel ezt a monokróm műfajt színéssé transzformálja.

A kezdeti évekből, 1983-ból való *Őrangyal F-100* című és a *Csodavárás* című mű között sok hasonlóság fedezhető fel. Először is, hogy mindkettő a téma szerinti felosztást tekintve, a szakrális világból indul ki, és hogy mindkét mű címadásában a véletlen játszhatott közre, hiszen a műbe beépített betűs/számos/szöveges elem nevesíti őket, csakúgy, mint a nagy avantgarde elődöknél, ahol a cím szintén a mű részeként volt látható. Fontos hasonlóság a két '80-as években készült assemblage között, hogy a befoglaló forma egyben egy nagyméretű tárgy is, az *Őrangyal* például kis oltárként funkcionál. Ezt a „szentesítést” fokozzák a fadoboz tetejére szimmetrikusan helyezett, építészeti elemekre asszociáló tárgyak. Ugyancsak a munka monumentális hatását fokozza, hogy a mű központjában elhelyezett névadó őrangyal fejét téglafalazatszerű nyaktaggal támasztja alá. Az angyal fején kulcsokból álló sugaras fejdísz. A *Csodavárás* befoglaló formája egy ablakkeret, mely, mint egy festmény kerete is funkcionál. Az, hogy Éva mindkét korai munkája dobozszerű térben van, nem véletlen, hiszen kezdetben egy nézetes alkotásokban gondolkodott, csak később kezdte foglalkoztatni a körbejárhatóság. Ez a változás megfigyelhető az assemblage-ai történetében. Alkotásai elkészítésekor a későbbiekben is fontos marad a befoglaló forma léte, hiszen abban kezdi el rendezni tárgyait. Vagyis egyfajta szimbolikusság is van a mű fizikai megvalósulása és az életmű alakulása között. A *Csodavárás* című alkotás nézőpontját izgalmassá teszi az ablakkeret vagy inkább ablakszárny, mert az üvegosztók is részei a képnek (valós ablakra utalva), felvetve a kérdést, hogy a néző van-e bent a térben és néz kifelé, vagy a csoda történik bent, és mi annak csak kívülrekedt szemlélői lehetünk. Jellemzően a kép

közepén, a bal felső rész felé törve repül a hírhez. Kezében kürttel, lefelé, a képzeletbeli tájra pillantva szárnyal. A fák, melyek felett repül, a variációk egy témára megnevezést kaphatnák. Mindegyik „fa” törzse faanyagú, de koronájukban eltérnek, a legizgalmasabb például egy állkapcsot felhasználó „lomb”. Itt juthatnak eszünkbe a hasonló stílusok, a klasszikus és új dadaizmus, az új realisták és az arte povera hasonló törekvése. A véletlenszerűség, az elvonatkoztatás, a szabadon engedett fantázia fogja összekötni és egységessé tenni a tárgyi részletekből összeállított végleges művet, bízva a művész ítéletében, hogy mikor kész az alkotás. Amikor készen van, akkor minden részlete közrejátszik az egész fontosságában. Analógiaként említeném az Évához fizikailag is közel álló Los Angeles-ben élő, assemblage-okat készítő Betye Saar nevű művésznőt, akinek munkái között ugyancsak felfedezhető az ablakkeret, -szárnyat képkeretként felhasználó gondolat.

Második nagy témacsoportjaként megjelölt tudományos vagy orvosi tematikájú munkái közé tartozik a *D.M. Ferry & Co.* című 1993-as műve. Itt is a rátalálás véletlenszerűsége adta az alkotás címét, hiszen a doboz ajtó belső felére ragasztott papíron olvasható a hajdani tulajdonos vagy gyártó neve. Az nem tudható biztosan, hogy ez tényleg orvosi ládika lehetett, vagy csak Éva révén avanszálódott azzá. A sok betegségen átesett alkotót nem véletlenül foglalkoztatja a fájdalom és gyógyulás sajnos nála sokszor öröki köré alakuló története. Nem lehet munkáiról beszélve nem megemlíteni, hogy azt a sok fizikai fájdalmat is fel kívánja dolgozni az alkotó, mely testét újra és újra előveszi. Tudatosan vagy tudat alatt, Éva saját orvosává kívánt válni, hiszen spirituális töltetű munkái révén tükröt tart a betegségeknek, hogy legyőzhesse azokat. Egy elemzője szerint Éva művészetével veszteségeit meséli el, fanyar humorral emlékeztetve rájuk, túlélésre biztatva.⁹

Szintén külön tárgyalhatóak a zenei indíttatású munkák, ami nem véletlen, hiszen Éva nagy zene-rájongó. Ezekben előfordulnak mind falra akasztható, mind körüljárható művek is, néhol kevesebb, néhol több transzformálással élve. A 2003-as *Dobok* például szimplán, mint egy dobgyűjtemény áll össze, ellenben a 2004-es *Szinkópált ritmus* című munkában a műfaj klasszikusabb megnyilatkozásában jelenik meg az elvontság. A csak némi zenei múlttal rendelkező értéktelen tárgyak keretbe foglalva kelnek új életre. Értelmetlen lenne minden műtárgy

7 Frank, Peter: Eva Kolosvary-Stupler: Out of many parts, many wholes. In: Eva Kolosvary-Stupler. *Magical Transformations*, Don O'Melveny Gallery, katalógus, 2004. 3. p.

8 Burnes, Fatemeh: Eva Kolosvary-Stupler – Artist. Collector. Survivor. In: *The art of Eva Kolosvary-Stupler. Looking Back 1967–2007*, Mt San Antonio College, Art Gallery, katalógus, 2007. 3. p.

9 Clothier, Peter: The transformation of loss. In: *The art of Eva Kolosvary-Stupler. Looking Back 1967–2007*, Mt San Antonio College, Art Gallery, katalógus, 2007. 4–6. p.

6 Canty, Scott: The magic of transformation. In: Eva Kolosvary-Stupler. *Reflections*, Don O'Melveny Gallery, katalógus, 2002. 4. p.

4 Louis Aragon: *A kollázs*. Budapest, 1965. 6. p.

5 U.o.: 12. p.

Corini Margit szenvedélyes élete

Egy életrajzi kötet részletei

Corini Margit méltatlanul mellőzött jelese a magyar piktúrának – írtam magam is több helyen, de így gondolják képeinek rajongói, s hányatott életének más ismerői is. Mindaddig nem készült művészetéről összefoglaló munka, rangos lexikonok sem említik nevét. Csak az újabb, kisebb jelentőségű művésznévtárak, s egyéb, főként internetes források szentelnek neki pár sort, de jórészt ellenőrizetlen életrajzi adatokat adnak tovább biztos tényként. Látszatra elegánsabb megoldás, mint az „így lehetett” és „valószínűleg” kifejezések használata.

Egy monográfiába azonban sok minden befér. A források kritikája is. A köztudatban forgó két születési dátumtól kezdve a művésznő névviselésének többszörös rejtélyén át a történelem és a politika viharainak kitett sorsán keresztül egészen a magánélet, az asszonyi lét sokszor inkább csak sejtethető, mint dokumentálható eseménysoráig. Fontos momentumai ezek egy művészember életének, amelyek meghatározzák tájékozódása irányait, életműve kiteljesedését, vagy torzóban maradását, de azt is, milyen helyet foglal el a művészeti élet „köztudatában”, már ha létezik ilyen egyáltalán, amelyben helye van olyan jelentékeny alkotóknak is, akik az elmúlt, viharos huszadik században, annak is a második felében nem voltak mindig a hazai, hivatalos kultúrpolitika kedvencei.

A *Corini Margit szenvedélyes élete* című, Banner Zoltán művészeti író szakmai lektorálásával, a kolozsvári Kriterion Kiadónál megjelenésre váró, mintegy háromszáz oldalas könyv bizonyára hozzájárul a művésznő életének és művészetének megismertetéséhez, s törleszt valamit abból a régi adósságból, amellyel tartozik neki mind a szakma, mind a művészetkedvelő nagyközönség.

Corini Margit – vagy ahogy a franciák nevezték: „Maitre École de la Nuit”, az éjszaka mestere – élettörténete egybeesett a XX. század zaklatott, viharos eseményeivel. A szerző végigkalauzolja az

olvasót Corini Margit életének, művészi útjának és személyiségének rekonstruálására tett felfedezőútján, amely önmagában is kaland a maga meglepő, olykor hihetetlen fordulataival.

Corini Margit méltatlanul mellőzött jelese a magyar festészetnek. Még azok is, akik a közelében éltek, vagy akik a huszadik század művészetének hivatott kutatói, kevés ismerettel rendelkeznek vele kapcsolatban, mert kevés is tudható. Csak az bizonyos, ami hátrahagyott, ami nagyobb részt szétszóródott életművének darabjaiból kiolvasható. A legteljesebb kollekció a gyomaendrődi Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény – Városi Képtárban található, amelynek nyolc éven át voltam vezetője. Több mint negyven alkotását őrzik itt, de ez csak töredéke lehet az egésznek.

Sorsdöntő élmények

„Az igazi művészet nem ismer határokat, korlátokat, bélyegzőket. Az igazi művészet kileng az időből (...) ki, a végtelenbe és nem hogy félne a szabad versenytől, hanem azt határozottan megkívánja. Versenyezni és a non plus ultráig kifejlődni csak határok nélkül lehet.” (Corini Margit hozzászólása a Pesti Napló 1934-es *Ki a kontár?* című ankétjához)

Mi vitte vajon a szépen hegedülő, éneklő, a zene iránt érdeklődő, a színpadon sikereket elérő Sovári Margitot a festészet felé? Miért nem próbált meg színészként érvényesülni az Újvilágban, és miért nem próbált visszatérni a színpadra Párizsba települése után, akár az ottani magyar társulatok va-

Corini Margit (1897–1982)

A felfedezett témáktól elrugaszkodva az absztrakt munkákat is elkülöníthetjük, bár ahogy fentebb már megjegyeztem, mivel ezek mégsem teljesen elkülöníthetőek, inkább csak jelzésképpen említeném meg „csoportjukat”, kiemelve velük kapcsolatban egy kutató észrevételét. Ezek rendszerint vagy körformára, vagy függőleges tengelyre rendezettek.¹¹ Ide sorolhatjuk példaként a *Bika szeme* című 2000-ben készült alkotást. Ebben a műben benne van mindkét formára való törekvés, a centrális és a vertikális formaképzés, a földi és égi vonatkozásokat is beletéve a műbe. Ám nincs szabály kivételek nélkül. A négyzetes befoglaló formába rendezett 2005-ös *Gyökereim* című, a gyökértelenségét orvosolni hivatott mű, szintén Éva őszinte vallomásának absztrakt formában történő feltárulkozása.

Az assemblage-ok készítését egészségi okokból egy időre, 2005–2009 között abbahagyó művész a rajzolásban bontakoztatta ki alkotói énjét. Ezek témája is ugyanúgy megkülönböztethető, ugyanakkor ezeket maga a művész alakította ki: *Regések, Kapcsolódások, Csendéletek, Kisugárzások, Tájépek, Assemblage-ok rajzai és Kifelé a káoszba*. Érdekes, hogy itt is megfigyelhető a figurális és absztrakt alkotások egymásmellettsége, ám itt az absztrakt kifejezési forma jelenik meg több variációban. A nonfiguratív képek között találhatunk geometrikus absztrakt munkákat és mandalaszerű megoldásokat. Ezekre a viszonylag újabb papír alapú munkák elemzésére jelen írás terjedelmi okokból nem tér ki.

Kolosváry-Stupler Éva művészete, mely Budapestről indulva Los Angelesben teljesedett ki, és melynek néhány darabja Békéscsabán lett otthonra, nagyon fontos nekünk, mert általa a nemzetközi művészeti palettáról kapunk ízelítőt. A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum égisze alatt működő Jankay–Kolosváry–Tevan Gyűjtemény pedig büszke lehet, hogy az e tanulmányban bemutatott életműből őrizhet néhány alkotást.

bemutatásánál az összes valaha volt tárgy töredékeit beazonosítani, hiszen néha pont a bizonytalansága tetszhetett meg a művésznek, a meg nem nevezhetősége, hogy aztán ebben az új, szürrealisztikus világban, egységgé olvadva, mint egyfajta elvont fogalom reinkarnálódhasson. A zenei csoportba tartozik egy nagyon izgalmas szabadon álló munka, a 2000-es datálású *Múzsza* című alkotás. Ez mint egy szürrealisztikus allegorikus alak jelenik meg. Mivel a figura teste maga a hangszer, így teljesen emberré lényegíti át, ahol a kezekben jelen levő sándarab, mint valamiféle hangszer jelenik meg. Ám a bizarrságot az életműben a kirakati- vagy játékbabák felhasználása tetőzi be, ahogy a nyurga végtagokat egy üres tekintetű, vérző fej koronázza meg, nekünk játszva a melódiát.

Az egyéb tematikájú munkák között láthatunk többek között állatot, épületet, embereket, fogalmakat megjelenítő munkákat, amelyek az életmű alakulásával idővel külön is bemutathatóvá válhatnak, ha alkotójuk további hasonlókat készít, kibővítve egy-egy területet. Nehéz lenne minden fajtára további példákat hozni. Éva, ahogy fentebb már említettem, installációs szempontból osztályozta műveit. A művészt a kint-bent ellentétének kérdése is foglalkoztatja. Korábban legújabb sorozataként említette¹⁰ és külön csoportba sorolta három lábon álló munkáit, melyek ugyan nincsenek nagy számban jelen az életműben, de fontosnak látta assemblage-ainál feltüntetni és bemutatni azokat. Ezek közül a munkák közül való a *Bepillantás* című 1993-as műve. A kint-bent játékkára épül ez a korabeli fényképezőgépet felhasználó mű. Szokatlan módon nem sok, kisebb-nagyobb tárgyból, hanem csak két részletből áll össze az alkotás –, mondhatni objektszerűen, meglátva a talált tárgyban a kész mű lehetőségét – magából a hőskorszakot megélt fényképezőgépből és egy szemből. Továbbá nem a gép előtt jelenik meg a megörökíteni való téma, hanem a gépben van, mert nem várt keretbe zárva kinéz a „fotós” szeme. Nem elsőtétítve jelenik meg, hanem megvilágítva, és nem pillanatnyi benyomásként, hanem örökkévalóvá téve azt.

¹⁰ http://www.elcamino.edu/commadv/artgallery/archives/encore/e_kolosvary.html

¹¹ Lásd: 6. jegyzet

lamelyikében, akár itthon? Mi adta a döntő lökést, ami ilyen gyökeres váltásra készítette őt?

A rajzoktatásra a korabeli középiskolákban nagy súlyt fektettek, de ez nyilvánvalóan nem terjedt túl iskolás gyakorlatokon, díszítmények, gipszminták rajzolásán, esetleg korabeli metszetek, nyomatok másolásán. A lányoknál külön hangsúlyt kapott a művészi kézimunka oktatása. A kolozsvári Felsőbb Leányiskolának például saját művészeti gyűjteménye volt. De Gerando Antonina a „női hivatás” betöltéséhez elengedhetetlennek tartotta a széperzék kifejlesztését. A gyűjteményben antik szobrok gipsz-másolatai, klasszikus művészek munkáiból albumok, metszet-gyűjtemények egyaránt helyet kaptak. A biedermeier és a historizmus alkotóinak, Barabás Miklósnak, Székely Bertalanak, Madarász Viktornak és a többieknek albumai és olajnyomatos reprodukciói sem maradhettek ki, hiszen Antonina Teleki Blanka unokahúga volt, s mint igazi honleány, minden alkalmat megragadott a nemzeti érzés terjesztésére.

Az iskolán kívül más lehetőség is volt a városban a művészeti képzésre. Ott volt például Ács Ferenc festőművész magániskolája, amelyet 1908-tól saját lakásán működtetett. Mint hűséges Hollósy tanítvány, az eredeti nagybányai szellemet képviselte, de megértéssel fogadta a „renegát” fiatalok törekvéseit is, noha ő maga nem követte azokat. A fogadtatás az aggodalmak ellenére igen kedvező volt. A város értelmisége éppen eléggé sznob volt ahhoz, hogy ügyesen titkolja, nem érti ezeket a „moderneket”. A sajtóban megjelentett ellenérzések inkább a MI-ÉNK sértett tagjainak sugalmazására kaptak hangot, hogy vajon Ács Ferenc és a szervező bizottság jogosult volt-e az egész tagság nevében eljárni.

Az édesanya Miklós Zsigmonddal kötött házassága után a család kétlaki életet élt. A nagyfiúk Pesten folytatták tanulmányaikat, Margit 1913-ig valószínűleg Kolozsvárt maradt, de gyakran rándult a fővárosba, ahol a fiúk igyekeztek bevezetni húgukat vadonatúj ismeretségi körükbe, a művész-növendékek világába, és kalauzolták a legkülönbébb művészeti eseményeken.

Mit is láthattak együtt, ami megmozgatta az egyszerűen kitágult világra rácsodálkozó kamaszlány képzeletét? A Nemzeti Szalonban 1907-ben megnyílt Gauguin- és Cézanne-kiállítás idején ők még nem voltak Pesten, Margit amúgy is túl fiatal lett volna még hozzá, de 1909-ben az említett kolozsvári MIÉNK kiállítással majdnem egy időben a Könyves Kálmán Szalon megrendezte a Keresők – a Nyolcak elődje – kiállítását, ahol Czóbel, Márfy, Kernstok, Pór és társaik munkáival találkozhattak.

1910-ben a Művészház *Nemzetközi Impresszionista Kiállításán* megismerkedtek a nagy francia impresszionistákkal és követőikkel. 1911-ben szintén a Rózsa Miklós vezette Művészház *Keleti Kiállításán* a japán fametszetek, keleti textilek, néger szobrok egzotikumával találkozhattak. Ez Nagy Istvánra tett igazán mély hatást, hiszen az iparművészeti, s ezen belül a textilipari képzés a szecesszió jegyében amúgy is hajlott az egzotikumok felé.

1913-ban szintén a Művészház rendezte meg a *Nemzetközi Posztimpresszionista Kiállítást*, ahol az expresszionizmus, fauvizmus, sőt, a kubista és az absztrakt irányzatok képviselői is helyet kaptak. A Párizsban élő, szintén kubizáló Réth Alfréd együtt szerepelt Picassóval, Kandinszkijjal, Delaunay-vel és más, mára már az avantgárd klaszíkusaivá érett alkotókkal.

Az 1913-as év bővelkedett a modern kiállításokban. Az Ernst Múzeum sem maradt le lelkesedésben a Művészház mögött. Ernst Lajos is bemutatta gyűjteményének legszebb modern francia darabjait. A gyűjteményből Ernst 1937-ben bekövetkezett tragikus halálakor több képet megvásárolt a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója, Petrovics Elek. Néhány darabot azonban már e kiállítás anyagából is válogattak a Szépművészeti számára, például Toulouse-Lautrec és Gauguin egy-egy alkotását.

1917-ben Kassák lapjának, a MA-nak a szerkesztőségében rendezték meg a brassói Mattis Teutsch János kiállítását, akinek a művészete ekkoriban a Münchenben működő Kandinszkij vezette expresszionista Der Blaue Reiter csoporthoz kötődött. 1918-ban szintén a MA-nál rendezték meg a Galimberti-Dénes házaspár emlékkiállítását, akik ebben az évben, mint annyian, a spanyolnátha-járvány áldozatai lettek. Galimberti Sándor és Dénes Valéria sok évig élt Párizsban. Henri Matisse tanítványaiként a posztimpresszionista stílusok és a korai kubizmus jegyében alkottak.

A kortárs kiállítások mellett a nagy múzeumok, így a Szépművészeti Múzeum állandó kiállításait is látogatták a testvérek, ahol a nagy klasszikusok műveivel ismerkedhettek meg az Esterházy-gyűjtemény képei között. Margitra különösen erős hatást gyakorolt a rendkívül expresszív El Greco festészete, valamint Rembrandt és Corregio fénykezelése.

A modernnek közül itt találkozott Manet *Hölgy legyezővel* című képével, és itt látta Pissarro *Pont-Neuf* című képét is, amely sokakat meglepett. Később más nézőpontból ő is többször megfestette Párizs hídjait, festőállványát egy, a Szajná ringatózó csónakban felállítva.

A háború kitörése megritkította a közös programokat. Margit megkezdte tanulmányait Rákosi Szidi iskolájában, a fiúk pedig katonának mentek. János a főiskolát az 1917 és 1921 közötti években végezte. Előtte ő is frontszolgálaton volt. A háború félbeszakította a főiskola előkészítő tanfolyamain folytatott stúdiumait, amelyeket csak az 1917/1918-as tanévben tudott újra kezdeni. Tanárai voltak Stróbl Alajos – akinek mesteriskoláját is látogatta –, Radnai Béla és Vedres Márk. Az ő kezük alatt formálódott mesterségbeli tudása és művészetszemlélete, hogy később az apróbb plasztikai megbízásoknak éppúgy eleget tehessen, mint a nagyobb köztéri megrendeléseknek. „Alkotásai realista szellemű, főként kőbe faragott női- és férfialakok, sport-szobrok, portrék és plakettek. A klasszikus görög szobrászatot idéző, egységes formarend, harmonikus életérzéseket sugárzó alakok jellemzik kompozícióit.” – írta róla Wehner Tibor.

Az oktatás ezekben az években a főiskolán a háború, a forradalmak, majd az antant-hatalmak megszállása miatt kaotikus körülmények között folyt. (...) A Lyka–Csók–Vaszary-féle reform 1920 decemberében, azaz gyakorlatilag 1921 elején kezdődhetett csak el a régi tanári gárda meg-megújuló támadásai közepette, pedig Lyka igyekezett a művészi sokszínűség jegyében a legkülönbébb irányok képviselőit meghívni a tanári karba. Csók és Vaszary mérsékelten modern, külföldi sikereket is felmutató művészete mégis ellenérzéseket keltett. Évekig megakadályozták rendes tanári – már fizetéssel is járó – kinevezésüket, feljelentésekkel zaklatták az éppen aktuális minisztereket, s a személy szerint kissé konzervatív ízlésű, de mindig méltányosságra törekvő Klebelsberg távozása után 1932-ben el is érték ellenlábasai Vaszary eltávolítását a katedrálról. Addig azonban, egy szűk évtizedig, nem utolsósorban Vaszarynak köszönhetően európai szintű oktatás folyhatott az intézmény falai között. (...)

Hosszú élete folyamán Corini Margitnak bőven volt része elismerésben, de mellőzésben is. Az életutat végigkísérve igyekeztem mind a fényes, mind a sötétebb időszakokat bemutatni. Elsőrendű forrásom a művész által összeállított sajtóalbum volt, amelyben a hazai és külföldi újságok cikkei tanúskodtak a művésznő sikereiről.

Sajnos, ezek az újságcikkek ritka kivételtől eltekintve, mint Ybl Ervin néhány dicsérő szava az 1932-es Nemzeti Szalon-beli tárlaton kiállított képekről, vagy André Sans írása az Aventure hajón rendezett kiállításról és Malcolm Vaughan katalógusszövege a Painters & Sculptors 1933 februári kiállításához, nem szakemberek tollából származnak, hanem az egyes lapok kulturális újságírói vagy egyszerű tudósítói által íródtak. Igazi, elemző írások alig születtek Corini Margit művészetéről.

Ez a könyv mindenképpen hiánypótló mű, de jellegéből adódóan elsősorban az életrajzi szempont dominál benne. Helytörténeti munkának indult, de a kutatások során túlnőtt annak kereteit. Jócskán elkalandozott a művészettörténet és a huszadik századi történelem más területeire is. Megőrizte eredeti célközönségéhez alkalmazkodó olvasmányos stílusát, de ugyanakkor igyekezett a tudományosság követelményeinek is megfelelni, s a nagyközönségnek csakúgy, mint a szakmának újdonságokkal szolgálni.

A pályatársakkal és műveikkel való párhuzamba állítás, a kapcsolódási pontok megrajzolása, a fiatal Corini Margit művészi tájékozottságának feltérképezése, a korabeli párizsi és New York-i művészeti élet, az európai és az amerikai művészet kölcsönhatásainak, párhuzamos és ellentétes tendenciáinak bemutatása csak részben pótolhatta a teljes körű művészettörténeti feldolgozást. A benne közölt forrásanyag, a cikkeket, képeket, kiállítási meghívókat, katalógusokat sokasága az életút vezérfonalára fűzve azonban a jövő kutatói számára, mivel ez idáig egyetlen és első közlés, rendkívül hasznos lehet.

Corini Margit: *Este a párizsi Szajna-parton*
A Kieselbach Galéria
34. aukciójának katalógusából

Corini Margit: *Horgászok*

Corini Margit művészete iskolákhoz, stílusokhoz nehezen köthető. Alkotásainak expresszionista hangvétele jól mutatja, hogy őt is ugyanazok a festői problémák foglalkoztatták, mint a korabeli művészet fősodrába tartozó más alkotókat. Nem tudjuk, szerencsésebb körülmények között a már beérett művész hogyan illeszkedett volna bele a hazai képzőművészeti kánonba. Az bizonyos, amint egyik kései nyilatkozatában maga is elmondta, egykor modern művészetén vidéki izoláltságában már életében túllépett az idő.

A modernség tehát múltó állapot, de az igazi értékek kiállják az idők próbáját. Az utókor ítélete gyakran nem esik egybe a kortársak véleményével. A késői generációk pedig sokszor olyan szépségekre csodálkoznak rá, amelyek nemrég még említésre sem voltak méltóak. (...)

Ugyanígy átértékelődött a „nőművészet” is. A női művészet, mint ahogy maguk a nők is, a teremtés és a művészet másodrendű, értéktelenebb alkotásai és alkotói közé számítottak sokáig. Ma már valóságos divatja van Magyarországon is a „nőművészetnek”, hála többek között a Szombathelyi Képtár úttörő kiállításának, és az igazgató, Gálig Zoltán kitartó munkájának. A gyomaendrődi Városi Képtárnak az előző fejezetekben többször említett „*Lázadó piktorínák*” című kiállítása a szombathelyi „*Nem nőies kacérkodás a művészettel*” – *Hölgyválasz: az Új Nyolcak és köre*” című kiállítás példáját követve egyike volt az elsőnek, amelyek ezt a sajátos kérdéskört igyekeztek körbejárni. Egyben ez volt az a kiállítás is, amely elsőként próbálta Corini Margitot és művészetét beilleszteni a női kortársak közé. Nem volt könnyű dolga a szerzőnek, amikor a Múzeumi Hírlevélben megjelent cikkében megkísérelte a Női Nyolcak néven is ismert festőcsoportnak a legkülönfélébb stílusokat követő tagjai közt elhelyezni a művésznőt. A csoportból talán Lóránt Erzsébet olykor szatirikus hangvételű, expresszív életképei és Futásfalvy Márton Piroska erőteljes kompozíciói, különösen néhány városi utcaképeinek formálása rokonítható Corini alkotásaival. Egyébként Futásfalvy maga is erdélyi származású volt. Képein csakúgy, mint Corini alkotásain a városok erdejében a magas, fölénk tornyosuló házak a szülőföld elhagyott hegyeit, a falak közé szorított sikátorok

pedig a völgyek, keskeny szurdokok emlékét idézik, s egyszersmind az őstermészetből a városba szakadt ember magányosságát rajzolják elénk.

Töredékes az a kép, amelyet Corini Margitról, az emberről, s még töredékesebb, amelyet a világban szétszóródott műveiről alkothatunk magunkban. Életműve sokkal szerteágazóbb, mint amit a gyomaendrődi Városi Képtár őriz, s amit a művészetkedvelő közönség számon tart. A „párizsi éjszaka festője” nem csak éjszakákat festett, bár ezek a legközismertebbek, s ezek közt is, ha jól figyel a szemlélő, ahány, annyiféle, mint ahogy Monet szénakazlai és katedrálisai közt sincs két egyforma. Sokan idegennek is érzik az életműtől azokat a képeket, amelyeknek témája nem az éjszaka vagy a tenger, pedig csendéletei és portréi már ritkaságuk miatt is értékesek, s művészi színvonaluk sem marad el a többitől, leszámítva az utolsó évek némileg fáradtabb, rutinszerű munkáit.

A műkincspiacon kezdenek divatba jönni a Corini-alkotások. A budapesti galériáknál, például a Kieselnachnál, a Polgárnál, a Nagyházinál, az Abigail-nél és a debreceni Villás Galériánál igen jó áron kelnek el, s az egyszerű kereskedők is már száz- és ötszázezer forint közötti áron hirdetik képeit az internetes aukciós oldalakon. Volt olyan aukció, ahol csúcsáron, másfél millióért kelt el egyik képe.

Mivel a gyomaendrődin kívül más közgyűjteményben nincsenek Corini-képek, csak az aukción vagy magángyűjtőknél tűnhetnek fel újdonságok. Ebben a körben remélhető a külföldi sajtó által annyit emlegetett grafikai munkák felbukkanása is, amelyek újabb ismeretekkel gazdagíthatják a kutatást.

„Évek szívós, kitartó munkája vár még ránk, hogy méltó helyére kerüljön ez az életmű, elkészüljön egy monográfia...” – írtam a Békés Megyei Hírlap 2002. november 30.-i számában. Talán e könyvvel sikerült az első lépéseket megtenni. Számos kérdés nyitva maradt, amire csak maga Corini Margit tudhatta a választ, s számos olyan tény merült fel a kutatás során, amely még feltárássra, továbbgondolásra vár. Az élő tanúk fogyatkoznak, s a dokumentumok számszavúak, de bizonyára rejtegetnek még újdonságot a jövő kutatói számára is.

SZIL ÁGNES ◀

Mindenáron (falusi történet egy felvonásban)

Szereplők:

MÁTYÁS és JÁNOSKA: 20-25 év közötti fiatal emberek, átlagosak – ügyelni is kell rá, hogy semmilyen kirívó ne legyen a külsejükön. Farmert és pólót viselnek, Jánoska kezében a darab elején bukósísa. Mátyás kissé alacsonyabb nála. Jánoska hangos, kezdeményező, Mátyás visszafogottabb.

A MAMA: 74 éves, a mamák „egyenruhájában”: nejlonotthonkát, alatta fakókék mackónadrá-

got visel, a kezében bot. Erős szemüvege miatt látássérültnek gondoljuk, de meglepően jól tájékozódik – igaz, a hamarosan a lakásában, ismerős terepen leszünk.

ANGÉLA: A fiúkkal egykorú lány, nem szép, de nem is csúnya, farmert és világos pólót visel. Tudja, hogy megszépíti az arcát, ha mosolyog. Az öltözte egyszerű, nincs rajta semmi különleges.

Történik: ma, a szomszéd utcában, A MAMA háza előtt, majd a konyhában

Falusi utcarészlet. Keskeny járda szürke szalagja mellett álldogálnak az öreg házak, látszik, hogy nem úri környék: csak az öregek lakhatnak erre, semmi modernség, az elmúlt fél évszázad nyomtalanul bicegett el erefelé.

A két fiú a kerítés mellett áll. Jánoska kezében bukósísa, a másiknál semmi. Már tíz perce szobroznak, nem tudnak dűlőre jutni. Időnként elmegy egy-egy jármű, motor vagy munkagép, a fiúk ilyenkor a hang felé fordulnak.

MÁTYÁS: Biztos be akarsz menni?

JÁNOSKA: Hülye vagy? Ezért jöttünk ide, nem?

MÁTYÁS: Be se fog engedni.

JÁNOSKA: A kisfiát? A kisunokáját? Be fog engedni, apafej. (határozottan) Bent leszünk.

MÁTYÁS: (reménykedve) Lehet, hogy ki se tud jönni. A múltkor láttam, hogy alig bírta kivoncsolni magát a kapuig. Billegett a bottal, amíg aláírt, azt hittem, ott esik össze nekem.

JÁNOSKA: Nem neked: a családnak. A családnak esik össze, akik alig várják, hogy felforduljon. Ott a föld, a két ház, az arany.

MÁTYÁS: Arany? Úgy beszélsz, mint egy vén szatyor.

JÁNOSKA: (élesen ránéz): Nekem a pénz kell. Most és nagyon.

MÁTYÁS: Nem akarok bemenni.

JÁNOSKA: (felforr az agya) Ne legyél már olyan rohadt tisztességes! Nem csinálunk semmi rosszat! A kisunoka meglátogatja a mamit. Ad neki puszikát. Eszik sütit. Elfogadja a pénzt. Ennyi. Hol van itt a probléma?

MÁTYÁS: Tudod te, hol a probléma.

JÁNOSKA: Kell a pénz, már mondtam. Nem anyagra kell, nem fűre, nem a gépbe dobálni. Akkor megérteném, ha leállítanál. (élesen gesztikulál) Benzinre kell, öcsém, egy doboz cigire meg egy üveg piára. (Mefogja Mátyás pólóját, és meghúzza. Háttal áll nekünk, látjuk, ahogy megfeszül a háta, szinte emeli) Hogy fogok csajozni, ha nincs a motorban benzin, te állat? Toljam oda a diszkó elé, és mondjam a muffoknak, hogy ez a motorom, de nem vislek el egy körre, mert üres a tank?

(Mátyás hosszan néz, amíg Jánoska lehiggad. Az leengedi a karját, és elfordul.)

JÁNOSKA: Ne bámuljál, vazzé, mi vagy te, valami istenverte pap? Bíró? Vagy ki az isten vagy te?

MÁTYÁS: (továbbra sem néz rá): Menj el dolgozni, ha pénz kell.

JÁNOSKA: Próbáltam, ne gyere már ezzel te is! Anyám is ezt hajtja: mennyeldőgozni, mennyel. Hova? Voltam mindenütt: nem kellettem sehol. Egy érettségivel?! Szakma nélkül? Ahhoz nem voltam elég okos, hogy továbbtanuljak, ahhoz meg elég hülye, hogy szakmunkásba menjek. Itt vagyok a senkiföldjén. Anyám ad pénzt cigire, nagyanyám meg etet, addig is, míg nem nyerem meg a dzsekpót.

MÁTYÁS: Én is találtam helyet.

JÁNOSKA: Tudom, ki nem szarja le? Tekersz egész nap a hülye bicikliden, nyakadba veszed a várost télen-nyáron, egy leprazöld egyenruhában. Gratulálok! Salamon Mátyás, postai segédalkalmazott.

(közelebb hajol)

Mennyit keresel? Nyolcvanért kapsz aranyeret, te marha?

MÁTYÁS: Hatvanötért.

JÁNOSKA: Hatvanötért (bólint, meglepődik: ez kevesebb, mint amire számított). Meg a jatt. Nyomják a mamák, mi? A kezedbe. (bólogat, szuggerálja) Vegyél rajta szódavizet meg kávét.

MÁTYÁS: A postást mindenki szereti. A te nagyanyád is ad. (Vállával nekidől a kerítésnek.)

JÁNOSKA: Kétszázat?

MÁTYÁS: Mikor mennyit. Az utcában összejön egy ezres.

JÁNOSKA: Összejön majd tíz év múlva is. Csak majd nem fog annyit érni. (Elhallgat, már nem akarja bántani) Mindegy, nekem most kell a pénz. Nincs időm várni.

(Mátyás határozatlanul elindul a másik irányba.)

JÁNOSKA: Jössz vagy maradsz?

MÁTYÁS: Megyek, asszem. (látszik a mozdulatain is: még mindig tétovázik) Nem jó ez így.

JÁNOSKA: (utánozza) Megyek, asszem. Ki a fene kért meg, hogy velem gyere?! Ki a fene? Ki haverkodott veled, amikor egész télen egy nadrágban jártál hatodikban, amiből kilátszott a bokád? Ki vitte el a leckét, marharépa, amikor ott feküdtél a fűtetlen szobában, lázas betegen, az anyád meg ki tudja, hol vadászott? Akkor jó voltam, ugye?

MÁTYÁS: (hosszan hallgat, aztán visszafordul, és Jánoska szemébe néz) Igen, akkor jó voltál. Akkor is jó voltál. Most is jó vagy.

JÁNOSKA: (Feldúlt, és veszekedni szeretne. Az előbb még fel-alá járt, most nagyon rosszul érzi magát, mert a másikkal lehetetlen összecsapnia. Most szinte higgadtan beszél.) Akkor menjünk be.

MÁTYÁS: Jó.

JÁNOSKA: Csak így: jó? Azt hittem, ellenkezni fogsz.

MÁTYÁS: Nem ellenkezem. Már megtettem. Bemegyek veled, mert nem vagy magadnál.

JÁNOSKA: (föl se fogja, hogy mit mond a másik) De ugyan miről beszél az ember a nagyanyjával? Mi a szart mondjak neki? (csípőre vágja a kezét, fel-alá járkal)

MÁTYÁS: Beszélj az időjárásról. A betegségeiről. A régi családi fotókról.

JÁNOSKA: Könnyebb volt, amikor iskolába jártam. Elmeséltem, miről tanultunk, meg hogy becsúszott egy-egy rosszabb jegy. Most meg a nagy semmi.

MÁTYÁS: Akkor meg hagyjuk az egészset. (menne el, a testtartásából látni)

JÁNOSKA: (elszánt) Dehogy, meg már úgys belementél. Majd gyorsan a pénzre terelem a szót. Ideadja, aztán lelépünk.

MÁTYÁS: Szegény öregasszony. A múlt héten alig bírt menni, a paradicsomot öntözte, járókerettel.

JÁNOSKA: Ahhoz képest, hogy mi érte, csoda, hogy így tartja magát.

MÁTYÁS: Nem mondták meg neki. Ne felejtse el, hogy Angéla azt mondta kedden, hogy amíg csak lehet, titkolják. Nem élné túl.

JÁNOSKA: (hirtelen éberebb lesz) Miért beszélgetsz te Angélával? Azt hittem, vége lett.

MÁTYÁS: Nem beszélgetek vele. (elkomolyodik) Nem nekem mondta, csak hallottam a boltban.

JÁNOSKA: Szóval már nem beszélgettek. Jó ezt tudni. Meg azt is, hogy újabban hallgatózol. Hallgatózik a munka hőse.

MÁTYÁS: (nem mozdul, de a tartásán érezhető, hogy nem ezek a kedvenc témái) Akadjál le rólam.

JÁNOSKA: (sóhajt, mint egy színész, akinek mindjárt ki kell lépnie a deszkákra) Menjünk, ne válassuk meg a tündéri nagymamát!

MÁTYÁS: Legalább te nyomd meg a csengőt! (Jánoska a kapuhoz lép, csenget. Egy kistermetű kutya ugatása hallatszik, csahol valahol bezárva. Sokat várnak, a kutya cifrázza. Végül kinyílik a hámló bejárati ajtó. Egy öregasszony lép ki, bottal, jókora termetű, lassan jár, az észjárása is lassú. Mintha nem is ismerné őket.)

MÁTYÁS: Csókolom, Rózsika néni!

A MAMA: Isten éltesse, kisfiam! (még csak Mátyást látja) Alig ismerem meg, csak most látom, hogy a postás fiatalember tetszik lenni.

JÁNOSKA: Szia, Mama!

(Az öregasszony hunyorog.)

A MAMA: Jánoska? (Leheletnyi csend. Mintha nem látna jól, nem hinne a szemének. Az arcába néz, aztán meg le, a bukósisákra.)

JÁNOSKA: (picit tétovázva): Igen.

A MAMA: Régen láttalak.

JÁNOSKA: Tudod, Mama, hogy van az. (Ahogy belelendül a magyarázatba, a kezei is meglódulnak. Mint egy nagy kamasz.) Mindig van valami. Hol ez, hol az. (Nem jut eszébe semmi.)

A MAMA: Nem hibáztatlak. (Hátat fordít, megy, belép az ajtókeretbe.) Apádék se jönnek szinte soha. De most legalább meglátogatsz, hát kerüljetek beljebb.

Második jelenet

Öregasszony-konyhába lépünk. Kevesebb a fény. Balra hátul vén kredenc, a bögréket a polcon ezer éve nem mozdították, mosdóállvány, mázolt kanapé, két hokedli, egy párjavesztett karfás szék a vastag lábú konyhaasztal mellett. Az asztalon cseréptál, benne narancsok. A falon házi áldás, egy falvédő és egy nagy méretű naptár. A két fiú csak áll, aztán Jánoska kihúzza az egyik hokedlit, Mátyás a széket, és leülnek. Jánoska a bukósisákot maga mellé teszi, a bakancsos lábát egy sámlira.

JÁNOSKA: Leülünk, jó?

A MAMA: (Mintha nem is hallaná. Boldogan tesz-vesz. A térszéképén szétterül a mosoly.) Kértek süteményt? Tegnap csináltam.

JÁNOSKA: Azóta emlékszem erre a sámlira, mióta járn tudok.

(Mátyás élesen ránéz, a Mama a sütőben matat. Kivesz egy tepsit, odabíleg az asztalhoz, a félresikerült buktákat egy tányérra teszi. Nagyon lassan dolgozik, szinte álmosító az egész, de amíg beszél, a süteményt pakolja.)

A MAMA: Milyen furcsa, hogy odateszed a lábad... Sose szoktad. (Jánoska zavartan leveszi a lábát.) Nagyapád mindig azon ült, ahogy pucolta a krumplit, neked is adott mindig egy darabot. Együtt ettétek. Rossz volt hallgatni, ahogy ropogott a szátokban.

JÁNOSKA: (elgondolkodva) Szerettem krumplit enni vele.

A MAMA: (derékből Mátyás felé fordul) Maga meg ugye a Salamonék unokája, a postásfiú? Olyan egyformák a mai fiatalemberek.

MÁTYÁS: (kényelmetlenül érzi magát, feszeng a karosszékekben): Igen.

A MAMA: Ne haragudjon, hogy rákérdezek. Mióta ilyen rossz a szemem, a postást csak az egyenruháról ismerem fel, meg nagy néha a biciklijéről, ha az ablakban könyöklők. Már messziről megugatják magukat a kutyák. Szeretjük a postást a szomszéd öregekkel, mert havonta egyszer legalább átlépik a küszöbünket.

JÁNOSKA: (tudja, hogy ez neki szól) Jöttem volna, ha...

A MAMA: (továbbra is Mátyáshoz beszél, mintha Jánoskát nem is hallaná) Ismertem a nagyszüleit valamikor, még a tánciskolából. Rendes emberek voltak. (kis szünet) Az anyjára is emlékszem.

MÁTYÁS: (Az anyja említésére megmerevszik. A szája összeszorul, félig kifordul a képből, a falvédőt nézi, melyre két ormótlan, nagyfejű gyerek van hímezve, fölöttük a felirat: Az egyiknek sikerül, a másiknak nem.) Tessék csak tegezni. Úgy könnyebb.

A MAMA: (zavartalanul magázza) Jobb nekem magázni, fiam, hagyja csak. Meg aztán a hivatal is. A postás fontos ember a faluban. (Ezzel akarja biztatni Mátyást, az önérzetét helyrehozni.) Nem kell szégyenkeznie az anyja miatt. Sokat segített a szüleinek. Kár, hogy elköltözött. Él még a kedves mama?

MÁTYÁS: (fáradtan) Nem tudom.

A MAMA: (Jánoskához fordul) És hogy megy az iskola? Anyád azt mondja, maradsz a technikumban.

JÁNOSKA: Igen, maradok. Húzom az időt. Nehéz munkát találni.

A MAMA: Jársz még motorozni? Mostanában nem hallok a hangját, ahogy előttem begyorsítasz. (mosolyog) Amikor még jobban láttam, az első kereket is fölemeltem.

JÁNOSKA: Már nem játszom a vagányt, Mama. (A mondat végén elcsuklik a hangja. Gondolkodik, hogyan is terelhetné a szót a pénzre: a pénz meg a motor nála összetartozik.) Mostanában kevesebbet motorozok, tudod?

(Az öregasszony bólogat.)

A MAMA: Valami tévészerelést tanulsz, ugye?

JÁNOSKA: Számítógépezést, Mama. Az majdnem ugyanaz.

(A fiúk fölnevetnek. Kicsit már oldódott a hangulatuk.)

MÁTYÁS: Milyen tájékozott tetszik lenni.

A MAMA: Hallgatom a rádiót, kisfiam. A Kossuthot. Csak a híreket. Az a biztos. (Ő is boldog, nevet, az arca megszínesedik.) Jánoska, bemész a kamrába, hozol ki egy kis csokoládét? Tudod, hol a helye.

(Jánoska feláll, Mátyásra néz, aztán tétován leül.)

JÁNOSKA: Most ettünk süteményt.

A MAMA: (nehézkösen feltápászkodik) Jól van, akkor bemegyek én, ha te szégyellősködsz, kisfiam. Csak olyan nehezen megyek, meg már alig látok.

(A bottal kikopog a kamrába, az ajtót behúzza maga után, de azért marad egy kis rés. Jánoska azonnal a kredencnél terem. Feltépi a jobb felső fiókot, kutat, ugrásra készen.)

JÁNOSKA: Örület, pedig mindig itt szokták tartani. Hol van az a rohadt pénz?!

(Visszatolja a fiókot, a falhoz ugrik, leakasztja a mángorlót: jó félméteres, a nyele van vagy húsz centi. Egyet-kettőt suhint vele, aztán lassan felakasztja. Mátyás elképedve figyel.)

MÁTYÁS: Ezt nem gondolod komolyan, ugye? Mert viccnek elég idióta.

JÁNOSKA: *(Élesen visszafordul. Hirtelen nagyon agresszívnek tűnik, a hangja sértővé válik.)* Óvóbácsit akarsz játszani?

MÁTYÁS: Melléd az kell.

JÁNOSKA: Mióta lettél ilyen szentfazék?

MÁTYÁS: Ma délutántól. Amióta meghülyültél.

JÁNOSKA: Úgy beszélsz, mint aki nem lopott soha.

MÁTYÁS: *(nyugodtan)* Hagyjuk ezt.

JÁNOSKA: Ne hagyjuk. Beszéljük meg. *(röhög)*

Könnyebb lesz, hidd el. Mesélj a doktor bácsinak! MÁTYÁS: *(zavartan)* Mindenki lop. *(rakosgatja ide-oda a tárgyakat, amik a kezébe kerülnek)* Elveszi az egy szem cukrot az asztalról, ha marad még három. Megnézi, mi van anyuka pénztárcájában.

JÁNOSKA: De te nem anyádtól loptál.

MÁTYÁS: Nehéz az embernek az anyjától lopni, ha például nem találkozik vele soha. *(ez a legfőbb pontja, nem a lopás)* Régen volt, felejtjük el.

JÁNOSKA: Ahogy akarod. Csak szeretném, ha tudnád, hogy én még emlékszem arra az időre, amikor nem voltál Grál-lovag.

MÁTYÁS: *(helyre akarja tenni a másikat)* Mintha tudnád, mi az. Láttad valami filmben, mi? Az előbb hadonásztál, most meg te vagy az igazság bajnoka.

JÁNOSKA: *(tenyérbe mászó az arca)* Nocsak, nocsak. Úgy látom, kijöttél a béketűrésből. Elég nehéz nálad ezt elérni. Már is boldog vagyok, és akkor még a Mama pénzéről nem is beszélünk. *(Visszatáncol a falhoz. Megint meglengeti a mángorlót, elégedetten nyújtózkodik.)*

(Épp ekkor topog vissza az öregasszony. Nem tudjuk, mit látott és mit nem. Talán semmit. A kezében ósdi csokoládé.)

MÁTYÁS: *(erőltetett vidámsággal)* Azt hittem, pálinkát tetszik hozni!

A MAMA: Ó, kisfiam! Fiatalok vagytok ti még ahhoz! Nem jó a szesz, tudod, hogy járt szegény uram! *(Lamentál, ahogyan egy öregasszonytól elvárható. A két fiú bólogat, persze, tudják.)*

(Kintről csengetés és kutyaugatás hallatszik. A Mama lassan feláll, aztán tétován Jánoskára néz.)

A MAMA: Menj már, kisfiam, nézd meg, ki az. Nem várok senkit.

Harmadik jelenet (ugyanott, ugyanazok)

(Bejön Angéla, az egyik kezében csíkos bevásárlószatyor, a másikban egy kétliteres mosószer, mögötte kullog Jánoska, mindkét keze a zsebében: esze ágában sincs segíteni. Látszik a lányon, hogy fáradt, már a negyedik kört teszi a faluban. A holmikat leteszi a székre, a hátizsákjában keresi a számlát. Csak sokára pillant fel. Mindaddig, amíg a színen van, tevékenykedik, port töröl, hámoz valamit, mozgásban van. Akár söpörhet is.)

ANGÉLA: *(zavartan)* Nocsak, itt vannak a fiúk.

A MAMA: Igen, úgy tűnik, meglátogattak. Ritka esemény. *(A fiúk fészkelődnek a széken.)* De mindig örülök nekik.

ANGÉLA: *(egy dermedt pillanatig egymást nézik Mátyással, a mondat végén a lány elkapja a tekintetét)* Sikerült a doktor úrral felírni a gyógyszereket?

A MAMA: A lányom volt benn a rendelőben. Most kaptam valami újat is, azt mondja, nyugtató. Nem értem, minek, sosem idegeskedtem. *(köhécsel)* Kifizessem most, amit hoztál? *(hátat fordít, indulna a kredenc felé)*

(Jánoska felemelkedik a széken: arra számít, hogy megtudja, hol a pénz. Szinte remeg az izgalomtól, ugrásra kész. A Mama nem néz rá, de a többiek tudják, Jánoska mire gondol. Mátyás a konyhaszekrény elé áll, Angéla pedig rögtön közbevág.)

ANGÉLA: Hagyjuk ezt most, majd a következő bevásárlásnál elszámolunk. Ha majd elfogy, amit tetszett adni, akkor szólok. *(Jánoskára kapja a tekintetét)* Azért tessék csak ideadni a receptet, holnapután megyek a városba, és kiváltom. Tudja a doktor úr, hogy mit ír fel.

(Odalép az asztalhoz, bontogatja a gyógyszeres dobozokat, adagolja ki egy kis műanyag hengerbe.)

A MAMA: Lassan nem is kell ennem, már egy maréknyi gyógyszert szedek.

JÁNOSKA: Hatás – ellenhatás – mellékhatás. *(jóízűen nevet)*

MÁTYÁS: Látod, jó, hogy taníttattak anyádék. Tudsz ilyen érdekes szavakat.

JÁNOSKA: Aztaaaa! Kinyílt a csipád. Megjött a nő, és rögtön megvillantod a szellemes humorodat. Mit tesz az igazi romantika? *(Mátyás és Angéla is zavarba jön, elkapják a tekintetüket.)*

MÁTYÁS: Mindig be kell szólnod, igaz?

JÁNOSKA: *(cinikusan)* Hát, igyekszik az ember hasznosnak látszani.

A MAMA: *(azonnal lecsap)* Ha annyira hasznos akarsz lenni, megmutatom, hol kellene levágni a füvet.

(Jánoska uralkodik az arcán, mert azt hiszi, akkor pénzhez jut.)

JÁNOSKA: Boldogan, Mama! Akár most mehetünk. Mátyást nem fogod be?

A MAMA: Ő nem az unokám.

(Jánoska megrezdül, feláll. Odamegy a Mamához, a hóna alá nyúl, felsegíti, odaadja a járókeretet.)

JÁNOSKA: Menjünk. Most nincs nagy meleg, lehet, hogy azonnal megcsinálom. *(kimennek a kertbe)*

(Mátyás a gyógyszeres hengert nyitogatja, forgatja, mint egy Rubik-kockát.)

MÁTYÁS: Hétfő, kedd... Reggel, délben, este. Ebben aztán van nafta. A fele kiölné az egész falut. Még az a szerencse, hogy én vagyok bent, és nem ő. *(a fejével kijelöl int)*

ANGÉLA: *(cicceg, de közben dolgozik, jár a keze)* Ez tényleg szerencse, tudod?

(Mátyás nagyon lassan ránéz. Nem tudja, hogy kettejükéről beszél-e a lány vagy Jánoska ötletéről. De szeretné azt hinni, hogy kettejükéről.)

MÁTYÁS: Beszélte a terveiről?

ANGÉLA: Csak nagy vonalakban. *(elhúzza a száját)* Inkább más jellegű terveket említett.

(Mátyás idegesen mozdul)

MÁTYÁS:: Veled kapcsolatban?

ANGÉLA: Mondjuk úgy. De szerintem nem kell komolyan venni. Csak három veletek egyidős lány van a faluban rajtam kívül, azokkal biztosan nem találkozik. Ezért kellek most én.

MÁTYÁS: *(szégyenlősen, az Én-t hangsúlyozva)* Én szeretnék veled találkozgatni *(megköszöröli a torkát)*, igen. És nem csak azért, mert alig lakik már itt valaki.

ANGÉLA: Találkoztunk már – az nem volt elég? Milyen bénán végződött minden.

MÁTYÁS: Akkor még túl fiatal voltam. *(nem tudja, hogy folytassa)* Mostanában sosem látlak. Hogy lehet elkerülni egymást egy zsebkendőnyi faluban?

ANGÉLA: Megy az, ha nagyon akarja az ember. Tiéd a falu északi része, a patakig, az enyém a déli. Ebédnél csere.

MÁTYÁS: Jól figyeltem az útvonalamat. De azt nem beszéltük meg, hogy nem is köszönünk egymásnak.

ANGÉLA: Látlak mindig – akkor is, ha nem feléd nézek. Figyelem a zöld egyenruhát. *(bocsánatkérően mosolyog)* Nem akarok már hibákat elkövetni.

MÁTYÁS: *(keservesen mosolyog)* De ha majd akarsz, akkor szólj?

ANGÉLA: Hát persze. *(Megkönnyebbül, hogy most semmi többet nem kell mondania.)*

MÁTYÁS: *(felpattan, odaáll a kredenc mellé, ahová a lány pakol a hátizsákjából)* Előhozta megint azt a lopásügyet.

ANGÉLA: *(félrebillenti a fejét, kellemetlenül érinti a dolog)* Nem érdekes már az egész.

MÁTYÁS: Már hogyan lenne érdekes.

ANGÉLA: Régen volt.

MÁTYÁS: Nem volt az olyan régen. Nyolcadikba jártunk.

ANGÉLA: *(jár közben a keze)* Mindent átnézett a rendőr, emlékszem. Kipakoltatta a táskámból a betétemet, ott álltam egy rózsaszín csomag fölött, és a többiek röhögtek.

MÁTYÁS: Erre már nem emlékszem.

ANGÉLA: Akkor te vagy az egyetlen. A lányok még mindig emlegetik. Öt éve volt, és én még most is szégyellem magam.

MÁTYÁS: Én ne szégyelljem? Azt mondtad, régen volt, felejtjük el. Hol jön ez a kettő össze? Te tíz percig kellemetlenül érezted magad, engem meg bevettek a városba, az őrsre.

ANGÉLA: Ott volt a táskádban egy csomag cukor meg az a telefon...

MÁTYÁS: Mondanám, hogy azért nincs mobilom azóta se. De nem. Azért nincs, mert nincs kit felhívnom rajta.

ANGÉLA: *(Felnéz a fiúra: szánja. Ezt még sosem beszélték meg.)* Hogy kerültél ki onnan? Valaki bement érted?

MÁTYÁS: Be se vihettek volna, csak a szüleimmel, ez a törvény vagy ez a szabály. De anyám Pesten volt akkor is. Mint mindig. A nagymama jött be, aláírta a papírokat.

ANGÉLA: Tudta, hogy mit ír alá?

MÁTYÁS: *(lefelé néz, megcsóválja a fejét)* Szerintem nem. Csak azt akarta, hogy ne csukjanak le.

ANGÉLA: Nem zártak volna be.

MÁTYÁS: Most már én is tudom. De akkor mindent azonnal beismertem.

ANGÉLA: Nem szégyen a lopás. Csak egyszer csináltad.

MÁTYÁS: Egyszer se.

ANGÉLA: Semmi baj, ha megtetted. Gyerek voltál. *(vigasztalja, mint egy kiskölyköt)* Mindenki védekezik: előbb tagadd le, aztán felejtsd el.

MÁTYÁS: Elfelejtetni: mint te a betét-ügyet. Mondom, hogy nem én vittem el a Márta néni telefonját. Soha nem mertem volna megtenni.

ANGÉLA: *(nem hisz a fiúnak, csak vigasztalja)* Természetes, hogy mindenki hárít. A felnőttek is.

MÁTYÁS: Mondom, hogy nem én voltam. Tényleg nem én. *(Már unja, hogy ezt ismételteti, de eddig senkivel nem tudott beszélni róla. Most le akarja tenni a terheit. Fel-alá járkal.)* De azt akartam,

hogy vége legyen, és bevallottam mindent. Tudtam, hogy engem nem véd meg senki. Azt mondták, nem tanulhatok tovább, mert Márta néni nem fogja továbbküldeni a lapomat.

ANGÉLA: Sose derült ki semmi. Mindenki azt hitte, te tetted. Egy csomag gumicukor meg a telefon. Visszanézve ma már röhejes.

MÁTYÁS: Csak az nem röhejes, ahogyan én akkor éreztem magam. Igazából azóta sem érzek semmit. Mintha ott megszűntem volna létezni. Megértettem, hogy értem nem jön be harcolni senki, csak az analfabéta nagyanym a rendőrségre, odateszi a lap alá a két keresztet.

(Angéla meglepetten felnéz.)

ANGÉLA: Erre nem lehet mit mondani. Nem tudok mit mondani. Még vigasztalni se tudlak. (rövid csend) Nem gondoltam, hogy itt találkozunk.

MÁTYÁS: (mosolyog) Ha rajtad múlna, sehol se találkoznánk.

ANGÉLA: (zavartan) Nincs időm, mindig rohanok.

MÁTYÁS: Előlem rohansz.

ANGÉLA: Csak szeretnéd. (nevet) Sok a munkám.

MÁTYÁS: Sok a munkád, nyolctól kettőig. Utána szabad lennél.

ANGÉLA: (mellébeszél) Örülök, hogy családgon-
dozó lehettem. Nehéz volt felvétetni magam. (tesz-vesz az asztalon) De szerencsére sok az öreg a faluban, máskülönben a kocsmában állhatnék a pult mögött.

MÁTYÁS: Akkor legalább láthatnánk.

ANGÉLA: Eddig se jártál kocsmba.

MÁTYÁS: Akkor járnék.

ANGÉLA: Így is látsz, nézd: itt vagyok. (Felnéz egy röpke pillanatig, a fiú szemébe, aztán csendben pakol tovább. A mozdulatai automatikusak.)

MÁTYÁS: Meg kellene beszélnünk ezt az egészet. (sóhajt, leül a szőnyeg elöterében)

ANGÉLA: (őszintén és egyszerűen) Jó.

MÁTYÁS: Félttem, hogy majd visszakérdezel. Hogy mit kellene megbeszélnünk.

ANGÉLA: Tudom, miről beszélsz. Csak nagyon nehéz elkezdni.

MÁTYÁS: Azt mondd meg, hogy van-e valaki más.

ANGÉLA: Miből gondolsz, hogy van?

MÁTYÁS: János mondta, hogy tegnap beszéltek.

ANGÉLA: Csak Rózsika néniről. Nem is értem, miért kérdeztetett.

MÁTYÁS: Jobb is, ha nem tudod. (megköszörüli a torkát) Még nem válaszoltál.

ANGÉLA: Nincs senki. Illetve nem tudom.

(Mátyás megkönnyebbül, kinyújtja a lábát. Angéla mögé lép, de nem ér hozzá, közéről nézi a fiút. Hátulról olyan védtelennek látszik.)

Tudod, meg akartam kérdezni valamit. Azóta is mindennap eszembe jut. Nem értettem, miért akartad összeveretni magad.

MÁTYÁS: Azért, mert félttem.

ANGÉLA: Nem értem.

MÁTYÁS: Azért mentem boksizolni, mert félttem. (gesztikulál) Nem megvédeni akartam magam, hanem megtudni, mikor a legrosszabb. Hogy aztán elmúljon a rettegemem.

ANGÉLA: És elmúlt?

MÁTYÁS: Igen. Már nem félek semmitől. Meg tudok már mindenkinek bocsájtani.

ANGÉLA: Nekem is?

MÁTYÁS: Neked nincs mit.

ANGÉLA: De otthagytalak.

MÁTYÁS: Mert ezt érdemeltem.

ANGÉLA: Úgy beszélsz, mint egy szerzetes. Egy hetven éves szerzetes. Ne büntesd magad. Én vagyok a hibás. Azért nem találkozom veled, mert nem akarok saját magammal szembenézni.

MÁTYÁS: Pedig nyugodtan szembenézhetnél. Gyönyörű vagy.

ANGÉLA: Hagyjuk ezt.

MÁTYÁS: Túl jó vagy nekem.

ANGÉLA: Neked talán igen, de hozzád nem. Azért mentem el. Nem akartam, hogy megfojts.

MÁTYÁS: Sosem bántottalak volna.

ANGÉLA: Nem úgy értettem. Nem lehettem egyszerre a szerelmed és az anyád meg a nem létező családod. Feküdtél mellettem, és őriztél, mint egy kutya.

MÁTYÁS: (összetörten) Félttem, hogy amikor felébredek, már nem leszel velem.

ANGÉLA: Erről beszélek. Akármerre fordultam, mindenütt te voltál.

MÁTYÁS: (széttárja a karját) Kérhetsz akármit, megjavulok.

ANGÉLA: De én nem azt akarom, hogy olyan legyél, amilyet én akarok. Legyél olyan, amilyen szeretnél. Nem kell nekem megfelelned. Senkinek sem.

MÁTYÁS: Olyan szeretnék lenni, amilyet te akarsz magadnak.

ANGÉLA: (Ez kényelmetlen neki. Megint ugyanott tartanak, ahol a múltkor.) Én azt szeretném, ha nem igazodnál senkihez.

MÁTYÁS: De alkalmazkodni szeretnék, és abban hinni, hogy most az egyszer lesz kihez.

ANGÉLA: Na látod, erről beszélek. Ezt nem fogja elviselni senki. Hogy nincs tartásod.

MÁTYÁS: Az előbb az volt a baj, hogy boksizolok. Nem a puhák boksizolnak.

ANGÉLA: (zavartan) Igen. Hát, beszélek össze-vissza. (felkel) Indulnom kell. Nem ragadhatok itt le örökre.

MÁTYÁS: Találkozhatunk?

ANGÉLA: Azt hiszem, nincs miért. Nem változtam meg.

MÁTYÁS: De én igen.

ANGÉLA: Látom. Erőszakosabb lettél.

MÁTYÁS: Az előbb erről beszélte. Hogy legyen önmagam. Hát most az vagyok.

ANGÉLA: Gyakorolhatnál mással is...

MÁTYÁS: (most már rámenős) Akkor? Mit válaszolsz?

ANGÉLA: (zavartan) Igen, hát legyen. Próbáljuk meg. De nem ígérek semmit.

MÁTYÁS: (megkönnyebbülve) Nagyszerű. Este elmehetnénk valahová.

ANGÉLA: Pont mintha itt lenne bárhová elmen-
ni a kocsmán kívül. (nevet) De nem őrizhetsz egész este. És nem én vagyok az összes rokonod, csak egy lány, akivel randizol.

MÁTYÁS: Rendben, elfogadom a feltételeidet. (boldog) Látod, már megint te diktálsz.

ANGÉLA: Majd ha elég erős leszel, a háttérbe vonu-
lok. Ezt meg addig is oszd be magadnak. (A háttérbe csapja a táskáját, a csomagolópapírt a szemébe dobja. Ismeri út a járást. Amint megy ki, bátortalanul Mátyás vállára teszi a kezét, aztán eltűnik.)

Negyedik jelenet

A színen egyelőre csak Mátyás, aki végigheveredik a padlón. A kezével végigtapogatja az arcát, próbálja felfogni, ami történt, rendezgeti a kis részleteket, hogy minden a helyére kerüljön. Hamarosan betoppan Jánoska, gumicsizmában.

MÁTYÁS: Hol van Rózsika néni?

JÁNOSKA: Kinn van a rötyin. A pottyantóson, a sufni végén. (mossa a kezét a lavórban)

MÁTYÁS: (feltápáskodik) Nem tudom, hogy jön be. (gondolkodik) Bár nála van a járókeret. Mégsem állhatok oda a budi mellé, hogy kérdezzem, készen van-e. (nevet)

JÁNOSKA: (nagyon komolyan) Figyelj csak. (valahogy kérdő hangsúllyal mondja, eldobja magát az egyik hokedlin. Mátyás csak áll. Most boldog, mert Angélával rendbe jönnek a dolgai. Tulajdonképpen nincs is ott.)

MÁTYÁS: (révülten) Mit akarsz?

JÁNOSKA: (jelentőségeltjesen) Én voltam.

MÁTYÁS: (áll, mint egy katatóniás) Mi voltál te?

JÁNOSKA: Én loptam el. (szünet, biztatóan néz, hogy amaz rákérdézzon végre.) A telefont. (úgy mondja, mint egy hülyének)

MÁTYÁS: Milyen telefon? (tényleg nem érti, finto-
rog. Mára elege van a nagy titkokból meg a megbeszélésekből.) Mi van?

JÁNOSKA: A Márta néniét.

MÁTYÁS: És?

JÁNOSKA: Én juttattalak ide.

MÁTYÁS: Hova? (most már ránéz)

JÁNOSKA: Miattam szar neked.

MÁTYÁS: (nem érti, mit akar a másik) Nekem nem szar. Én boldog vagyok.

JÁNOSKA: (Lemondóan legyint. Mátyás elrontotta a játékát.) Akkor még hülye is vagy.

MÁTYÁS: És ha hülye vagyok, az mit számít? Nem jegyzik sehol. (most jól oda akar mondani) Neked meg legyen már mindegy, mi van velem.

JÁNOSKA: Ne mondd, hogy jó neked. Itt fogsz megdöglenni a faluban.

MÁTYÁS: Ja. Hatvan év múlva. De most boldog vagyok, és nem érdekel.

JÁNOSKA: Örökre csórol leszel, és miattam. (Várja, hogy a másik nekiessen. Már a testtartásával is provokál) Üss meg.

MÁTYÁS: Nem.

JÁNOSKA: De szeretném. Tudom, hogy iszonyatosat tudsz ütni.

MÁTYÁS: Honnan tudod?

JÁNOSKA: Láttalak az edzéseken.

MÁTYÁS: Azt hittem, sose jöttél el. Egész délután buszoztam az edzések miatt, előbb itt, aztán a városban, visszafelé, ültem a buszváro-
rokban, vártam a csatlakozást. De téged sosem láttalak.

JÁNOSKA: A motor, tudod. Bárhova elvisz. (kö-
hint) Láttam a meccsedet is.

MÁTYÁS: (meglepődik, de aztán bólint) Sokan ott voltak. Csak azok nem, akik számítanak. Nem is hívtam senkit, tudtam, hogy úgyse jönnek el. És nem is az volt a fontos, hogy lássanak.

JÁNOSKA: Az edzéseken sokkal nagyobb fiúkat kiütöttél.

MÁTYÁS: Igen. (Öntudatlanul megtapogatja az öklét.) Őt nem akartam kiütni.

JÁNOSKA: Hát mit akartál?

MÁTYÁS: Megsemmisülni. Hogy semmi ne legyen fontos. Hogy megtudjam, milyen ez is. Hogy tudjak parancsolni magamnak. Hogy megtudjam, milyen a vér íze. Hogy ne féljek többet olyantól, amit nem ismerek.

JÁNOSKA: És most már nem félsz?

MÁTYÁS: Most már nem.

JÁNOSKA: (érdeklődve és provokálva) Miért nem húzol be egyet?

MÁTYÁS: Pont azért nem, mert szeretnéd. Akkor lenne jó neked. Ne gondold, hogy ennyivel megúszod.

JÁNOSKA: Mit tervezel?

MÁTYÁS: Semmit. Elvégzi az élet maga.

JÁNOSKA: Te jó isten! *(felpattan, körbefordul a tengelye körül)* Úgy beszélsz, mintha egy tablófeliratot mondanál! Megint az ezoterikus marhaság! Olyan vagy, mint anyám. Elolvasod a horoszkópot is?

MÁTYÁS: *(Derűsen. Olyan benyomást kelt, mint aki be van nyugtatózva.)* Hát te tényleg meghülyültél. Miért mondtad el?

JÁNOSKA: Hogy fájjon. Hogy szar legyen neked.

MÁTYÁS: Attól neked jobb lesz?

JÁNOSKA: *(röhög)* Kicsit. *(kis szünet, valamivel babrál)* Nem vagyok gonosz, csak nincs lelkiismeretem.

MÁTYÁS: *(nem rosszindulatú, csak úgy odadörgöli)* Akkor most egy-egy. Ezt hol hallottad? Olvas-tad valami idézetes fórumon?

JÁNOSKA: *(nagy vagányan)* Ideadja a pénzt az öreglány, délután már a motorral döngetek, utána meg fölszedem Angélát, és király lesz.

MÁTYÁS: *(most közölkén a ritmusból, elkomolyodik)* Miért pont Angélát?

JÁNOSKA: Mert nincs más jó nő a faluban, azért. Szépnek nem mondanám, de arra, amire nekem kell, jó lesz.

MÁTYÁS: Hát próbálkozz meg nála.

JÁNOSKA: Nagyon nyugodtan mondog.

MÁTYÁS: Mert nagyon nyugodt vagyok.

JÁNOSKA: Mert mindig az lesz, ami el van rendelve? Ne gyere már ezzel a szokásos ájtatos dumával! Hát húszéves vagy! *(Odahajol hozzá, közvetlen közelről a fülébe súgja)* Nem is kérdezed meg, miért csináltam?

MÁTYÁS: Mit csináltál miért?

JÁNOSKA: A lopást.

MÁTYÁS: *(eddig Angélán járt az esze, csak most jut el megint a tudatáig ez a régi dolog)* A lopást. *(hümmög)* Ha ettől neked jobb lesz, akkor megkérdzem. *(bólogat)*

JÁNOSKA: Akkor kérdezd meg. *(lezökökén a székre)*

MÁTYÁS: Miért loptad el?

JÁNOSKA: Csak úgy, poénból. Már nagyon untam azt az órát, kísértáltam a tanári asztalhoz, és zsebre vágtam a telefont. Előző szünetben meg elcsórtam a zacskó gumimacit az egyik lánytól. Igazából nem is volt lopás: két percig voltak nálam a cuccok. Rögtön becsúszttam őket a táskádba.

MÁTYÁS: Miért? És a csomag gumicukrot miért?

JÁNOSKA: Biztosra akartam menni. Hogy valaki feljelentsen.

MÁTYÁS: Hát sikerült. Márta néni frankón bepöccent. Még a fülemben van az ordítózása. Hogy azonnal adjuk elő a telefonját, különben hívja a rendőroket. Emlékszem, ott ne-

vettem, hogy ugyan mivel fog telefonálni. Azt üvöltötte, magánkívül, hogy adjuk vissza, és megbocsájt. Érted: megbocsájt. Üvöltve. Én meg nem is tudtam, hogy a telefon a táskámban van, csak ott vigyorogtam, mint egy félkegyelmű.

JÁNOSKA: Mondanám, hogy én meg jól szóra-koztam, de nem lenne igaz. Én féltem. Féltem, hogy minden kiderül. *(csöndben ülnek pár pillanattig)* De nem kérek tőled bocsánatot.

MÁTYÁS: *(derűsen)* Miért is kérnél? Amint mondtad, téged nem érint meg a bűn. Akkor meg mi-nek a megbocsájtás?

JÁNOSKA: Csak a játék érdekel. A tényekkel való játszma. *(Két vagy három narancsot vesz ki a tából, dobálja őket, ennek ütemére beszél: skándál, mintha vers lenne.)* Elviszem, nem viszem. Itt hagyom, kell nekem. Hm. Valami lesz. Izgalmas. *(Az egyik narancsot leteszi, a másikat elkezd hámozni. Vigyorog.)* De még nem kérdezted meg, hogy miért.

MÁTYÁS: De megkérdeztem, csak elkanyarodtál.

JÁNOSKA: Mert meg akartalak magamnak tartani.

(Mátyás elbámul. Csak néz maga elé. Felvonja az egyik szemöldökét.)

MÁTYÁS: Hogy érted ezt?

JÁNOSKA: Nem úgy, te marha. *(beleöklöz Mátyás vállába)* Nem akartam, hogy anyád magához vegyen, és elvigyen Pestre.

MÁTYÁS: *(fanyarul)* Ennek nem is állt fönn a veszé-lye.

JÁNOSKA: Dehogynem. Mondta nekem.

MÁTYÁS: Akkor többet beszélgetett veled, mint velem.

JÁNOSKA: *(keserűen)* Mégis tudtam olyat monda-ni, ami érdekel?

MÁTYÁS: *(felnéz)* Talán. De persze tudom, hogy hazug vagy. *(zaklatottan)* Lehet, hogy a fele sem igaz.

JÁNOSKA: Lehet. Mondtam, hogy a játék érdekel. De a lopási rész igaz. *(hintázik a székkel)* És megverték bent az őrsön?

MÁTYÁS: Igen. *(szünet, Jánoska elképed)* A nagy-anyám. Ott, mindenki előtt. Lekevert két akko-rát, hogy még másnap is csengett a fülem.

JÁNOSKA: Jobb lett volna, ha a retiküljével veri a fejedet. *(gonoszul röhög)* Anyám, hogy röhögtem volna! Szinte látlak benneteket magam előtt. Akkor döntöttem el, hogy bokszozni fogsz?

MÁTYÁS: Igen, de nem a nagyanyámat akartam bántani, abban biztos lehetsz.

JÁNOSKA: *(visszakozik)* Gondoltam azért, hogy nagyanyádat nem bántanád.

MÁTYÁS: *(egymással szemben állnak)* Ahogy te se a tiédet. Ugye?

JÁNOSKA: Hát, az enyémet nem. *(bugyborogva nevet)* De ha nem kapok pénzt, nem állok jól magamért!

Ötödik jelenet

Feltáru- l a bejárati ajtó, lassan betipeg rajta A Mama. A nejlonotthonka zsebében ott egy metszőolló. Odabiceg az asztalhoz, a másik zsebéből kivessz egy csokor petrezselyemzöldet meg két hagymát: most szedte a veteményesben.

A MAMA: *(nagyon boldog)* Hát, Jánoskám, jól megszenvedtél ezzel a gazzal! Ha legközelebb is ilyen hosszúra hagyjuk, inkább kaszálni kell!

JÁNOSKA: Nem fog ki rajtam az se, Mama!

A MAMA: Főzők nektek gyorsan egy teát! *(Jánoska más hálát várt, nem teát.)*

JÁNOSKA: *(keményebb a hangja, célra tart):* Hagy-ja, Mama. Mennünk kell hamarosan.

A MAMA: Ugyan, hová siettek, Jánoskám! Csak most jöttetek! *(Leveszi a polcra a teafüvet, a me- leg vizet enged a csapból, felteszi a gázra, a bögrét eltörli, a tálcára teszi.)* Csak nem a lányok után jártok? Igaz is, szünidő van.

(Matat a polcon, a gáztűzhelyen, idegesítő a lassú- sága. A két fiú egymást figyel. Jánoska érzi, hogy most jött el az ideje.)

JÁNOSKA: Mama, jó is, hogy szóba hozod a lá-nyokat! *(óvatosan)* Kellene egy kis pénz. Vala- mennyi. Kölcsön. Ha majd keresek, megadom.

A MAMA: Kölcsön, ugye? *(Tettetett vidámsággal.)* Drága kisfiam, az unokák nem szoktak kölcsön- kérti a nagyanyjuktól. *(Kiönti a teát, a melléfolyt vizet feltörli kockás konyharuhával.)* Vegyél már le két bögrét, Jánoskám, szívem. *(Jánoska odalép, segít. A Mama nem néz a fiúkra. Most hihetetlenül fiatalnak és élénknek tűnik.)* És mennyi kellene – kölcsön? *(Az utolsó szót megnyomja, élesen a fiúkra néz.)*

JÁNOSKA: Talán húszezer. *(Fütkészi az arcot, hogy sokat mondott-e.)* Esküszöm, megadom. *(Úgy fogadkozik, hogy még saját maga is elhiszi. Szinte miniket is átver. Úgy néz az öregasszonyra, mint egy kiskutya.)*

A MAMA: Nem is tudom.

JÁNOSKA: Nagyon kellene.

A MAMA: Mindenáron.

JÁNOSKA: *(elbizonytalanodik, Mátyásra néz.)* Azt hiszem, mindenáron.

(Kis csend. Az öregasszony érzi, hogy neki kell majd megszólalnia. A tálalóhoz megy, a felső polcra levesz egy régi bádogdobozt. Jánoska felugrik a

háta mögött. Az öregasszony nem veszi őt észre, ki- nyitja a skatulyát, és csalódottan az ajtó felé biceg. A kamrába lép, az ajtó becsukódik mögötte.)

MÁTYÁS: Gyanút fogott.

JÁNOSKA: Honnan tudod?

MÁTYÁS: Ha adni akart volna, már ideadja.

JÁNOSKA: *(gondolkozik, lassan szembefordul Má- tyással):* Igaz is, te postás vagy, tudod, hogy hol a pénz.

MÁTYÁS: Dehogyan tudom.

JÁNOSKA: Gondolj arra, anyád mit meg nem tett volna egy húszezresért.

(Már egymással szemben állnak, egyikük se mozdul.)

Egyszer kilestem. Épp térdepelt. *(Mátyás kirúg- ja maga mögül a széket, és mire az leér, visszakéz-ből szájon vágja Jánoskát. Az az arcát tapogatja, néz fel a másik fiúra.)* Szóval mégis eljárt a ke- zed. *(máris ismét fölényben van)* Ennyit a híres önuralomról. Miért véded ezt a vén dögöt? Neki mindene megvan!

MÁTYÁS: *(nagyon higgadtan)* Nem tudom. *(Far- kasszemet néznek.)*

JÁNOSKA: Ezt ismételtetted folyton. „Nem tu- dom.” *(szélesen gesztikulál)* Mi a szarért jöttél?

MÁTYÁS: Hogy ne csinálj hülyeséget.

(Arrébb teszi az üres bögrét.)

És most mit fogsz csinálni? Átverni nem tudad. Kirabolod vagy megölnöd?

JÁNOSKA: Nem tudom.

MÁTYÁS: Marha.

(Hátat fordít. Nem mérges, bízik a barátja józan eszében. Az öregasszony lassan visszacsoszog. A cukrosdobozt leteszi a tálalóra, kiönti a teát, két különböző színű csészébe. A sajátja ütött-ko- pott bádogcsésze, abba is tölt. Odaviszi a tálcát az asztalra, húzza a lábát. Az asztalfiókból kivessz két kanalat, a konyharuhával megtörölgeti.)

A MAMA: Jánoska, tegyetek magatoknak cukrot. *(A fiú feláll, láthatólag másutt jár az esze. Egy távoli mozdulattal belesodor két kanál cukrot a teába. Odébb löki a dobozt Mátyásnak, az is kiszolgálja magát. Mindketten isznak.)*

MÁTYÁS: *(fintorog, nem ízlik neki a lötyty)* Kérhe- tek citromot?

A MAMA: Kérhet, de nincs. Hamar romlik. Nem kell az egy ilyen öregasszonynak.

JÁNOSKA: *(türelmetlenül)* Eldöntöttem, hogy adsz-e pénzt?

A MAMA: Emlékszel, amikor nagyapád vadászni vitt? Hogy mentél utána, mint egy kiskutya. Hogy féltettelek! Beleragadsz a sárba, megfá- zol, még meglő valamelyik vaksi öregember. *(A keze a zsebébe téved, kihúzza egy nagy, kockás fér- fizsebkendőt, és tépkedi anélkül, hogy odanézne.)*

JÁNOSKA: Persze, hogy emlékszem! *(hangosabban beszél)* Azt kérdeztem, Mama, eldöntöted-e, hogy adsz-e pénzt!

A MAMA: Igen. *(Kis csönd.)*

JÁNOSKA: Adsz?

(A Mama tovább tépkedi a zsebkendő csücskeit.)

A MAMA: Nem.

JÁNOSKA: Miért?

A MAMA: Mert elvitte mind az anyád.

JÁNOSKA: *(értetlenül)* Az anyám? Minek?

A MAMA: A temetésedre, kisfiam. Azt mondta, nincs nekik elég, kölcsönt meg nem ad a bank egy düledező falusi házra.

(Jánoska rájön, hogy az öregasszony mindent tud.)

JÁNOSKA: Nem voltál ott a temetésen.

A MAMA: Minek menne el egy bolond öregasszony.

(kis szünet)

Tudod, az uram meg nem ivott volna egy pohár italt... undorodott még a szagától is. Sosem ült a sámlin, tavaly vettem. Vadászni el nem ment volna, krumplit se evett, és különben is meghalt, mielőtt megszülettl.

JÁNOSKA: De kell a pénzed, és elviszem.

A MAMA: *(tűnődve)*: A halottak már nem költenek.

JÁNOSKA: Hát ezt mondom én is. Ezért add ide!

A MAMA: Mondom: a halottak már nem költenek.

JÁNOSKA: De én nem vagyok halott! Nagyon is élek! János a barátom volt, motoros volt és jó fiú, de most pénz kell, és mindegy, hogyan.

A MAMA: Neked már nem kell pénz, a holtak nem költenek.

JÁNOSKA: Miért ismétlget itt mindenki valamit? *(ordít)* Nem vagyok halott!

(Mátyás a széken hátradől, aztán egy kicsit féloldalra ereszkedik.)

A MAMA: De mindjárt az leszel.

(Mindketten Mátyásra néznek: a szemé meredt, meg se mozdul.)

JÁNOSKA: Mi ez?

A MAMA: *(feláll)* Szegény gyerek. Rosszkor volt rossz helyen. Kirabolni egy félvak öregasszonyt... ugyan! Aki összetéveszti a spájzban a cukrot meg a patkánymérget. *(derűsen)* Ő többet rakott, figyeltem.

JÁNOSKA: *(felugrana, de visszacsúsz)* Örökre lesítelik!

A MAMA: Hozzá se nyúltam a bögrékhez, a kanalakat eltöröltem. Az örökké szónak az én lelkemben nincs jelentése. Örökre. *(cicceg)* Mi az? Két-három hónap vagy év? Örökre? Egy öregasszonynak, akinek az egyetlen unokáját leradírozták az útról? Akit ki akart rabolni két ostoba suhanc, és szerencsétlen megzavarodott? Még börtönbe se csuknak... Örökre... Ugyan.

JÁNOSKA: *(Mátyáshoz)* Miért vagy itt? Elhúzhattál volna a francba! Látod, semmi hülyeséget nem csináltam. *(eldől a hokedlin, a felsőteste mereven lehúzza a padlóra, a keze Mátyás farmeros lábához ér)*

(elcsendesedik)

A MAMA: *(feláll, nehézkesen a fiúhoz tipeg, a cipője orrával megbökdösi. Semmi életjel. Odahúzza a sámlit, közéjük ül. Megint kétszáz éves, zavarodott öregasszonynak tűnik. Lehajol Jánoskához.)*

Hát mi lett veled, édes kisfiam??

(A színpad lassan elsötétedik.)

BEDECS LÁSZLÓ ◀

Csak egy: önmaga

Borbély Szilárd: Nincstelenek

Általában a magyar irodalom regényközpon-túságára szokás fogni, de bármi is az oka, egyre gyakoribb, hogy kiváló költők a prózaírással próbálkoznak – habár az utóbbi másfél évtizedben igazi sikert csak Rakovszky Zsuzsa *(A kígyó árnyéka)*

és Tóth Krisztina *(Vonalkód)* ért el. De most igen jó esélye van erre Borbély Szilárdnak is, aki első regényével azonnal a különféle olvasói listák élére került, díjakat kapott, sőt néhányan már az év, sőt az évtized könyvének is nevezték ezt a regényt. Mindez azt is jelzi, hogy a szerző neve mára a megbízható és színvonalas irodalom egyik igen értékes brand-jévé vált, hiszen az olvasók úgyszólván vakon bíznak benne. A szerző ezért a pozícióért alaposan megdolgozott, a bizalomért korábbi műveivel, elsősorban a 2004-es *Halotti pompával* kezdődő periódusban megjelentekkel szavatol. Most sem okozott csalódást, bár, úgy érzem, a regény egy kicsit túlértékelt, az évtized könyvének nevezni túlzás, hiszen minden erénye mellett számos megoldatlan problémát görgget magával, és ezek némelyike alapvető elbeszélői kérdéseket érint.

Az egyik probléma az elbeszélő személyét érinti. A regény egészét meghatározó döntés az elbeszélő alakjának megformálása és következetes felépítése, ebben a regényben azonban ezzel kapcsolatban sok a bizonytalanság. A szöveg első felében úgy érezhetjük, hogy egy tíz év körüli kisfiú által írt szöveget olvasunk, a rövid mondatok, az egyszerű szerkezetek, a világról való tudás formája és az, hogy az elbeszélő nem rendelkezik az utólagos tudás rendező-átstruk-

turáló elveivel, mind-mind ezt erősítik. Ez a fiktív elbeszélő sokáig nem is lép ki a szerepéből, tehát hihető, hogy valóban nem tud a jövőről, hogy velünk párhuzamosan halad előre a történetben. Itt nem visszaemlékezésnek látszik a szöveg, hanem inkább

naplónak mutatkozik. Ez a narrációs technika a *Sorstalanság*ból lehet ismerős. Ahogy ott, a regény túlnyomó részében az elbeszélő itt is azt a látszatot kelti, hogy az eseményeket akkor vagy közel akkor jegyezte le, amikor azok történtek, tehát az elbeszélés ideje és az elbeszélő idő között, úgy érezhetjük, kicsi a távolság. Hiányoznak a magyarázó-igazoló kijelentések, melyeket épp az elbeszélés távlatára adhatna meg – épp az tehát, amit a fikció szerinti elbeszélői pozíció igyekszik leplezni. A fiú nem rendelkezik azokkal az információkkal, amelyek segítenének eligazodni a számára veszélyes és durva világban – pedig utólag, felnőttként már mindez a birtokában lesz. A probléma mindezzel az, hogy részben már ekkor tesz olyan kijelentéseket,

melyeket egy kiskamasz nem tehet, vagy legalábbis nem szokott tenni, a regény végén pedig megszólal az érett, fiatal felnőtt is, csodálatos, szépen formált mondatokban. Ez pedig zavart okoz: ha tud így is beszélni, akkor miért beszélt korábban tömönnyel? Ha az elbeszélő egy fiatal felnőtt, akkor miért tett sokáig úgy, mintha egy tízéves gyerek lenne? Miért nem jelzi nekünk a szöveg ennek okait, és miért nem avat be a regény végén megtörténő nézőpontváltás okaiba?

A kisfiú rövid, kicsit ügyetlen mondatai egyébként eszünkbe juttathatják Borbély *A Testhez* című

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2013

kötetének női monológjait, melyekben szintén a társadalom perifériáján lévő, argumentációra vagy történetmesélésre alig alkalmas nyelvvel rendelkező emberek szólnak meg, és próbálják elmondani traumáikat, amelyek ott elsősorban az abortusszal kapcsolatosak. A szituáció itt is hasonló: a kisfiúnak nem áll rendelkezésére megfelelő nyelv és megfelelő perspektíva ahhoz, hogy legalább hozzátétőlegesen pontossággal megfogalmazza azokat a traumákat, melyekkel nap mint nap szembetalálkozik, és nincs olyan nézőpontja sem, ahonnan az ezzel kapcsolatos összefüggések láthatóak és felfoghatóak lennének. Mondhatjuk, hogy a főszövegbe rendre beiktatott „mi ezt úgy mondjuk” fordulat minduntalan arra emlékeztet, hogy mégsem naplót olvasunk, hanem egy jóval későbbi visszaemlékezést – de akkor újra csak azt kérdelem, hogy a később már (miként a regény végén bizonyítja) szép, kerek mondatokra is képes elbeszélő miért használna a visszaemlékezésben ennyire lefojtott, korlátok közé szorított nyelvet. Vagy miért nem ad erre valamiféle magyarázatot?

Hiszen már az is csoda, hogy ez a kisfiú egyáltalán képes bármilyen történetet elmondani. Azért csoda, mert semmilyen segítséget nem kap ehhez a környezetétől. Nagyon érzékenyek azok a részek, ahol a szülők távolságtartásáról olvasunk, arról például, hogy az anya soha nem hajlandó mesélni. Nincsenek esti mesék, de nincsenek a család történetét továbbadó mesék sem, sőt még álmodni sem szabad, ahogy az álomúzés kegyetlen babonáját elmondó részből tudhatjuk. De még a babonák eredetéről és értelméről sem beszél az anya a gyerekeknek, sőt azok természetes tanulási igényét sem elégíti ki. Sokszor visszatérő jelenet, hogy jövet-menet, vagy épp otthon ülve a fiú kérdez valamit az őt körülvevő világról, semmi különös, csak amit minden gyerek megkérdez a szüleitől, de az anya nem hajlandó válaszolni, még akkor sem, ha egyébként tudja a választ. Könyvek nincsenek a házban, tévéről, rádióról szó sem esik. Egyszóval: a kisfiú nem kapja meg azokat a minimális alapokat sem, amelyek képessé tennék őt a vele megtörtént események elbeszélésére. A szegényes, iskolázatlan nyelv teljesítménye pedig korlátozott, bár poétikailag épp ebben van az ereje.

Mindez összefügg a könyv legfontosabb kérdésével, a faluból való szabadulás lehetőségével is. Mert az a kérdés mozgatja a regényt, hogy a zárt és kirekesztő faluból van-e, és ha igen, milyen módon van menekülés. Olvasóként annyit biztosan tudunk, hogy csak a tanulás adna erre esélyt a fiúnak – hogy a szülőknek mi adna, az konkrétabb: a költözés, ami be is következik. A szülők azonban nem segítik a gyerek tanulását, még azzal sem, hogy

elmagyarázzák neki, miért is kell elköltözni, mi az oka a kirekesztésüknek, azaz, hogy milyen története és mennyi titka van a családnak.

A titkok közül az első helyen az apa állítólagos zsidó származása van, ami csak afféle pletyka a faluban, mégis mindent ez a bélyeg irányít, az apát még saját testvérei is kitagadják emiatt. A legszomorúbb mindebből az a tapasztalat, hogy a falu közössége semmit nem tanult a holokausztból, hiszen újra elkövetik azokat az először csak rossz viccnek tűnő zaklatásokat, meglépik azokat az agresszív lépéseket, kimondják azokat a kegyetlen és megalázó szavakat, melyeket a negyvenes években is. A parasztság nyers és reflektálatlan antiszemitizmusa csillapíthatatlannak látszik, és gerjeszti az irigység, a másság elutasítása és természetesen gerjeszti az egyház is „a zsidók ölték meg Jézust” tétellel. A könyv ráadásul rámutat mindennek a csapdájára, hiszen nem is tudjuk, hogy a főszereplő családját azért rekesztik-e ki, mert „zsidósan” él, vagy az állítólagos zsidóságuk miatt rekesztik ki őket, aminek csak következménye, hogy a életmódjuk is más lesz, mint a falu többségéé. Egyszerűbben: el akarnak menni a faluból, és ezért bántják őket, de talán épp azért akarnak elmenni, mert idegennek, kirekesztettnek érzik magukat. A falu ítélete akkor is belekényszeríti őket ebbe a szerepbe, ha eredetileg esetleg éppen hogy beolvadni szerettek volna.

De erről keveset tudunk, mert amikor mi bekapcsolódunk a történetbe, tehát amikor a kisfiú már 5-6 éves, akkor már csak azt hallja az anyjától, hogy „mi mások vagyunk”, „mi nem vagyunk parasztok”, „el fogunk menni innen”. Nagyon fontos, hogy a falu ebben a regényben egyáltalán nem az az otthonos, zárt, de a közösség tagjait megvédő, nyugodt hely, amilyennek a magyar prózahagyományban oly sokszor ábrázolják. Főleg az úgynevezett népies irodalomban vált toposszá, épp a hatvanas-hetvenes években, amikor ez a regény játszódik, hogy a falu a gépies várossal szemben a békét és a családot és csendet jelenti, a természet közelségét, azaz az autentikus élet lehetőségét, amivel kapcsolatban a tanulás és a munka miatt városra szakadt értelmiségi erős nosztalgiát érez. Nem, Borbély Szilárd a falut sötétnek és durvának ábrázolja, olyan helynek, ahol senki, se ember, se állat nincs biztonságban, és ahol a családokat is megfertőzi a szegénységből és a kibeszéletlenségből fakadó frusztráció, és ahol éppen ezért lehetetlen boldogan élni. Ahonnan menekülni kell. A kis közösség ugyan képes védelmezni és segíteni azt, aki elfogadja a közösség szigorú szabályait, de azonnal kikezdi, aki bármilyen módon megszegi azokat, aki próbál másként élni vagy gondolkodni. Menekülni

kell, de menekülési lehetőség alig van. Ez viszont már a szabadság kérdésével függ össze, amiről a regény ugyancsak fontos állításokat tesz.

A falu egyik fontos jellemzője az érzéketlenség és a kegyetlenség. A szülők eszüket vesztve verik a gyerekeiket, a gyerekek pedig verik egymást és kínozzák az állatokat. A regény gondosan adagolja a mindennapos brutalitást, nincs is esélyünk elfordítani a fejünket. Az anya saját kudarcait és boldogtalanságát veri le a gyerekein, a legkisebb szikrára is robban, az apa pedig részegen, még durvábban és akkurátusabban üti őket. Mindennek épp a szegénység a legfőbb oka, ez hozza magával azokat a megaláztatásokat és feldolgozhatatlan csalódásokat, melyek aztán ezekben a durvaságokban törnek felszínre és öröklődnek generációkról generációkra. És itt megint visszatérhetünk a beszélgetések hangsúlyos hiányára: az érzéseit, a gondolatait és élményeit még a felnőtt sem tudja megosztani másokkal, a gyerek pedig végképp egyedül marad. Nem tud beszélgetni, nem kap gyógyító meséket és történeteket, sőt álmodnia sem szabad. Nem tudja tehát senkivel sem megosztani a szorongásait. Csak eggyel: önmagával. Én a címet, a „nincstelenek” szót is inkább a magány szinonimájaként értem, a ’nincs senkijük’ jelentésben. Már csak azért is, mert bár a regénybeli szegénység valóban az elviselhetetlenség határán van, valóban embertelen és romboló, de mégsem a mélyszegénység világa ez, nem a móríci világa, nem a *Puszták népe*, nem a teljes reménytelenség közege. Itt vannak a ház körül állatok, van sonka az ünnepi asztalon, a családtagok tudnak öltözködni (még a kisfiúnak lányruhát is kell felvennie), és végül el tudnak költözni, van tehát kijárat ebből a világból. De ha már itt tartunk: zavaró, hogy sokszor a harmincas években érezhetjük magunkat, csak a téveszke emlegetése emlékeztet, hogy Kádáriában vagyunk – de azt hiszem, a hetvenes évek eleje a könyvben ábrázoltnál erősebb szociális hálót működtetett, nem volt ilyen súlyos szegénység még az északi országrészben sem. Lehet, hogy tévedek, és azt is mondhatjuk, nem ez a fontos, hanem az, mennyire érzik a szereplők szegénynek magukat, mennyire éhesek, mennyire kiszolgáltatottak – és ebben már nincs, nem is lehet kifogásolnivaló. Ráadásul nem szociográfiát olvasunk, hanem fikciót, nem szabad elfelejteni.

Mindamelletts külön szót érdemel a mindennapos életet kísérő büzők és más gusztustalanságok ábrázolása. A szöveg igen nagy hangsúlyt helyez ezekre is, hisz rajtuk keresztül válik érzékelhetővé és tapinthatóvá az az undor, mely a fiúból és az anyából is megjelenik. A bogaraktól hemzsegő kutyatetemek, a vízbe fojtott kismacskák, a véres nyakú baromfik és a fekália, ami a kertvégi budikból

szó szerint kicsordul, de a nyelvnek és a falusi humornak is szinte kizárólagos alapja: minden vicc és minden hasonlat a fekáliához kötődik, vagy esetleg a szexualitáshoz, amiből azonban mindenféle erotika elvész. Nincs az asszociációknak harmadik tere, ami megint csak a korlátoltságot, a durvaságot, a zsigeri indulatokat jelzi. Ezek pedig egy olyan világ ismérvei, ahol az élet szépségének, sőt: az értelmének sincs esélye kibontakozni.

Miképp lehetne ezen változtatni? Hogyan lehetne „megváltani” ezt a világot? A regény alcíme arra orientál, hogy ezeken a kérdéseken is komolyan elgondolkozzunk, azaz hogy keressük a szövegben az erre adott válaszokat. De nem kerülheti el a figyelmünket, hogy az alcím arra utal, hogy a Messiás már nem jön, ha járt is itt, már elment, és nem oldott meg semmit. Az emberek tehát csak saját magukon segíthetnek, nem várhatnak kívülről jövő megoldást. De ez egyben felelősséget is ró rájuk: szabadok, szabadon alakíthatják a sorsukat, de ehhez cselekedniük kell. Megint visszaköszön a *Sors talánság* problematikája: ha sors van, akkor nem lehetséges a szabadság, ha viszont szabadság van, akkor nem beszélhetünk sorsról, eleve elrendelésről, hasonlókról – akkor mindenki alakíthatja a maga életét, és felelős is azért, hogy mivé formálja. És ahogy nem mondhatjuk, hogy valakinek Auschwitzot szánta a sors, ugyanúgy nem mondhatjuk, hogy a szegénységet és a tanulatlanságot szánta. De a regénybeli család eközben azt is felismeri, hogy a szabadság a biztonság feladásával járhat – ez a fecske és a kutya szövegbeli példázata: a kutya a biztos vacsoráért odaadja a szabadságát, a fecske a biztonságáért lemondva ragaszkodik hozzá. Ez a család a költözéssel vállalja a kockázatot, megpróbálja ezzel visszanyerni méltóságát és a jövőbe vetett reményét. Az utolsó oldalakon megszólaló, már felnőtt elbeszélő pedig igazolja, hogy a változtatás rendkívül erős vágya, a kitartás, a többre hivatottság makacs tudata végül eredményhez vezetett, sikerült kitörni a reménytelennek látszó szegénységből és a történetnek helyet adó szabolcsi falu pusztító közegéből.

Ehhez kellett az anya néhol öngyilkos hisztériába forduló állhatatossága, és kellett az apa szorgalma és partnersége is. Mindkét szülőről érdemes lenne hosszabban beszélni, nagyon érdekes a viszonyuk egymáshoz, a gyerekeikhez és a környezetükhöz, de itt most csak az apa szerepéről néhány szót. Mint már említettem is, egy kegyetlen, alkoholista, a gyerekeitől érzelmileg is távolságot tartó apáról van szó, aki nagyon sokat van távol a családtól a munkája, majd a költözést lehetővé tevő építkezés miatt. De épp ezért érződik valami zavar az elbeszélésben: ha jól érzékelem, a történet a fiú öt éves kora körül kezdődik, és

„Annak nincs nyitja”

Grendel Lajos: Az utolsó reggelen

Aki kezdettől fogva figyelemmel kíséri Grendel Lajos pályáját, pontosan tudja, hogy az író gyakran nem különálló regényekben, sokkal inkább ciklusokban gondolkodik, amelyek darabjai hol lazább, hol erősebb szálakkal kötődnek egymáshoz, de a kapcsolódás mindig nyilvánvaló, miközben más

szövegekkel is párbeszédet kezdeményeznek. Így volt ez a nyolcvanas években az *Éleslövészet*, a *Galeri* és az *Áttételek* esetében, majd ekképpen véltük összetartozónak a *Tömegsír*rel kezdődő trilógia műveit, melyek attributumaként elsősorban a groteszk, ironikus látásmódot és az anekdotikus beszédmódot jelölhetjük meg. A 2005-ös *Mátyás király New Hontban* egyértelműen jelezte az akkori alkotói korszak lezárását. Az irányváltás néhány éves hallgatás, és egy nagyszabású, szubjektív 20. századi magyar irodalomtörténeti összegző kötet megalkotása után be is következett, amit Grendel *Négy hét az élet* (2011) című regénye tükrözött. A recenzensek egyöntetűen megújulásról beszéltek – a

könyv fülszövege ugyancsak fordulatot jelentett be –, ami nyelvi-poétikai értelemben, az időkonceptió, a történetfeldolgozás tekintetében egyaránt megmutatkozott. A *Négy hét az élet* az időben előre- és hátraugorva, de mégiscsak valamiféle teljességre törekedve, az apróbb részleteket is figyelembe véve próbálja megragadni a felvidéki magyar polgárság hanyatlását, s az eltűnő, süllyedő világ panorámáját, a társadalmi-történelmi folyamatok sokszínű ábrázolását kívánja nyújtani. A szöveg visszautal Grendel első regényére, az *Éleslövészet*re, amelyben

már körvonalazódnak a múlt megközelítésének nehézségei, a nagy történet megalkotásához fűződő kételyek, s ezek a dilemmák az utóbbi művekben is felbukkannak. Mindeközben az irónia visszahúzódik, bár nem számolódik fel teljesen, viszont felerősödik a tragikus hanghordozás. Arra is számíthattunk, hogy a *Négy hét az élet*

újabb ciklus elindítója lehet. Egy évvel később látott napvilágot a lényegesen rövidebb, tömörebb, kisregény terjedelmű *Távol a szerelem*, mely sok szállal kötődik előzményéhez, miközben jelentősen különbözik is attól. Nyelve jóval szikárabb, elbeszélésmódja kihagyásos, töredezett, és elmondható, hogy olvasóit, így kritikusat is, meglehetősen zavarba ejtette.

Ha a *Távol a szerelem* zavarba ejtő volt, akkor ez Grendel új regényére még inkább érvényes. *Az utolsó reggelen* fülszövege, némi eligazítást adva az olvasónak, a könyv zárlatából idéz néhány mondatot, melyek az életből való kilépés előtti pillanatot örökítik meg. Az utolsó jelenet visszautal a mű

startpontjára. Grendel főhőse (vagy inkább antihőse) megfáradt, megkeseredett ötvenöt éves agglegény, aki egykor könyvkiadót vezetett, ám vállalkozása csődbe ment. Mindenét eladta, majd albérletbe költözött. Az olvasó az ágyában fekvő Noszlopyt pillantja meg a regény elején, aki a déli harangszóra ébred. Felvonulnak képzeletében az egykori lányok és asszonyok, akik fontos szerepet játszottak az életében, de közben az öngyilkosságot fontolgatja. Beállít Piroška néni, a „nagy loboncú, a nagyszájú házi szörnyeteg”, és váratlan látogató érkezését jelenti be. Schwarzbacher pedig azt a hírt

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2013

Őrangyal F-100 (1983; vegyes technika; 71x28x13 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

kb. tizenegy éves koráig tart, ez összesen öt-hat év, de közben az apa néha évekre eltűnik. A család költözése előtt már két évvel elköltözik, ezt megelőzően elmegy tanulni Kenderesre, majd traktoros, és akkor azért nem jár haza, de még ezeken kívül is vannak hónapokig tartó távolmaradásai. Tehát alig van otthon. A történet hat évéből talán csak egyet. Mégis meghatározó az alakja, és úgy tűnik, állandóan terrorizálja a családot, folyamatos és állandó a jelenléte. Persze ez ezzel együtt is magyarázható: ha nincs otthon, akkor is van mitől félni, mert előbb-utóbb hazaér majd, és az általa felállított viselkedési szabályok a jelenlététől függetlenül is működnek. Akkor is ő a ház ura, ha távol van. Nagyon tanulságos, hogy a kisfiú akkor is várja haza az apját, akkor is szereti, ha az apa bántja. Sőt: a ragaszkodása mintha független lenne a verésektől. És még valami: a regény ügyesen eljátszik az életrajzi fikció műfajával, a borítón lévő portré és az ott olvasható szöveg is azt sugallja, hogy a történet az író gyerekkorát idézi fel. De ugyancsak életrajzi vonatkozásúak a *Halotti pompa* mélyen megrázó gyászversei is, a szülők alakja pedig erősen összekapcsolja ezt a két könyvet. De közben igencsak próbára teszi az olvasót az a kísértés, hogy ugyanannak az anyának és apának, sőt ugyanannak a fiúnak lássa a két könyvben szereplő alakokat.

Nyilván mindkét helyen fikciót olvasunk, de a határozott, több oldalról is megtámogatott életrajzi vonatkozások ezt az felismerést mindenképp előhívják, és ezzel megint csak kizökkentenek a komfortzónából.

Végül még egy gondolatot az alcím keltette vázról. A regényben megjelenő Mesijást az alcím a figyelem centrumába tereli, de ő inkább csak mellékszereplő, kevés szó esik róla, és nem sokat tesz hozzá a történet alakulásához. Ugyanakkor jellemző, hogy a család és Mesijás egyaránt kirekesztettek a falu közösségéből, leköpi, kinevetik őket. A szöveg tehát azt javasolja, hogy a cigány férfi megalázásokkal teli történetéből próbáljuk megérteni a fiú és a fiú családjának történetét is. Mesijás története így afféle allegória, a neve pedig további asszociációkra ad lehetőséget. De hasonlóan fontos mellékszereplő a román pap, akit elhurcolnak, hogy ezzel törjék meg a falu hitéhez és szokásaihoz ragaszkodó román közösséget. A pap sorsa az üldöztetés a magyar többségi társadalomban, ahogy a cigány falubolondjái és a faluban megmaradt egyetlen félzsido családé is. Így szól tehát ez a regény az identitásról, a magánról, a szabadságról, a sorsról, a szegénységről, a családi titkokról és családi emlékezetéről, a félelemről, az undorról és még a prímsszámokról is. Így, mindegyikről, külön-külön.

hossa, hogy egy sosem látott, Oroszországban élő unokatestvér a városban tartózkodik, és szeretne Noszlopyval találkozni. Hősünk először hallani sem akar róla, végül mégis rászánja magát, kellenül készülődni kezd, majd elindul az elhagyatott szállodába, ahol rokona várja őt. Másnap hajnalig beszélget Szmirnovval, pontosabban ő tartja szóval az orosz, aki Bécs felé tartva azért szakította meg útját, hogy többet megtudjon közös unokatestvéréről, Takács Pityuról és családjáról. Így teremti meg és készíti elő Grendel azt a szituációt, amely módot ad Noszlopynak arra, hogy felsorakoztassa emlékképeit, és előadja eszmefuttatásait. Pityu sorsa mellett saját életéről is beszél, elsősorban a nőkhöz fűződő viszonyáról. Noszlopy és Pityu életproblémái párhuzamba állíthatók egymással. Noszlopy igazi nőcsábászként tűnik fel, volt olyan is, hogy egyszerre két nőnek udvarolt, de a házasságra sokáig nem szánta rá magát, legalábbis addig, amíg Gabi nem lépett be az életébe. Egy kórházban találkoztak először a szlovák lánnyal, ahol Noszlopy az apját látogatta meg, Gabi pedig egy távolabbi hozzátartozóját. Március 24-re, a lány névnapjára tűzték ki az esküvő időpontját, ám a menyasszony nem jelent meg. Nem sokkal később „messzire táncolt”, s azóta is az Óperenciás-tengeren túlról, egy amerikai kisvárosból küldi a leveleket. Pityu ezzel szemben ifjú fejjel, felelőtlenül, minden tiltás ellenére veti bele magát a házasságba Janával, majd a következőbe Noémival, ám mindkettő zátonyra fut. Kimondva-kimondatlanul úgy tűnik, ezek a kudarcok vezetnek agyvérzéséhez, aminek következtében magatehetetlenné válik. Közben Noszlopy is kórházba kerül, agydaganatot diagnosztizálnak nála, amiről kiderül, hogy jóindulatú, de a betegség jelentősen megváltoztatja az életét. A regény főhőse végső soron önmagával kapcsolatban is leginkább a veszteségeket veheti számba, kilátástalannak érzi saját helyzetét, magányos és boldogtalan. Leszámol mindazzal, amit átélt, és a betegség következtében beszélni nem tudó unokatestvére helyett is magára vállalja az emlékezést. Csak éppen a szavak kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy segítségükkel feltárhatók legyenek a múlt bizonyos szegmensei.

A történeteket szinte kizárólag Noszlopy szemzőgéből ismerhetjük meg, aki ráadásul „úgy határozott (...), hogy a történet egyik felét nem mondja el Szmirnovnak, elvégre az úgysem érthet belőle, legföljebb csak fölzaklatná, és elvonná a figyelmét fontosabb dolgokról. Rendnek kell lennie, minden olyan komplikált s nem bővíthetjük tovább, mert az embernek elvész a türelme.” (40.) Szenvtelenül, valamiféle rideg távolságtartással adja elő a történeteket, s ez a hangnem akkor sem változik, amikor

a megrendítő fordulatokról számol be. Pityu betegségének leírására gondolhatunk, vagy arra, hogy Noszlopy kisgyerekként nézi végig, ahogy az idősebb Takácsot medve támadja meg, testét szétmargolja, arcát összekarmolja. Az első személyben megszólaló figurától időnként a harmadik személyű narrátor veszi át a szót, aki árnyalja az általa elmondottakat, s rálátást enged a monológjait előadó Noszlopy alakjára. Az elbeszélés mellőzi a kronológiát, az idősíkok gyakran váltakoznak, az emlékképek, történetek folszerűen, töredékesen idéződnek fel. Szmirnovnak szinte végig passzív szerep jut, csupán hallgatja Noszlopy beszámolóját, s csak ritkán fűz hozzá – olykor ironikus – megjegyzéseket. Egy alkalommal az írás szerepe és mibenléte is felmerül, ugyanis Szmirnov felteszi a kérdést unokatestvérenek, hogy miféléket ír. „Hát nevezzük úgy, hogy naplót” – mondja Noszlopy. „De hát kinek írsz?” – hangzik a következő kérdés. (89.) Grendel hatásszünetet tart, majd a lemondó, pesszimista válasz a következő fejezet élére kerül: „Kinek, kinek? Senkinek. Teljesen mindegy, hogy ki olvassa el. (...) Valakit érdekel ez, valakit pedig hidegen hagy. Leírom vagy nem írom, teljesen mindegy. Én leírom! Hogy több lesz-e, vagy ugyanaz marad, nem az én dolgom megítélni.” (90.)

A befogadónak időnként az lehet az érzése, mintha Szmirnov helyében ülne, hiszen maga is nehezen tudja összerakni a mozaikokat. A kihagyások, elhallgatások, sejtetések, a félig kimondott vagy ki nem mondott mondatok a *Távol a szerelem*-hez hasonlóan az új regényben is kiemelt poétikai funkciót kapnak. Grendel ezúttal még kevesebb fogódzót ad olvasójának, még inkább magára hagyja a felvetett problémákkal, a befogadónak magának kell kitöltenie a hézagokat, és megtalálnia a válaszokat. Ez persze önmagában nem lenne baj, sőt a legtöbb értékes műalkotástól elvárható, hogy gondolkodásra, újabb kérdések megfogalmazására késztesse, ám joggal tűnődhetünk el azon – s ezt a regény első bírálói sem kerülhették meg –, hogy az említett megoldások, a homályban hagyott részletek, a hiátusok előmozdítják, vagy inkább hátráltatják a befogadás, az értelmezés folyamatát. Nem mindig eldönthető, hogy bizonyos értelmezési akadályok a szerzői koncepció szerves részei, vagy éppen nem szándékos megoldatlanságok, következetlenségek eredményeként állnak elő. Ezzel együtt körvonalazódni véljük azt az elgondolást – s ehhez illeszkedne a szövegépítkezés, a nézőpontok és az idősíkok gyakori váltogatása –, amely a történelem felszín alatti mozgásainak elbeszélése, illetőleg annak korlátozottsága után a magántörténetek, az emberi sorsok, életutak megközelítését ugyancsak

akadályozottnak látja. Lépten-nyomon felmerül a regényben ez a dilemma, számos helyen találunk reflexiót az emlékezés viszonylagosságára, problematikusságára vonatkozóan. Több lehetséges példa közül a következő mondatokat emelem ki a szövegből: „Egy időn túl az emlékek nem az igazságot közvetítik, hanem az igazságról való fantomképet.” (119.) „Már régen minden eldőlt, mondják, és ekkor jön rá az ember, hogy minden még homályosabb, mint valaha volt.” (134.) Pityu agyvérzése kapcsán, de a regényben felbukkanó egyéb mozzanatokra is vonatkoztathatóan, Szmirnov leszögezi: „Annak nincs nyitja.” (137.) Grendel elképzelése tehát ebben az értelemben abszolút érthető, azonban az, hogy a megvalósítás mennyire mondható sikeresnek és szerencsésnek, korántsem egyértelmű.

A legkevesebbet talán Szmirnov alakjáról és szerepéről tudhatunk meg. Sokáig még a nevével sem vagyunk tisztában, hiszen majdnem a regény végén derül ki, hogy a valódi neve Zaligin. S bár Noszlopy elmondása szerint „[m]egtudta Szmirnov titkát, nincsen értelme tovább a titoktalant keresgélni”, mi, olvasók, nem csatlakozhatunk hozzá. Nem derül fény arra sem, hogy voltaképpen mi a baj Janával azon túl, hogy szlovák származású, és néhány évvel idősebb Pityunál. Azt is csak találgathatjuk, hogy végül miért jutnak el a válásig. Talán már az esküvőn meg volt írva, hogy dugába dől az egész, ahogy Noszlopy mondja. Másutt azt olvassuk, hogy minden apró mozzanat visszavezethető arra a Jana által erőltetett szakszervi üdülésre a Tátrában, melynek során Pityu eltörte a lábát, a rajeci kórházba került, felesége pedig gyakran magára hagyta. Másrészt az a jelenet is fontosnak bizonyul, amelyben hősünk a Duna-parton találkozik egy asszonnyal, aki elmeséli, hogy Noszlopy unokatestvére az ő bútorai között él, meg is fenyegette, hogy ha el akarja kerülni a kellemetlenségeket, jobb, ha nem szól erről senkinek. Noszlopy egy ideig nem mondta el Pityunak, egy nézeteltérés után azonban mégis előállt vele. Pityut láthatóan rosszul érintette a dolog. „Most mit csináljak? Adjam vissza, és költözzem az utcára? És különben is, Janáé a lakás, és ő sem tehet másképpen” – mondja, mire Noszlopy megjegyzi: „Vagyis rosszul tette az asszony, hogy visszajött...” (48.) Ez is egyike a regényben található utalásoknak, amelyek továbbgondolása az olvasóra vár. Bárhogy is történt, Pityu sokáig nem hallgatott senkire, aztán a „kép, mely rózsaszínt mutatott”, egyszer csak „kitisztult, eltűntek a rózsaszín ködök, s a látvány magáért beszélt”. (61.) A férfi azonban Noémivel sem járt jobban, akiről Noszlopy már az elején sejtette, hogy egy hisztérikus szörnyeteg. A *Távol a szerelem* egyik homályban hagyott részlete

Fazon halálához kapcsolódott, mert nem lehetett eldönteni, hogy önkezével vetett véget életének, vagy gyilkosság áldozata lett. Az új regényben nem a Takács által elkövetett gyilkosság ténye kérdéses, hanem annak okát nem tudjuk, miért vágta úgy szájon barátját, Pedrót, hogy az többé nem tért magához. Noszlopy szerint minden Jana miatt történt, volt ugyanis Takácsnak egy mondata, amit részegen is többször megismételt: „Az a kurva lány, az a cemende... Őtőle származik minden baj.” (24.) Főhősünk először így kommentálja az eseményeket: „Egy gyilkosságnak számos oka van. Lehet, hogy egy kislány pár hónapja rálépett a cipőjére. Vagy csúnyán nézett rá. Az igazság az, hogy Pedro áldozat volt. Nem kellett volna ott lennie, és minden másképpen van. De hát a szerencsétlen ott volt.” (uo.) Később már kategorikusan kijelenti: „Azt az ütest a szlovákoknak szánta. Ha tetszik, ha nem, ez az igazság.” (117.)

Grendel olvasói megszokhatták, hogy regényeiben tematizálódik a kisebbségi léthelyzet, a magyar–szlovák viszony. Az író ehhez sem fűz kommentárt, csupán ábrázolja a konfliktusokat, de a probléma végig jelen van, hiszen a középpontban lévő család emberi viszonyaira visszavonhatatlanul rányomta bélyegét magyarok és szlovákok együttélése, pontosabban az együttélésre való képtelensége. A történelem folyamata, annak következményei tehát az emberi sorsok és kapcsolatok hátterében húzódnak meg, hiszen az egykori és mai sérelmek nem tehetők félre. Jó példa erre Jana és Pityu esküvője, amikor a „magyar és a szlovák fél becsukta az ajtót, senki sem ide, sem oda. Az asztalfőn mi, magyarok, hatan-heten, és a többiek egy kupacban. A szlovákok.” (28.) Vagy amikor Gabi és Noszlopy kapcsolata komolyabbá válik, a lány akkor sem mutatja be szerelmét szüleinek, mondván, hogy csak kicsit sovíniszták, nem fognak akadályokat gördíteni házasságuk elé. Pityu második felesége, Noémi pedig egy alkalommal így fakad ki: „Mind ilyenek vagytok?” Utána hozzászól: „Ha Szlovákiában élnék, én szerényebben viselkednék. Magyarán, befognám a számat. Vagy szlovák lennék. Nem olyan nagy tragédia szlováknak lenni.” (130.) Noszlopy gyermekkorából eleve níti fel azt a történetet, hogy amikor Pozsonyba költöztek, szülei szlovák iskolába írták be, mert jól beszélte a nyelvet. „Már voltak barátaim, amikor kiderült, hogy magyar vagyok. Nagyt néztek, volt, aki káromkodott, de a barátság erősebbnek bizonyult. Ha viszont összeveszttem egyikükkel vagy másikkal, rögtön a családfámat szidták. «Te szemét magyar», és ezt komolyan gondolták.” (34.) Grendel látásmódja meglehetősen pesz-

Magyar Vadregény

Győrei Zsolt–Schlachtovszky Csaba: Emmuska

Győrei Zsolt és Schlachtovszky Csaba neve egyáltalán nem cseng rosszul a kortárs drámairodalom ismerőinek körében. A szerzőpáros négykezesei – *Rostáltatás a magtárban (válogatás)*; *A passzív apa-szív (kötet)*; *Bolygó király*; *Danaidák*; *Vuk*; *Draquila vajda, Mátyás királynak rabja (önálló drámák)* – a honi abszurd komédia humorban és megformáltságban egyaránt kimagasló, emblematikus művei. A Győrei Zsolt lírai kalandozása után (*Győrei Zsolt: A Vele-mi Névtelen versei és levelesládája*) ismét összedolgozó szerzőpáros ezúttal a regényirodalom általuk eddig hódítatlanul hagyott világában teszi próbára tehetségét. Sikerral. A színpadi szöveg és a nagyepika műfajváltásából eredő különbségek nem gyengítik, sokkal inkább színessé és letehetlenné teszik legújabb könyvüket, az *Emmuskát*.

A kötetet kézbe véve azonnal érezzük: ez most valami más. A Libri gondozásában megjelent könyv külsejét két szóval jellemezhetjük leginkább: minőségi alkotás. Prémium papír, selyemhatású védőborító, arany Ferenc József címer, eltalált tipográfia. Üdítő színfolt a jellegtelen, tematikus vagy absztrakt-semmitmondó előlap, szerző és idézet a hátapon-konceptió uralta hazai könyvdizájn világában. A kiadvány egyértelműen szemrevaló, de könyvek esetében azért még napjainkban is elsősorban a belbecs számít. Mit kínálhat e téren egy *kackiás nemzeti vadregény*?

Olvasóként komoly elvárásaink vannak. Elvégre meglepően sokat vélünk tudni a Monarchia-kori Magyarországról. Volt egy császáruk, egyszersmind apostoli királyunk, ekkorra már mindenki

Ferenc Jósikája, és kedves felesége, a teljes szívből magyarnak érzett bajorországi Sziszink. Az Alföld pedig, mint azóta, és feltehetően annak előtte is, tobzódott az okker és a sárbarna szemképráztató árnyalataiban, temette bőven a pipacsnak mindelefajta nemeit, ilyen-olyan, sőt néha csodabogarait. Betyárlegendáink, mint Zöld Martzi, Sobri Jóska, Vidróczky pedig éppolyan féltett-békésen hevertek az avultság porában, mint Rózsa Sándor Kufsteinben. Remek úton haladtunk, hogy minden nemzeti különbségünk ellenére Hortobágyostól, Kossuth-kiflisztől, kócsagtollastól osztrák-magyarokká legyünk. Mindez persze igencsak polírozott, és történelmi hitelét tekintve vérlázítóan túlegyszerűsített. Dísztelenek viszont éppen tökéletes. És az *Emmuska* téje nem is a minden áron való hitelesség. Sokkal inkább az, hogy elmesélhető-e egy meglehetősen bonyolult történet, ha központi narráció helyett csupán több elbeszélő elsőre mehökkentőnek tűnő szemszögéből látjuk az eseményeket.

„Hahó, csókolom, ez a jégtábla már foglalt! Hova tetszik kapaszkodni a vaskos kezecskéivel? Mohó nép-ség az ember, azt mondom. Nem elég nekik a száraz-föld, beköltöznek a kémények alá, legyen nekik! De hogy még a vízben is itt nyüzsgögnék! Maholnap a le-vegőgögnében sem lesz nyugtunk tőlük. Ha nem ők hoz-nák a kis gólyákat, én a közelükbe se mennék.”; „Mi, angolok, mindig is nagy utazók voltunk [...] Afrikába elefántcsontért mentünk (fontos alapanyaga a fogyó-eszközöknél bízvást tekinthető mandzséttagombnak), Indiába és Kínába fűszerekért és teáért... Én ugyan

szimista ezen a téren is, illúziók nélkül beszél a nemzetiségi kérdésről, szólamaiba olykor ironikus felhang vegyül. Megtudjuk például, hogy a család nevét a főszereplő valamelyik dédapja változtatta Jakubcsekről Noszlopyra. Aztán a Jakubcsek „jól jött volna 1945-ben, mivel a szlovák származásra különös gondot fektettek épp abban az időben, amikor a Noszlopy név erős hanyatlást mutatott. Sok kétségek közt mégis a Noszlopy név maradt, mert lehet, hogy mégis minden visszarendeződik.” (9) Ugyancsak rávilágítanak a problémákra, az egykori sérelmek állandó felszínen maradására Takács szavai, amelyeket börtönből való szabadulása után mondott: „Mikor negyvenötben földön-futók lettünk, és százezer embert kitelepítettek a semmibe, azt kérdeztem, most mi lesz velünk? Mi

nem voltunk fasiszták. Azt mondta az egykori jó barátom, nem tudom. Éhen fogtok döglőni. Én nem tudok rajtatok segíteni. És, már megbocsásson a jó isten, nem is akarok.” (121.) A helyzet fonákosságát mutatja, hogy Pityu Takács halála után szembesül azzal, hogy a hivatalos iratok tanúsága szerint apja szlovák származású volt.

„De most vasárnap volt, egy perccel korábban jött a sötétedés, mint tegnap. Egyre nehezebb volt ellenállni...” (159.) Így szólnak a regény utolsó mondatai. A három pont után egy ideig valóban nem maradhat más, csupán a hosszan kitartott csend, ami szavakkal nem helyettesíthető. Kérdés, merre lehet innen tovább indulni. A válasza nem sokat kell várunk, hiszen úgy hírlík, megjelenés előtt áll a ciklus következő regénye.

D.M. Ferry & Co. (1993; vegyes technika; 38x33x25 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

Sötét, sutlogó oratórium

Varga Mátyás: hajnali 3

Vannak verseskötetek, amelyek képekben tobzódnak, másoknál a nyelv zeneiségéből hallik ki a költészet ereje. Vannak erős érzelmeikkel ható versek, és vannak, amelyek az intellektuális finomságaikkal győznek meg. A *hajnali 3* versei jórészt testi érzeteket rögzítenek, és azon keresztül rajzolják meg egy történet körvonalait.

Mind a könyvben csak vázlatosan körvonalazódó történet, mind az ahhoz való viszony jellemzően Varga Mátyás-i: a Carlo Gesualdo emlékének ajánlott kötetben a XVI–XVII. század fordulóján élt itáliai zeneszerző *Tenebrae* címen ismert kórusműve határozza meg a cím nélküli versek ciklusait és azok struktúráját: a kötet ötvennégy verse két, háromszor kilenc verset tartalmazó részre bomlik. Az első fél könyv három ciklusa a *feria quinta*, *feria sexta* és *sabbato sancto* címeket viseli, amelyek a *Tenebrae* nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombat reggelre írt responsoriumaihoz kapcsolódnak, csakúgy mint a kötet második felét kitevő *responsoria* című ciklus. A responsorium egyházi kórusművet jelöl, a hívek válaszát a szólista énekére. Tehát lényegét tekintve közösségi műfaj, és ez a továbbiak tekintetében fontos: a kötet ugyanis nem egy hangra íródott, sőt alapos a gyanúnk, hogy a címe nem csak időpontot jelöl, hanem a versekben megszólaló hangok számát is.

A versekben megidézett történet egy szerelmi háromszög és egy gyilkosság története. Carlo Gesualdo 1590-ben megölte feleségét (egyben unokatestvérét), Maria d'Avalost és annak szeretőjét. A korabeli törvények értelmében tette jogosnak minő-

sült, és nem vont semmilyen büntetést maga után, de a komponista ezt sohasem tudta feldolgozni, és mindvégig bűnének terhe alatt élt. Talán ezért alakult úgy, hogy kórusművében is csak nagyszombattig jutott, a feltámadás ünnepe már nincs jelen.

Persze ahogyan a szerző előző verseskötete, a *parsifal*, *parsifal* is messzire került a megidézett kontextusteremtő mitologikus alaphelyzettől, vagy *A leghosszabb út* a hivatkozott kínai festészettől, olyan messze ér a *hajnali 3* is a zeneszerző életrajzától.

„A *parsifal*, *parsifal* egzisztenciális záró kérdését feszegetem itt is: képesek vagyunk-e a szeretetre. He-lyesebb, ha úgy mondom, a szeretés problémája kerül elő. A szeretés és a szeretettség mint nagyon elemi emberi igény, emberi funkció, emberi struktúra – ez érdekelt. Illetve a nagyon furcsa ellentmondásosság, hogy miközben akarjuk a szeretést, a gyilkosságra is erős bennünk a vágy. Ha kilépünk a Gesualdo-sztoriból, azt látjuk, hogyan ölünk a szavainkkal, a gesztusainkkal. Folyamatos a harc a szeretésben, a szeretésért, a szeretés ellen. Monológokat hallunk, illetve valaki beszél valakihez – csak hogy többnyire nem tudjuk, éppen melyik szereplő be-

szél a másikhoz, ettől aztán folyamatosan változik a lehetséges jelentés.” – mondja a szerző egy *Népszabadság*-interjúban („Tulajdonképpen a csendben élek”, 2013. október 21.)

A szerző poétikájának elemi része, hogy a külső történések helyett az azok által kiváltott testi érzeteket rögzíti, ezáltal válik a történet a konkrétumok szintjén nehezen visszafejthetővé, ezzel együtt mégis könnyen átélhetővé, megközelíthetővé.

Magvető Kiadó, Budapest, 2013

csupán látogatóban járok itt, a nagy magyar Alföldön, de ha valamely honfitársam ráébred egyszer a ragacsos sárban illetve a tüskés gyomnövényekben rejlő kereskedelmi lehetőségekre, az mesés vagyonna tesz majd itt is szert.”

Ilyesfajta, hol papírmásé, hol útikönyvszerűen részletes (például a millenniumra épített Óbudavár helyszínei) világba érkezik a regény főszereplő párosa (Orczy Emma grófnő, a főként angol nyelvet területesen ismert, de tizennégy nyelvre lefordított *A vörös Pimpernel* írója, és férje, Montague Barstow), hogy végére járjon egy félreértésekben és obskúr nyomokban bővelkedő gyilkossági ügynek. Már persze csak akkor, ha ezt tekintjük a regény fő történet-szálának. És csak akkor, ha őket tekintjük a regény főszereplőinek. A nyomozás és a jó néhány mellékszál ugyanis nélkülözi a központi narrációt, és a szereplők – mi sem természetesebb – önmagukat tekintik főszereplőnek.

Mielőtt beskatulyáznánk az *Emmuskát* a központi narráció nélküli, több elbeszélős, posztmodern regények közé, érdemes megfontoltabban eljárunk. Most nem csak arról van szó, hogy a befogadót ímmel-ámmal be kell vonni a szöveggel folytatott öncélú játékba – hadd nyomozzon, raskosgassa a mozaikot... Ez snassz volna. Az olvasó most soronként jutalmat kap! A privát nézőpontok teljes értékű önálló humoreszkek, gegekben bővelkedő esszenciák! Örömmel és joggal kapkodjuk a fejünket. Rádadásul mivel az elbeszélők mind egyike címszerepben éli át a mesélt cselekményszálánkat, az adott személyből fakadó, csak rá jellemző nyelvi humor mellett a jellemkomikum is megfelelően érvényre jut. „– Kérje meg! / – Én? Á, nem, az olyan... kellemetlen volna. / – Miért? Maga a császár. / – Az én vagyok. De ezek a magyarok olyan sértődékenyek. Hiányzik nekem, hogy megint elmondják, miért nem Kossuth győzött? / – Akkor megkérem én. / – Ne tegye! Benne volt a kiegyezés egyik titkos záradékában, hogy a nemzeti hangszeren előadott koncertek műsorába a császári kamara nem avatkozhat bele. / – Valóban? / – Tudom én? Annyi titkos záradék volt, nem káptalan a fejem. / – Franz Josef, maga olykor igazán félnék zsarnok.”

Valóban külön élvezet információt rostálni a főszereplők fajra, nemre, nyelvre nézve bábeli sokféleségében. Akad itt minden: cimbalomművész, író és angol úr, öleb, zsvány, császár, betyár, postamester, ikerbárók, gólya, mágnás vérfarkas, műezsin és pótműezsin. Szereplőikkel igen gálánsan bántak teremtoik: akad belőlük számtalan. Még inkább nagyon is számos – összesen negyvenhét. Mit jelent mindez? Remek szórakozást.

Viszont tény, hogy a kötet talán egyetlen gyengesége is a rendkívül népes elbeszélői táborhoz köthető. Az olvasottak néha valóban próbára teszik az olvasó figyelmét, mivel az akár tíz „felvonással” korábban feltűnt szereplőt csak a rá jellemző megszólalásmódból ismerhetjük fel – néhány sor, esetleg bekezdés után.

„Én igazán nem vagyok az az alantas, érzéketlen lelki alkat, amelyik megengedi magának, hogy mások halálán mulasson, de ezt néha igen-igen bánom. [...] Hanem ennek a Csusztalicsnak az elmúlásán nem kacagni: valóságos fizikai igénybevétel, mely könnyet csal az ember szemébe, akárha gyászolna, ami bezzeg már annál illendőbb viselkedés efféle helyzetben.

Volna is okom őt gyászolni. Nem mintha ismeretségünk hosszú múltra tekintene vissza. De a művészi elhivatottság közössége, illetve az a szerep, amit halálában játszottam, elegendő ok volna az őszinte fájdalomra – ha nem lenne ez a megveszekedett röhhöghetnék bennem. [...] Ha szigorúan vesszük, voltaképpen az orvosi diplomámat is elvették. Államellenes izgatással és felforgatással vádoltak. Csak, mert attól a pimasz, nyikhaj magyar cimbalmostól a Török indulót kértem.”

Manapság sokan kapnak szemrángást, ha valahol valamit nemzetinek neveznek. A Győrei-Schlachtovszky szerzőpáros nemzeti vadregénye viszont nem tartozik ebbe a körbe. Éppen annyira magyar, hogy ne fájjon, és éppen annyira kusza, hogy öröm legyen kibogozni. Néhol történelmietlenül, de mindig tudatosan. (Az erre érzékenyeknek a regény külön kalauzzal kedveskedik lokálpatrióta27 személyében.) Összefoglalva, a mű humorában kiemelkedő, felépítésében érdekfeszítő, kivitelében és megvalósításában példaértékű.

Újabban divat a hazai kortárs irodalom lamentációjába beleszőni, hogy az amúgy is pangó könyvpiacot szinte kivétel nélkül olyan kötetek alkotják, melyeket csak akkor élvezhet az olvasó, ha minimum alapfokú bölcsészdiplomával rendelkezik. Kár tagadni, van ebben némi igazság. Üdítő változatosság, hogy egy ezer szállal a magas irodalomhoz köthető szerzőpáros olyan kötettel áll elő, melyet az olvasók több típusa is örömmel forgathat.

Az *Emmuskát* könnyű kikapcsolódást nyújtó, néha már-már groteszk humora, és szakmai szemmel nézve figyelemreméltó, elgondolkodtató megoldásai valódi irodalmi csemegévé teszik. Hogy a kötet hordozza-e magában annak lehetőségét, hogy az irodalmi szakma határait túllépve népszerűvé, sőt keresetté váljon?

Erre a kérdésre egyelőre csak szubjektív válasz létezik. Szerintem igen.

Rögtön a kötet felütése három összetett fizikai érzetet fűz egymásba: a hajó ringása által felkavart gyomor, a hőérzetek által hordozott emlékek és a szegény – mindezek reflektált visszhangjai egy rövidke versben, szlogenszerű, az olvasót még hosszan kísérő szintagmákkal: „*a hideget végtére / is nem tudjuk elképzelni, még / a nyárban élünk, felvesz- / szük a nyár alakját, és innen / kezdjük a számolást.*” A kötet esztétikája introvertáltságból és rövidlátásból építkezik, ezáltal tud igazán univerzálisan személyes lenni: „*amikor belépsz majd a / barlangszerű térbe (lehetne / hatalmas orvosi / váróterem, de akár / templom is).*” A konkrétum elmosódik, csak a hatalmas, de zárt tér úrjéből fakadó félelem, ami biztos: „*próbálsz kivenni a / szavakat, de hirtelen / megijedsz: mert / mégsem szeretnél / megtudni semmit / abból, ami rád vár.*” Az első két vers kizárólagos egyes szám második személye után (amit akár önmegszólításként is értelmezhetünk) a harmadik versnél lép be az egyes szám első személy is: „*tudom, majd most is élem jössz...*”

A beszélők – nem mindig könnyen beazonosíthatóan, de – váltakoznak (ezt legtöbbször nagy gondolatjel jelöli a versen belül), az első ciklus végére pedig az is kiderül, hogy töredezett történetünk három szereplős: „*megfigyelésünk egyet- / len tárgya valószínűleg hár- / munk kényes egyensúlya, an- / nak kipróbálása.*” Az egymáshoz képest és gyakran a szövegen belül is apróra fragmentált, gyakran csak egy-egy mozdulatra, érzetre, történettöredékre tagolt szövegek azonban nem a Gesualdo-történetet mesélik el, inkább használják azt, ahogyan fölmutatják az Orfeusz-mítoszt és a Ceaușescu-házaspár kivégzését is, hogy ezek által a két legszemélyesebb és legáltalánosabb eseményről, a szerelemről és a halálról próbáljanak beszélni, mint egy sötét, suttogó oratórium. A III/7-es versben ez kvázi ars poeticaként is megjelenik: „*előbb néz- / tük a diktátor és felesége / kivégzését, aztán önma- / gunkat ugyanabban a / műsorban. a kivégzés / után a mi ágyunkat mu- / tatták hosszan, amint éppen alszunk. ráismer- / tem mindkettőnk arcá- / ra, de a diktátor és felesége is ránk hasonlított.*”

Ebben az absztrahált személyességben, a hajnali 3 három nyelvtani személyén, a buberi alapszavakon keresztül a világban lét meghatározó viszonyait láthatjuk kirajzolódni, egy sajátosan érzéki mikrofókuszok köre rendeződő univerzumban.

„*Az alapszók dolga nem az, hogy kimondjanak valamit, ami rajtunk kívül is áll, hanem az, hogy azáltal, hogy kimondják őket, állítsanak valamit, ami megáll. Az alapszókat lényével mondja az ember.*” Martin Buber *Én és Te* című esszéjében két alapszót, alapállást különböztet meg: az Én-Te és az Én-Az alapszót. A kettő énye más: míg előbbit csakis teljes lényével mondja az

ember, addig utóbbit sosem mondhatja teljes lényével. A hajnali 3 is mintha ezt állítaná: a szorongás, a ki nem mondott félelem és indulatok mögött ott rejlik a csoda, hogy emberként képesek vagyunk elérni a másikat, képesek vagyunk megszólítani és megszólítottként létezni. Ezt az egyetemes emberi tapasztalatot szűkíti személyessé Varga Mátyás lírája, vagy ezt a mélységesen individuális élményt tágítja univerzálissá – vagy talán mindkettőt egyszerre – sajátosan kétértelmű dinamikájában.

A szerző tehát nem csak a vizualitás és a nyelvhasználat terén lecsupaszított az alapokig, de a versekben szereplő személy is csak személy, mint olyan. Ez az egyetemes, de nem általános alany teszi lehetővé, hogy a teljes lényünkkel bevonódjunk az olvasásba. A rövidlátó, homályban tapogatózó, sötétbe suttogó poétika tehát éppen nem eltávolít a szöveg jelentésképzésétől, hanem hozzáférhetővé, megközelíthetővé, sőt megélhetővé teszi ezt a minimalista dramaturgiát.

És mire azt hisszük, kiismertük a kötet stratégiáit, eljutunk a *responsoria*-ciklusig, ahol nem csak az első rész motívumai és szövegvariánsai laknak, de a versek keretes szerkezetéből is egy bizarr karneváli töredék-esztétika rajzolódik ki: a versek első és utolsó szakaszai ugyanazok, de legalábbis ismétlődik majd bennük egy-egy tétel, szintagma. Ez nem csak kísérletes zeneiséget ad a verseknek, de a keretként működő szövegrészekre nagyobb súlyt is helyez, több felől közelít ugyanahhoz a kifutáshoz, hogy „*[h]ogyan lehet / minden irányból a vég elé / menni.*”

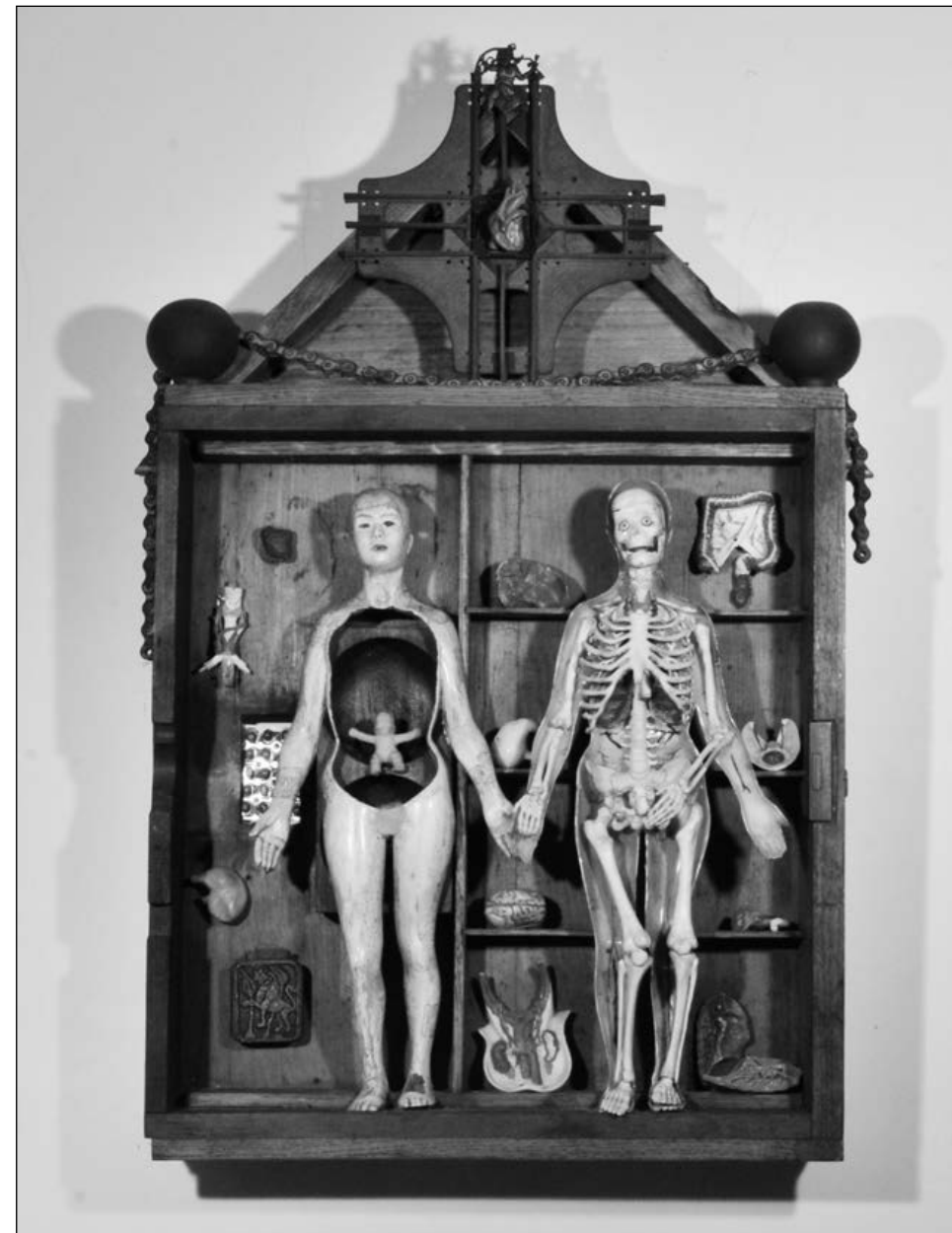
A fejre állított logikájú, agyontördelt, de mozaikká komponált struktúrából adódóan ez a korábbi verseket felszabdalo és újraalkotó ciklus az, ahol követhetőbben kirajzolódnak a történetek: egy haldokló kapcsolat kimondatlan, gyanús teher alatt fuldokló mindennapjai. A csendek, vészterhes, néma mozdulatok a fájdalomba és az undorba gravitálnak: a II/6-os versben anyajegyeket operálnak ki egy testből: „*mint amikor bombákat ha- / tástalanítanak*”, „*kicsit olyanok, mint a lőtt sebek*”. A háborús metaforák pedig előkészítik a kötetbe lassan bekúszó, a hatalmat átvevő halál terepét: a II/8-ban egy a folyóból kimászó vízipatkány vált ki hányást a vers megszólítottjából. De ilyenkor is az fejt ki a legerősebb hatást, ami nincs direkt módon kifejtve. Sajátos ereje van például a kurzivált szavaknak: „*egyre erősebb benned a készte- / té, hogy így is megérintsd a csontok durva / kisérgelléseit.*” – az ilyen helyzetekben elhelyezett névmásoknál nehéz nem a legrosszabbra gondolni.

A kötetben végig lebegtetett halál két verssel a vége előtt, a II/9-ben következik be, legalábbis ebben a versben nézik a szereplők a kivégzést tévén. A halál tehát eltávolítva, majd közel hozva, tévéképernyőn jelenik

meg, amely nem csak távoli idegeneket mutat, de a mi arcunkat is visszatükrözi. „*Kezdd a halottakkal*” – hangzik el a kötet első és utolsó versében is – „*de a szegény erősebb*”, felel rá az első vers zárata, – „*de csak a szádig jutottam*” – hangzik az utolsó vers replikája ugyanerre a felütésre, amelynek előzménye: „*a szerelmet akartam megismerni, de csak a szádig jutottam*”.

Ha ezt a szintagma-triptychont koncepcióként próbáljuk értelmezni, könnyen beláthatjuk, mennyire

nyire összecseng ez a pár sor a kötet egészének vezérmotívumaival: a halál szükségszerű, de kiismerhetetlen volta, az ember szeretetigénye és az erre való képtelensége, és a test és a nyelv (a szájhoz mindkettő társítható) mint mindezek instrumentuma és egyben akadály: megannyi paradoxon, amelyet Varga Mátyás éppen hogy nem feloldani akar, sokkal inkább rámutatni. Nem annyira ezek ellentmondásosságára, hanem inkább ezek szépségére.

Kaliforniai gótika (1993; vegyes technika; 66x40x13 cm; a művész tulajdona; fotó: Kolozsváry-Stupler Éva)

Érzékenység és hajszás ihlet

Oláh András: *Idegen test*

Minden új lírának, hasonlóan bármilyen művészi megnyilvánuláshoz, ugyanaz a nyitja: egy szemléletre várva lappang a világban. S rejtve lakozó állapotától a kész alkotásig meglehetősen hosszú út várja. Hosszú és bonyodalmas. Mert ugyan minden új líra egy új szemléletet feltételez, az egyéniségben fogan meg, legelső életjele az ösztöné, ám a nyelv, vagyis a tudat által egzisztál.

De ez máris mintha egy túlfeszített, mondhatni hasztalan magyarázat kezdene lenni. Holott talán semmi sem mérgezi úgy a lírát, mint a magyarázat: a művészetet teljes egészében csak a művészet képes befogni. S vagy elemi eredetiséggel kivirágzik, vagy idegen test. Másképp szólva, ahogy könyve címadó versében Oláh András ad ehhez egy mondatot: „idegen testként utazik ezen a földi járaton”.

De nem csupán viszonylagos biztonsággal beszélünk-e itt egy hitvalló anticipációról?

Mert például épp Oláh Andrásnál egy sajátosság (az érzékenység elixírén és a tudás ópiumán táplált) líra éli kultúréletét: hol pontosan és ismerősen a korhoz passzolva, hol határok között tartott kontrasztokban. Se eget döngető buzgóság, mely alkalmasint különködésbe zuhanhatna, se hordóbölcselet, amely a lelki ellentmondást előbb-utóbb esetleg két színre szűkítené, fehérre és feketére. Nem! Az *Idegen test*ben iskolázottság, hajlam és fogékonyság várja (biztosságának tudatában) a helyénvaló és hibátlan alkalmat. A szerző nem a túlságok embere. Forrongásának és rutinjának is megvan a mértéke – ám e lázongás és gyakorlottság rendelkezik egy bizonyos fajta sodrással is. Úgyhogy nincs mit csodálkozni: a sokszor publicisztikus hangnem, egy-egy véletlenszerű életjelenség epikuma, és a magát bátorító moralizálás a kiművelt nyelvhasználat kegyelmi pillanataiban csakugyan áthasonul: megszületik a vers. Felfakad a tiszteletreméltó líra. Az intelligencia, a szenzibi-

litás, az egyszer fegyelmezett, a máskor kissé hajszás ihlet vitathatatlan szépségbe plántálja erőit.

Az *Idegen test*, ahogy kell, azonnal professzionálisan megoldott, emelkedő nyitányt produkál. Morálja az egész modern költészet gyökerére vagy gyökértelenségére visszavetül; bús gyónás, amelyben hol vágyként, hol tényként bukkan fel az esztétikum. E kötetnyitány királyian egyszerű igazságainak viszont nincs közük semmiféle töredelemhez. Annál kérlelhetetlenebb az önértetességük. Az ötvenkilencese (vagyis az ezerkilencszázötvenkilencben születettek nemzedéke) nevében és hatásos kulcsfogalmakkal vázlatolva, az Oláh-féle sorspansz úgy írja körül az emlékezetet, hogy az ember nyugodt véletlenül se legyen. Sőt: a továbbiakra nézve mintha kissé témaemésztő és oxigénapasztó szándékot is kinyilvánítana a vers. A *törvénytelen ünnep*, a *valami hiányzik*, a *trambulín* – azaz nagyjából a kötetnyitány, az alkotás hibátlan építményeként ragadja magához, jóformán testi diadal gyanánt, az olvasót. Az egyszerű és erőteljes nyelvezet, mint általában, itt is óraműszerű összerakottságot produkál.

Komoly élettapasztalat, a hétköznapi világban sokfelé sugárzó, sokfelől táplálkozó realizmus, bölcséleti végokok, egykor hatott és ma is eleven élmények, szerelmi dallamok; s ha huszonöt-szor demonstrált, akkor már inkább harminckétszer is előhozott nagy bánatok: körülbelül ilyesféle tematikai glédából kerülnek föl a könyvlapokra Oláh András versei. Ha e tematika tárgyi, valóságos megtestesülése akadályozza őt, nem engedi a konkrétum végiggondolásánál tovább: líra helyett marad a líra ábrándja. Vers, ami magyaráz. Vers, ami publicisztika is. Vers, ami a lelkiségért legszívesebben a romantikához, érzelmi dúltágában akár a minnezenger-messzeségig nyújtózna vissza. Vers, ami megint és újra valami hatalmas bánattól koronás. Ennyit csak ízelítőül: „a tűz mellett didergünk” (*egyensúly*),

„a tünékeny fényben már semmit sem látok / csak egy lekasabolt és kivérzett álmot” (*nem jöttél közlebb*), „semmit sem jelentenek már / a szétfröccsent szavak” (*az őrizetes*).

Érdekes, hogy szinte ugyanez a tónus, a szavak passzításának és a mondatok összeszerelésének ugyanez a módja másutt (ahol a költő csodás fel-szólításnak engedelmeskedik?) igazi írásmesteri líra-alapítást eredményez. Annyi volna csupán a titok, hogy a verselem gyanánt használt el-ellágyuló vagy fel-felhorkanó próza félreáll? Egy cseppet változó zamat, másképp kezdett varázs? Akárhogyan is, az ember csodálja Oláh Andrást: itt egy költő, aki-ben versről versre alig titkolt hit, hogy csakis egyformának szabad lennie – és mégis hányszor fölébe kerül iménti önmagának. Publicisztikát iktat a versbe? Magyaráz? Romantizál? Bizony! S aztán egyszeriben, mintha isteni intésre cselekedne: bensőséges, és nem artistikus, könyörtelesen tisztánlátó, nemcsak révedező. S főleg tényleges emberi valóságok még inkább tényleges mélységéből csal elő egészen eredeti lírát: „megbotlott a törékeny ígéret” (*a nagyapák csöndje*), „hallod amint diólevélbe / csomagolja a teraszt a szél” (*menctrend szerint*), a „kertből is / lassanként kihál a szeretet” (*túlélni minden éjszakát*).

Hol a ruganyosság és a kötöttség, az örök szabályosság, az ékes szavú emlékezés és a plasztikus, tiszta rajzolat, az értelmezés és az egyéni megjelenítés határmezsgyéje?

A lírai gondolat asszociációk sokaságán át teljesedik ki. Mindazonáltal a kifejezésben nincs körülbelül. A költészet tüstént bosszút áll azon, aki akárcsak egy percre és csak annyira gyöngé, mintha nem mindenestül volna a költészeté.

Aligha valószínű, hogy az *Idegen test* szerzője ne tudná, hogy a számára megrajzolt sors: szánt-szándékkal szembenézni az ösztöntartományában szilaj táncukat lejtő, vagy éppen lassan elúszó képekkel. Igen, a lélek, ha erre jelöltetett, ki van szolgáltatva. Mondhatnánk némi ügyyszerető felhanggal: írni muszáj.

Pedig dehogyis muszáj! Már tíz jó sor is majdnem monotonía. A beszédes csönd pedig életrevaló türelem és különleges méltóság. A felmérés, a szemlélődés ideje. Muszáj beletörődni, hogy nem egyedül a test léptéke számít. A sehova sem vezető konokság, hogy felnagyítsuk azt, ami kicsi, s közben elnézzünk a nagyság mellett; ez az újra és újra reaktiválódó külszíni fejtés hozta előre a könnyen félreérthető tényt, miszerint a modern

költészet egy jó része esztétikus kudarc. Oláh András ezzel ellentétben, ha lehet így mondani, áldozni akar.

Vallomásokat ír. Egyik vallomás a másikat kiegészíti, hébe-hóba cáfolja.

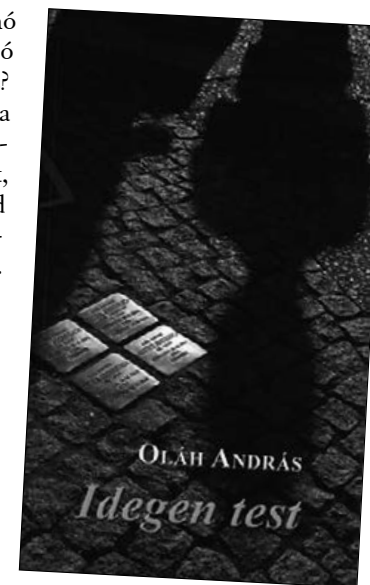
Igaza van a szerzőnek: „a tehetetlen test a morális önzés / súlyától néha kibillen”, de igaza van akkor is, amikor – ki tudja, talán Istent keresve – így sóhajt: „sebeidben lakom”.

A megismerés először a léleké. De a léleknek – minthogy az ember test is – figyelembe kell vennie a test igazságait és igazságtalanságait, egyszóval össze kell fonódnia ellentmondásaival, különben mi értelme volna a megismerésnek. Tehát még egyszer: a költészetben nincs körülbelül. Mindig és mindenütt ott van. E

faktum azonban a lehető legtávolabb áll bármiféle szerzői kicsapongástól. Attól a hajszától is, amely nem várja be a génuszt, hanem csak a dolgok lejegyzésre sarkall.

Nyilvánvaló, hogy a szerző megítélése szerint az *Idegen test*nek eljött az ideje. Ezt ő, Oláh András tudja, aki író-sorstársaihoz hasonlóan: minden egyes verssel elsőr valamit magából. Magyarán: hatványozottan érdemes a könyvcímül választott szó párost – idegen test – szimbólumképpen is végiggondolnia. Miért volna oly szerföltött szükséges artistikumot csinálni, s az *elkőborolt szívdobbanások* visszajövetelén mélni?

Inkább maradjon szelídje az íráshajlamnak, ne hogy későn eszméljen. Nehogy a saját kárán kelljen megtapasztalnia, hogy a testet milyen játszi módon képes az idegen test elsodorni, mindenétől megfosztottan.

Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013

Az előző számunk tartalmából

Hartay Csaba, Halmai Tamás, Kulcsár Ferenc, Zudor János, Korpa Tamás, Dávid Péter, Fellingner Károly, Csider István Zoltán, Sajó László, Kiss Ottó versei

Vári Fábíán László, Lövei Zsolt, Fehér Boldizsár prózája

Markó Béla és Madarász Imre esszéi a közéleti versekről

Elek Tibor beszélgetése Markó Bélával a Csitolmány című kötetéről

Erdész Ádám, Sáfár Gyula, Cseh Gergő Bendegúz tanulmányai az üldöztetés, kirekesztés, kitelepítés Békés megyei történeteiből

Király Katalin tanulmánya a Munkácsy Múzeum szlovák néprajzi kiállításáról

Kritikák Markó Béla, Korpa Tamás, Egressy Zoltán, Hartay Csaba, Végel László kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.